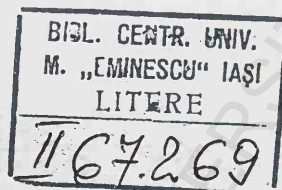

II 67.269

EUGENIU COȘERIU
HORST GECKELER

**ORIENTĂRI
ÎN SEMANTICA
STRUCTURALĂ**

Fondatorul Colecției LOGOS: Prof.univ.dr. Dumitru Irimia

Colecția LOGOS este coordonată de Ana-Maria Minuț și Ioan Milică

Eugeniu Coșeriu (sau **Eugenio Coseriu**) [1921-2002], savant de origine română (născut în Basarabia), este unul dintre cei mai importanți lingviști și filosofi ai limbajului din secolul al XX-lea. Și-a început studiile universitare la Iași, formându-se apoi în mediul științific italian. A activat ca profesor în Uruguay (la Montevideo) și, ulterior, în Germania (la Tübingen), locuri în care a pus bazele unor impresionante centre de cercetare vizând cele mai importante aspecte ale limbajului. Opera sa științifică copleşește prin vastitate, profunzime și diversitatea domeniilor abordate (legate de limbile romanice sau de limbaj în general). În plan teoretic, este promotorul unei *lingvistici integrale*.

Horst Geckeler [1935-2002], lingvist german, este unul dintre primii discipoli ai lui Coșeriu de la Tübingen. S-a specializat în semantica structurală (lexematica) teoretizată de maestrul său, ocupându-se, cu precădere, de problemele câmpului semantic. De asemenea, a fost interesat de romanistică, elaborând lucrări referitoare la limbile franceză, italiană și spaniolă.

Redactor: Oana Bilan

Tehnoredactor: Florentina Crucerescu

Coperta: Manuela Oboroceanu

ISBN 978-606-714-227-3

Ediția originală: Eugenio Coseriu/Horst Geckeler,

Trends in Structural Semantics, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1981

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016
700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

II-67.269

Eugeniu Coșeriu, Horst Geckeler

Cuprins

ORIENTĂRI
ÎN SEMANTICA STRUCTURALĂ

Traducere din limba engleză, notă preliminară,
comentarii și postfață de Cristinel Munteanu

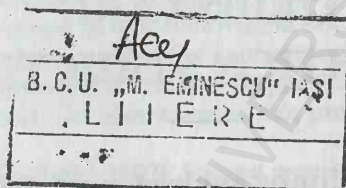
0 000008 25707

BCU IASI

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași

2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
COȘERIU, EUGENIU

**Orientări în semantica structurală / Eugeniu Coșeriu, Horst
Geckeler; trad. din lb. engleză, notă preliminară, comentarii și postf.:
Cristinel Munteanu. - Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2016**

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-714-227-3

I. Munteanu, Cristinel

Cuprins

Nota preliminară a traducătorului.....	7
Prefață.....	13
Orientări în semantica structurală.....	15
[0. Accepții ale termenului <i>semantică</i>].....	17
[1. Din istoria preocupărilor de semantică]	19
[2. Tipuri de semantică „structurală”]	31
[3. Semantica structurală axată pe conținut].....	37
[4. Dezvoltări ale semanticii structurale în funcție de metodă (distribuție/comutare)].....	63
[5. Încercări de semantică structurală diacronică]	107
[6. Sugestii pentru cercetările viitoare de semantică structurală]	113
Bibliografie.....	117
Supliment: Eugenio Coseriu despre semantica cognitivă.....	131
Postfață: De la semnificat la lexică. Elemente ale teoriei semantice coșeriene utilizate în cercetarea unor fapte „problematic” din limba română	143
Index nominum.....	215

Nota preliminară a traducătorului

După cum o declară și autorii în prefața lor, micul volum intitulat *Trends in Structural Semantics* [*Orientări în semantica structurală*] a fost, la origine, proiectat și realizat sub forma unui amplu articol menit să sintetizeze și să prezinte specialiștilor istoria și starea semanticii structurale de până la acel moment (1974). În același timp, acest material a fost destinat, în principal, publicului vorbitor de limbă engleză, care nu avusese posibilitatea să citească (în franceză, în germană și, ulterior, în spaniolă) lucrările lui Eugenio Coseriu despre lexematică*. Așa se explică de ce o mare parte din această lucrare înfățișează sau rezumă (cu scopul difuzării) concepția semantică a lingvistului român, trecând în revistă și unele dintre rezultatele discipolilor săi (între care se detașează, în această privință, Horst Geckeler)**.

Spre deosebire de articolul inițial din 1974, materialul publicat în 1981 sub forma unei cărți la editura lui Gunter Narr conține în plus, în afară de prefață, o bibliografie adițională (cuprinzând numai cărțile și articolele autorilor, apărute între timp), precum și un index (nominorum). Date fiind dimensiunile voit reduse ale acestui volum, se poate spune că *Trends in Structural Semantics* este de o eficiență maximă. Într-o manieră foarte concentrată, aproape laconică uneori, este expus cititorului neinițiat tabloul celor mai semnificative momente și preo-

* Cu câțiva ani înainte, apăruse, totuși, *Lexical Structure and the Teaching of Vocabulary* (în vol. *Linguistic Theories and their Applications*, The Council of Europe, Strasbourg, 1967, p. 9-52), adică versiunea englezească a uneia dintre primele lucrări ale lui E. Coseriu consacrate lexematicii, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire* (1966), constituind, la bază, un raport prezentat la un colocviu internațional de lingvistică aplicată, organizat la Nancy în 1964.

** Pentru mai multe detalii despre activitatea și contribuțiile Școlii de la Tübingen, cu referire la lexematică, vezi Horst Geckeler, *Major Aspects of the Lexematics of the Tübingen School of Semantics*, în Werner Hüllen, Rainer Schulze (eds), *Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1988, p. 11-22.

cupări legate de semantica structurală. Prin labirintul acestora, cărticica semnată de Coseriu și Geckeler joacă rolul de cicerone; și nici nu ne putem închipui un ghid mai bun, dacă avem în vedere faptul că Eugenio Coseriu își crease reputația de cel mai informat savant în ceea ce privește istoria ideilor lingvistice și starea lingvisticii în lume.

Desigur, pentru mai multe detalii despre teoriile semantice invocate, cititorii interesați trebuie să meargă la un alt gen de lucrări: fie monografii, fie istorii mai întinse ale lingvisticii. Mai mult decât atât, ei sunt invitați (așa cum este și firesc) să consulte operele originale ale celor care au întemeiat respectivele teorii. Același îndemn este valabil și în cazul lexematicii coseriene: eventualii doritori au la dispoziție studiile de teorie a semanticii structurale expuse *in extenso* de Coseriu însuși în volumele *Principios de semántica estructural* (1977) și *Gramática, semántica, universales* (1978) – ambele apărute în Madrid, la Editorial Gredos – sau, în variantă franceză, în masiva antologie *L'homme et son langage* (Louvain - Paris, Éditions Peeters, 2001).

Dacă în anii '60-'70 ai secolului trecut Coseriu a fost preocupat în special de elaborarea cât mai riguroasă a teoriei sale semantice și de dezvoltarea acesteia (atât prin contribuțiile sale, cât și prin cele ale elevilor săi), după 1980 se observă că activitatea lingvistului român în această direcție este una preponderent „defensivă” (de altminteri, chiar așa se intitulează o lucrare de-a sa datând din 1992: *Defensa de la lexemática*): în fața unor atacuri directe sau indirecte ori în fața noilor tendințe din lingvistica mondială (printre care se numără și semantica cognitivă), Coseriu apară magistral, cu consecvență, obiectul și valabilitatea semanticii structurale***.

*** Vezi, de pildă, Eugenio Coseriu, *Pour et contre l'analyse sémique* [1982] (în *Proceedings of the XIIIth International Congress of Linguists*, Tokio, 1983, p. 137-148); *Palabras, cosas y términos* (în *In Memoriam Inmaculada Corrales*, „Estudios lingüísticos”, I, Universidad de La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, 1987, p. 175-185); *Semántica estructural y semántica cognitiva* (în „Jornadas de Filología”, Barcelona, 1990, p. 239-282); *Defensa de la lexemática. Lo acertado y lo erróneo en las discusiones acerca de la semántica estructural en España* (în U. Hoinkes (ed.), *Panorama der lexikalischen Semantik. Thematische Festschrift aus Anlaß des 60. Geburtstags von Horst Geckeler*, Tübingen, 1995, p. 113-124), material ce reprezintă o

În acest context, s-ar putea crede că Eugenio Coseriu se încapă-
 țanează să susțină structuralismul lingvistic într-o vreme în care gloria
 acestui structuralism apusese de mult. Nu este vorba de încapățănare
 aici. Iar eticheta de „structuralist”, cu care era catalogat deseori, îl irita
 vădit pe Coseriu, fiindcă era una reduționistă. După propria mărtu-
 risire, repetată cu diverse ocazii, el era structuralist atunci când se
 ocupa de structurile din limbă și non-structuralist atunci când se ocupa
 de celelalte aspecte ale limbajului (și Coseriu chiar s-a ocupat de mai
 toate celelalte aspecte ale limbajului!). Nu se poate nega faptul că există
 structuri în limbă, după cum nu se poate afirma categoric că limbajul
 omenesc este format numai din structuri. Dimpotrivă, disociindu-se de
 alți structuraliști, Coseriu a arătat, operând o serie de distincții preli-
 minare, cât de puțin îi revine lingvisticii structurale (în speță, semanticii
 structurale) ca obiect de cercetare. Atâtea câte sunt, aceste structuri ale
 limbii sunt totuși importante și merită a fi studiate. Or, Coseriu și dis-
 cipolii săi au avansat în această direcție mult mai mult decât alți seman-
 ticieni.

Câteva cuvinte acum despre ediția românească a cărții *Trends in
 Structural Semantics*. Spre deosebire de ediția originală din 1981,
 cartea pe care o înfățișăm astăzi cititorilor noștri a crescut în dimen-
 siuni. Pe lângă prezenta *Notă preliminară*, ea mai cuprinde un *Supli-
 ment* și o *Postfață*. De asemenea, ori de câte ori am considerat necesar,
 am intervenit în subsolul traducerii cu unele note ori comentarii lămu-
 ritoare (semnalate ca atare). Suplimentul reprezintă un fragment despre
 semantica cognitivă, pe care l-am preluat dintr-o prelegere coseriană
 (una dintre cele pe care savantul le-a ținut la Iași între anii 1992-1993).
 În *Postfață*, am încercat să tratez pe larg despre unele concepte cheie
 (cum ar fi semnificatul în genere și semnificatul unitar) ale edificiului
 teoretic coserian, căutând, totodată, să aplic efectiv unele dintre ideile
 lui Coseriu pe terenul lexico-frazeologiei românești. În ce măsură am
 reușit să fac acest lucru, vor decide cititorii.

În textul versiunii originare figurează numeroase citate (unele destul
 de ample) în franceză și în germană (cele mai multe), pe alocuri și în

parte din articolul *La semántica estructural en España* [1992] (în „Analecta
 Malacitana”, XXI, 2, 1998, p. 455-482).

spaniolă, care nu au beneficiat de o traducere în engleză. Faptul acesta se explică prin dorința autorilor de a reda și în formularea originală noțiunile și principiile celor care au prefigurat ori au întemeiat semantica structurală. Pentru publicul român (mai ales fiindcă această carte se adresează și studenților de la facultățile de profil), am decis să ofer și traducerea fragmentelor în cauză. Traducerea citatelor franțuzești îmi aparține (cu excepția fragmentelor din *Cursul* lui Saussure, publicat deja în românește); în schimb, traducerea (și adaptarea) tuturor citatelor ce apar în germană a fost realizată de Dinu Moscal, cercetător la Institutul de Filologie „A. Philippide” din Iași, căruia țin să-i mulțumesc și aici pentru ajutorul competent. Dincolo de stăpânirea limbii germane, pentru mine a contat faptul că domnul Moscal este specializat în teoria câmpurilor lexicale (inclusiv de factură coseriană), cunoscând bine și literatura germană a problemei.

Deoarece textul ediției din 1981, atent și riguros divizat în paragrafe numerotate, nu este împărțit și pe capitole, am propus o astfel de împărțire, ținând seama de cele șase diviziuni majore. În acest sens, am formulat și titlurile respectivelor capitole, plasându-le între paranteze drepte. În rest, am încercat să respect întocmai felul în care este dispus textul din ediția originală, păstrând, de pildă, modul în care a fost întocmită bibliografia (mod ce diferă, bunăoară, de maniera în care mi-am organizat propria bibliografie de la sfârșitul postfeței) și modalitatea în care sunt inserate trimerurile bibliografice. Pentru unele amănunte de ordin tehnic (printre care și reproducerea fidelă a schemelor și tabelelor din versiunea originală), îi sunt îndatorat colegului Cristian Moroșan, conf. dr. la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești.

Recunoștința mea se îndreaptă și către conducerea Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași pentru deschiderea cu care a primit un atare proiect editorial. Pe această linie, o mențione specială merită colegul Ioan Milică, conf. dr. la universitatea ieșeană și unul dintre coordonatorii colecției *Logos*, cel care, remarcând utilitatea acestei cărți, m-a îndemnat cândva să o traduc.

Exprimându-mi speranța că această carte se va bucura de o bună primire din partea cititorilor români, mi se pare potrivit să închei nota preliminară cu următorul îndemn al unuia dintre autori: „Școala de la

Tübingen a desfășurat până acum o considerabilă activitate laborioasă de ordin teoretic și practic pe terenul semanticii structurale și acest tip de semantică și-a dovedit aplicabilitatea. Dar mai rămân multe de făcut. Formulăm invitația noastră de a adera la această teorie semantică apelând la comparația rostită în [Evanghelia după] Matei 9, 37-38: «Mare este secerișul, dar puțini sunt lucrătorii!»^{****} (Horst Geckeler)

Cristinel Munteanu

^{****} H. Geckeler, *art. cit.*, p. 19 [traducere: Cr.M.].

Prefață

Textul contribuției noastre pentru Th. A. Sebeok (ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol. XII: *Linguistics and Adjacent Arts and Sciences*, The Hague, Paris, 1974, p. 103-171, contribuție intitulată *Linguistics and Semantics*. — *Linguistics, especially Functional, Semantics*, se publică aici ca o monografie. Această lucrare urma să fie retipărită în anii '70 la Editura Mouton în colecția *Janua Linguarum*, series minor, dar, din cauza reorganizării interne a respectivei case editoriale, o atare ediție nu a mai putut fi produsă. Editura Gunter Narr din Tübingen ne-a dat posibilitatea să publicăm opera noastră comună în această formă iar noi suntem foarte mulțumiți că acest proiect a devenit realizabil.

Credem că republicarea textului nostru în forma sa originală — adică mergând înapoi către începuturile anilor '70 — este justificată, pe de o parte, de faptul că semantica structurală, așa cum este ea înfățișată aici, nu a suferit vreo modificare substanțială în timpul ultimului deceniu, astfel că prezentarea noastră este încă valabilă în esența ei, și, pe de altă parte, de faptul că semantica structurală în varianta pe care lingviștii japonezi o numesc „Școala de Semantică de la Tübingen” nu a beneficiat, din păcate, de o audiență largă în mediul vorbitor de limbă engleză. Așadar, sperăm ca prin publicarea acestei monografii, sinteza noastră referitoare la semantica structurală să devină accesibilă unui public mai numeros.

În ceea ce privește unele dezvoltări și aplicații ulterioare ale acestui tip de teorie semantică, cum ar fi tipologia câmpurilor lexicale, problemele golorilor semantice și ale antonimiei, trimitem cititorul la următoarele articole: H. Geckeler, *Structural Semantics*, în H.-J. Eikmeyer — H. Rieser (edd.), *Words, Worlds and Contexts. New Approaches in Word Semantics*, De Gruyter, Berlin (în curs de publicare în 1981), și H. Geckeler, *Progrès et stagnation en sémantique structurale*, în H. Geckeler, B. Schlieben-Lange, J. Trabant, H. Weydt (edd.), *LOGOS*

SEMANTIKOS. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, De Gruyter, Berlin – Gredos, Madrid, vol. III: *Semantics* (în curs de apariție în 1981).

Pentru orientările de mai târziu, am adăugat la bibliografie un supliment, în care sunt trecute toate studiile pe care autorii acestei cărți le-au publicat pe această temă de-a lungul ultimilor zece ani.

În fine, dorim să mulțumim Editurii Mouton pentru faptul de a ne fi returnat toate drepturile legate de contribuția noastră la *CTL* și să adresăm mulțumiri speciale prietenului Gunter Narr pentru că a făcut loc și manuscrisului nostru în planul său editorial.

Eugenio Coseriu (Tübingen)

Horst Geckeler (Münster)

Octombrie 1980

Orientări în semantica structurală*

SINTAXA IN SEMANTICA STRUCTURALA

* Secțiunile referitoare la semantica structurală a lui E. Coseriu (în special 4.2.2.) au fost scrise doar de H. Geckeler, care, în consecință, își asumă deplina responsabilitate pentru afirmațiile cuprinse acolo [nota autorilor].

[0. Accepții ale termenului *semantică*]

0. În ceea ce privește utilizarea termenului *semantică*, pot fi deosebite cel puțin trei tendințe:

0.1. *Semantica lingvistică*, ce are de-a face cu studierea științifică a semnificațiilor lingvistice, se ocupă, în principiu, de toate tipurile de semnificație lingvistică, inclusiv de cea gramaticală; totuși, prin tradiție, ea constituie, în primul rând și înainte de toate, studiul semnificației lexicale, care a fost asociat cu semantica. Prezentarea făcută în această lucrare se va referi în mod exclusiv la acest tip de semantică.

0.2. *Semantica logicienilor*, așa cum este ea definită de către R. Carnap (1942) și, într-o anumită măsură, de către Ch.W. Morris (1938), atinge doar unul dintre cele trei aspecte posibile din sfera problemelor ridicate de semiotică: „Dacă abstragem și analizăm, din activitatea vorbitorului, doar expresiile și desemnările lor, atunci ne aflăm în câmpul *semanticii*”. Celelalte două [aspecte] sunt: „Dacă într-o cercetare se face o referire explicită (...) la vorbitor, atunci includem investigația respectivă în domeniul *pragmaticii*”. „Și dacă, în fine, abstragem și analizăm și din desemnări (*designata*) numai relațiile dintre expresii, atunci ne găsim în *sintaxă* (cea logică)”¹.

0.3. *Semantica generală*, o direcție inițiată de A. Korzybski (1933), care și-a avut, încă din 1943, drept cel mai important organ de răspândire, revista *ETC.: A Review of General Semantics*², „este o tehnică de corectare a anumitor abuzuri ale limbii, cum ar fi utilizarea lipsită de critică a abstracțiunilor prost definite” (Ullmann 1962: 10); își propune să lupte contra presupuselor consecințe păgubitoare ale „dominației limbii asupra gândirii” în societatea omenească. P. Guiraud (1962)

¹ Carnap 1942: 9. Cf. Morris 1938: 21: „Semantica se ocupă de relația semnelor cu desemnările lor și, în felul acesta, cu obiectele pe care le pot sau nu denota”. În scrierile mai târzii, Morris și-a schimbat poziția; cf. definiția pe care a dat-o semnificației (*meaning*): „acele condiții, care sunt într-un așa fel încât orice le îndeplinește constituie un denotatum, vor fi numite *significatum*-ul semnului” (1955: 17).

² Editorul ei este S.I. Hayakawa, dintre lucrările căruia cf. ale sale 1949 și 1954: 19-37.

caracterizează acest tip de abordare ca fiind „o psiho-socio-logică a semnului”. În orice caz, această orientare a fost în mod sever și pe bună dreptate criticată din diverse părți (de exemplu, Black 1949: 221-246; Schlauch 1943: 130-132; și Coseriu 1958: 113 și 1962: în special 237-238, nota de subs. 6).

0.4. Dintre sintezele mai cuprinzătoare de semantică³, niciuna nu tratează toate cele trei direcții la fel de amănunțit. Lucrările lui Ullmann, Regnéll, Guiraud și George oferă, totuși, măcar anumite informații despre „semantica logicienilor” și despre „semantica generală”.

După cum s-a precizat deja mai sus, discuția ce urmează se va ocupa în mod exclusiv de „semantica lingvistică (lexicală)”.

³ Cele mai bune sinteze au fost scrise de S. Ullmann (vezi Ullmann 1962 și, cu mai mult material bibliografic, Ullmann 1963). Dintre cele cu o puternică orientare tradițională, vezi H. Kronasser 1952 și K. Baldinger 1957. Printre lucrările mai concise, cu caracter introductiv, se pot menționa H. Regnéll 1958 și P. Guiraud 1962; dezamăgitoare, din punct de vedere lingvistic, este F. H. George 1964.

[1. Din istoria preocupărilor de semantică]

1.0. Până să evidențiem succint situația aparte a semanticii lingvistice așa cum a existat aceasta înainte ca diferitele tipuri de semantică structurală să ia naștere, trebuie, înainte de toate, să facem câteva observații preliminare referitoare la terminologie și la delimitarea obiectului pe care îl vizăm.

1.1. Pe parcursul dezvoltării lingvisticii, de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, termenii *semasiologie* și *semantică* au ajuns să fie ambii întrebuințați pentru a desemna acea disciplină lingvistică preocupată de studierea sensurilor lingvistice, mai cu seamă a celor lexicale. Astăzi, această dispută a fost soluționată în favoarea termenului de *semantică* (Read 1948, Ullmann 1951).

Termenul de *semasiologie* a fost introdus în lingvistică înainte de anul 1829 de către K. Reisig (1839) și a devenit curent în Germania mai mult decât în altă parte, dar s-a răspândit de acolo, într-o oarecare măsură, și pe teritoriul anglo-american¹. O atare utilizare poate fi urmărită de la G. Stern (1931) până la H. Kronasser (1952) și, finalmente, la K. Baldinger (1957; cf. Zvegincev (1957)), a cărui prezentare pare să se plaseze la sfârșitul acestei tipice tradiții germane lingvistico-filologice. Termenul de *semantică*², ce a servit încă de prin 1950, în terminologia lingvistică internațională, pentru a desemna fără drept de apel această disciplină, își află originile în Franța. M. Bréal este cel care a utilizat prima dată acest termen tehnic (1883), ce a fost preluat imediat de către A. Darmesteter (1887), însă adevăratul progres al acestei inovații terminologice a venit ca o consecință a binecunoscutei monografii a lui Bréal din 1897: *Essai de sémantique (Science des significations)*. În timp ce Bréal definea semantica în mod foarte general drept „la science des

¹ Cf. Read 1948: 82 și E. P. Hamp 1966. Cf., de asemenea, S. Ullmann 1946, care încă folosește aici *semasiologie* pentru ceea ce va desemna în mod constant drept *semantică* în scrierile sale apărute ulterior.

² Cf. titlurile lucrărilor lui S. Ullmann, H. Regnéll, P. Guiraud și, ulterior, diferitele abordări ale unei „semantici structurale” etc.

significations”, ca opusă foneticii („la science des sons”) (1897: 8, n.s.1 – vezi a III-a ed.), Darmesteter, pe deplin în spiritul epocii, concepea semantica drept „science des changements de signification dans les mots” (1887: 88, n.s.1 – vezi a VII-a ed.).

În lucrările de lingvistică scrise în limba germană, *Bedeutungslehre* a tot apărut ca o constantă terminologică, cel puțin din vremea lui K. Reisig, pe parcursul întregului secol al XIX-lea și, de asemenea, în secolul al XX-lea, de la H. Sperber (1923) până la E. Gamillscheg (1951) și H. Kronasser (1952)³.

Evident, nu au lipsit încercările de a deosebi termenii *semantică* și *semasiologie* unul de altul⁴, dar ele au rămas doar niște încercări, întrucât uneori fie ambii termeni erau întrebuințați ca sinonime în funcție de preferințele autorilor, fie doar unul dintre cei doi termeni era utilizat pentru întreaga disciplină în interiorul unei tradiții lingvistico-filologice particulare. J.R. Firth (1957a: 27, n.s. 2), de pildă, a făcut următoarele sugestii pentru a diferenția termenii în cauză: „Profitând de ceea ce Coleridge a numit procesul de «desinonimizare», aș folosi termenul «semasiologie» pentru studiul istoric al schimbărilor de sens⁵. O altă sugestie este aceea ca *fonetica* și *semantica* să fie privite ca ramuri ale lingvisticii *generale*, domeniile corespondente din gramatica *specială* fiind *fonologia* și *semasiologia*”. Paralelismul terminologic implicit din acest citat, și anume că *fonetica* este pentru *fonologie* ceea ce este *semantica* pentru *semasiologie*, sau că *fonetica* este pentru *semantică* ceea ce este *fonologia* pentru *semasiologie*, a fost respectat într-o oarecare măsură (Hamp 1966: 48, 54), însă fără vreun efect de durată. De vreme ce relația dintre *fonetică* și *fonologie* nu fusese definită în mod uniform înainte de apariția lucrărilor Școlii de la Praga⁶, nici în cazul *semanticii* și *semasiologiei* nu urmau să fie făcute delimitări uniforme.

³ Construcții paralele [compusului] germ. *Bedeutungslehre* există în terminologia lingvistică olandeză, norvegiană, maghiară și finlandeză (cf. Ullmann 1963: 4).

⁴ În legătură cu relația specifică dintre semasiologie și onomasiologie, cf. *infra*.

⁵ Pe de altă parte, prin „semantică” el înțelege studiul sincron, descriptiv al sensului.

⁶ Înainte ca fonologiștii praghezi să fi diferențiat în mod clar termenii *fonetică* și *fonologie*, *fonologie* a fost întrebuințat uneori ca sinonim pentru *fonetică*, alteori pentru

O distincție între *semantică* și *semasiologie* bazată pe astfel de considerente nu va fi făcută aici. Vom numi *semantică* întreaga disciplină a științei sensurilor lexicale, care poate fi sau de orientare descriptivo-sincronică (analitică), sau de orientare istorico-diacronică. Prin *semasiologie* înțelegem doar o subdisciplină cu o arie limitată de aplicație: *semasiologia* ia ca punct de plecare cuvântul ca *signifiant* și cercetează conținuturile (sensurile) asociate acestuia în multiplicitatea și schimbarea lor (polisemia și modificarea sensului), în timp ce *onomasiologia*⁷ pleacă de la conținuturi (*signifiés*) ori concepte – ba chiar, în practică, parțial, de la obiectele realității extralingvistice înseși – și studiază variatele *signifiants* (desemnări)⁸ care pot desemna conținutul în discuție (în perspectivă diacronică = *Bezeichnungswandel*).

Studierea tradițională a sensului, indiferent că era numită semantică sau semasiologie, avea ca punct de interes, în practică, schimbările de sens, adică tocmai semantica noastră istorico-diacronică. Prin comparație, există în tradiția lingvistică mult mai puține eforturi îndreptate către o semantică descriptivo-sincronică. Câteva asemenea cercetări vor fi discutate la 3.2. în legătură cu precursorii semanticii structurale. Printre realizările de pe terenul semanticii descriptive trebuie socotită și practica lexicografică în măsura în care aceasta privește dicționarele organizate pe concepte⁹. O atare chestiune nu va mai fi tratată aici.

desemnarea unei secțiuni specifice a foneticii: este cazul, mai ales, al tradiției anglo-americane, acolo unde prin *fonologie* se înțelege ‘fonetica istorică’. Cf., de asemenea, terminologia idiosincratică a lui F. de Saussure (adoptată doar de M. Grammont) (1964: 55-56): „phonologie” din terminologia lui Saussure corespunde concepției prezente despre fonetică; a sa „phonétique” corespunde foneticii noastre istorice. Referitor la aceste chestiuni, vezi N.S. Trubetzkoy 1967: 12, J. Marouzeau 1961: 176, F. Lázaro Carreter 1962: 192-193 și M. Pei 1966: 207.

⁷ Termenul *onomasiologie* a ajuns să fie utilizat pe scară largă în lingvistică începând cu lucrarea lui A. Zauner (1902). B. Quadri (1952) oferă o dare de seamă excelentă cu privire la direcția onomasiologică de cercetare. Cf. și R. Hallig și W. v. Wartburg 1963 și K. Baldinger 1964. Despre bazele teoretice ale onomasiologiei, vezi K. Heger 1964 și 1969.

⁸ La 4.2.2. vom da o definiție diferită termenului *desemnare* (*Bezeichnung*).

⁹ Cu referire la acest subiect, cf. K. Baldinger 1952 și 1960, F. de Tollenaere 1960 și A. Rey 1965. *Diccionario ideológico de la lengua española* al lui J. Cesares (1942) poate fi considerat, probabil, drept cel mai bun dicționar conceptual întocmit până acum.

Vom descoperi o abordare descriptivă și în *onomasiologie*, ce a fost dezvoltată – în opoziție cu *semasiologia* luată în sensul strict al termenului – ca un alt tip de subdisciplină din cadrul domeniului semanticii. Nici onomasiologia (cf. n.s. 10 *supra*) nu va fi discutată aici¹⁰.

1.2.0. În discuția ce urmează ne vom mărgini la o panoramă sumară a unei situații specifice, care a avut consecințe istorice importante pentru cercetarea lingvistică. Înainte de apariția diverselor forme de semantică structurală, semantica lingvistică aparținând lingvisticii nord-americane se afla într-o situație cu totul aparte, lucru ce poate fi explicat în principal prin următorii factori:

1.2.1. Structuralismul nord-american, sub supravegherea lui L. Bloomfield și, mai ales, a continuatorilor acestuia, s-a arătat ostil față de semnificație¹¹. În încercarea sa de a aduce analizei lingvistice rigoarea metodelor din științele naturale, și călăuzit fiind de premise mecanicist-behavioriste¹², L. Bloomfield a întâlnit un obstacol dificil, și anume semnificația lingvistică:

„Pentru a da o definiție exactă din punct de vedere științific a semnificației pentru fiecare formă a unei limbi, s-ar cuveni să avem o cunoaștere exactă din punct de vedere științific a fiecărui lucru din lumea vorbitorilor. În comparație cu aceasta, nivelul actual al cunoașterii omenești este foarte scăzut. [...] Afirmarea [existenței] semnificațiilor reprezintă, așadar, punctul slab al studiului limbii, și va rămâne astfel până când cunoașterea omenească va avansa cu mult dincolo de stadiul ei prezent. În practică, definim semnificația unei forme lingvistice, ori de câte ori putem, în termenii unei alte științe.” (Bloomfield 1965: 139-140; cf. 1943, 1960).

¹⁰ E. Coseriu (1964: 162 și 1968a: 4) face unele afirmații critice privitoare la baza teoretică a onomasiologiei.

¹¹ Totuși, o direcție care începe cu E. Sapir și continuă prin B.L. Whorf către etnolingviști trebuie să fie separată în mod clar de direcția lui Bloomfield.

¹² O discuție fundamentală referitoare la principiile abordării mecaniciste în lingvistică poate fi găsită în E. Coseriu 1954.

În conformitate cu aceasta, investigația semnificației* lexicale și, în consecință, semantica s-ar întinde în afara domeniului actual al lingvisticii.

Sub influența covârșitoare a tratatului *Language* al lui Bloomfield (publicat prima dată la New York în 1933), „semeofobia” (A. Reichling) s-a cristalizat printre structuraliștii nord-americani și, odată cu ea, a venit și tendința de a elimina semnificația lexicală din analiza lingvistică, cum se întâmplă, de pildă, în lucrarea lui B. Bloch și G.L. Trager (1942: 6, 68) și, în modul cel mai consistent, în lucrarea lui Z.S. Harris (1963), care a crezut că a găsit în *distribuție*¹³ o bază sigură pentru descrierea formală a limbajului, ce s-ar putea dispensa de orice referire la semnificație:

„Oricum, această deosebire a lui *life* [‘viață’] de *rife* [‘carabină’] pe baza semnificației constituie doar scurtătura lingvistului și a omului simplu către diferențierea distribuțională. În principiu, este nevoie ca semnificația să fie implicată numai atât cât să se determine ce este repetiție. Dacă știm că *life* și *rife* nu reprezintă integral repetiții ale unuia față de celălalt, vom descoperi atunci că ele [= cuvintele] diferă în distribuție (și, prin urmare, în «semnificație»). Se poate bănuși că oricare două morfeme A și B având semnificații diferite diferă și undeva în distribuție: există unele contexte în care unul apare, iar celălalt nu.” (Harris 1963: 7, n.s. 4).

De la începutul anilor 1950, chiar printre structuraliștii din S.U.A., au început să se înmulțească vocile care cereau o reconsiderare a problemei semnificației în cadrul temeiurilor analizei lingvistice. A fost

* Caracterizând lingvistica nord-americană, Coseriu și Geckeler utilizează în engleză, invariabil, termenul MEANING (așa cum apare în tradiția acestei lingvistici). De cele mai multe ori, am echivalat în traducere termenul în cauză cu rom. SEMNIFICAȚIE, întrucât obiectul semanticii structurale îl constituie conținutul dat exclusiv *de* (și *prin*) limbă [nota trad.].

¹³ Cf. și Harris 1954. O discuție cuprinzătoare pe tema „Importanța distribuției versus alte criterii din analiza lingvistică”, laolaltă cu două rapoarte de P. Diderichsen și H. Spang-Hanssen, precum și numeroase contribuții ale unor lingviști de frunte la respectiva discuție pot fi găsite în *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists* [Actele celui de-al VIII-lea Congres Internațional al Lingviștilor], p. 153-213 (Oslo 1958). Cf. ulterior despre acest subiect: H. Frei 1954 și P. Naert 1961.

meritul lui Ch.C. Fries (1954; cf. Fowler 1965) de a fi verificat, conform textelor, ostilitatea atribuită lui Bloomfield cu privire la semnificație, care între timp devenise aproape un mit, și de a fi restabilit o perspectivă adecvată. „Eforturile [lui Bloomfield] de a ajunge la afirmații în termeni mai degrabă fizici decât «mentalistici» nu conduc la concluzia că el «ignoră semnificația» sau că «nu ia în seamă semnificația».” (Fries 1954: 59). „Pentru Bloomfield, nicio cercetare serioasă a limbajului omenesc nu poate ignora sau nu ignoră «semnificația».” (p. 60). În esența sa, structuralismul nord-american ajunsese, după Fries, la „repudierea semnificației” prin „deducții rezultate dintr-o citire oarecum superficială a discuțiilor (lui Bloomfield) referitoare la mentalism și mecanicism” (p. 58). Oricum, impresia care se creează este că Fries ataca în primul rând expresiile cu care alții caracterizaseră procedura lui Bloomfield, de vreme ce nu putea elimina faptul că Bloomfield a exclus pur și simplu investigația semnificației lexicale din câmpul lingvisticii.

În mod cert, Bloomfield a recunoscut importanța planului conținutului pentru studiul limbii (și este suficientă, în acest sens, o trimitere la cadrul său terminologic din *Language*, 1965: 264), dar nu a găsit nicio cale prin care acesta să fie studiat metodic conform unei abordări lingvistice riguroase. În sistemul lingvistic al lui Bloomfield, „semnificația” apare întotdeauna ca un punct de referință, însă el nu face din „meaning” [‘semnificație’] un obiect al investigației lingvistice. Din cauza unor scrupule metodologice izvorâte dintr-un ideal științific riguros, prost înțeles, el a sacrificat cercetarea semnificației lexicale. M. Schlauch (1946) a semnalat faptul că atitudinea ostilă față de „semnificație” și „mentalism” au corespuns unei faze timpurii a behaviorismului pe care Bloomfield a preluat-o fără a lua mai târziu în considerație dezvoltarea ulterioară diferențiată a acestei teorii.

În „Discursul prezidențial” al lui E. Haugen de la Întâlnirea Societății de Lingvistică în Chicago (de pe 29 Dec. 1950)¹⁴ străbate deja o critică privitoare la atitudinea multor structuraliști nord-americani față de chestiunea semnificației:

¹⁴ Publicat, sub titlul *Direcții în lingvistica modernă*, în Haugen 1951.

„Minimalizarea semnificației ca factor în descrierea lingvistică a fost la început o reacție sănătoasă împotriva utilizării greșite a semnificației la stabilirea categoriilor lingvistice, dar a devenit acum aproape un fetiș în cazul unor lingviști. Este curios să vezi cum tocmai cei care au eliminat semnificația au readus-o apoi sub masca distribuției.” (1951: 219).

În 1951 a apărut un articol scris de E.A. Nida, purtând titlul (neobișnuit pentru situația curentă din structuralismul nord-american de atunci) *Un sistem pentru descrierea elementelor semantice* (Nida 1951). Acest studiu sugerează, pentru prima oară, o terminologie cuprinzătoare și coerentă pentru descrierea semnificației¹⁵.

Chiar dacă binecunoscutele manuale introductive de lingvistică nord-americane ale lui Ch.F. Hockett (1958), H.A. Gleason, Jr. (1961), A.A. Hill (1958) și R.A. Hall, Jr. (1964) încă mai acordă un spațiu minim semanticii¹⁶, această dezvoltare s-a inversat lent pe parcursul anilor '50, astfel încât concepte precum „semnificație” și „mentalist”, care erau considerate în acea vreme cuvinte necurate, au devenit iarăși respectabile în cele mai răspândite cercuri savante nord-americane. Victoria clară asupra acestei atitudini de ostilitate față de semnificație, care paralizase complet, timp de mulți ani, cercetarea din zona conținutului lexical, o datorăm apariției lingvisticii generative¹⁷ ca reacție împotriva bloomfieldianismului doctrinar¹⁸, ce avea o poziție deja subminată.

1.2.2. Un al doilea factor important o reprezintă echivalarea, deseori întâlnită în lingvistica nord-americană, între „meaning” [‘semnificație’] și „thing-meant” [‘lucru desemnat’] (cf. A. Gardiner 1951: 29-33),

¹⁵ Bazându-și distincțiile pe L. Bloomfield și pe E.A. Nida, J.H. Greenberg oferă, ceva mai târziu (1954), o contribuție coerentă similară în ceea ce privește terminologia semanticii (1963: în spec. 7-8).

¹⁶ Dintre lucrările de lingvistică nord-americană publicate în acel timp, cea mai cuprinzătoare discuție (pe care o cunoaștem) referitoare la semnificație poate fi găsită în Pike 1954-1960: cap. 16 și, mai ales, în E.A. Nida 1964: 30-119.

¹⁷ Concepția lui N. Chomsky cu privire la rolul „semnificației” și al „intuiției” pentru analiza lingvistică a suferit schimbări fundamentale de la primele sale lucrări până în prezent.

¹⁸ H. Geckeler oferă o prezentare ceva mai extinsă a poziției semanticii în lingvistica nord-americană (1971a: cap. I).

adică reducerea conținutului lingvistic la realitatea extralingvistică, fie ca *lucru* (cf., de pildă, exemplul lui Bloomfield: *sare* – ‘clorură de sodiu (NaCl)’ (1965: 139)), fie ca *situație* (Ch.W. Morris, pe de altă parte, ajunge la o distincție între lucru și semnificație). Astfel, această concepție eronată stă și la baza definiției pe care Bloomfield o dă semnificației:

„Am definit *semnificația* unei forme lingvistice drept situația în care vorbitorul o rostește pe aceasta și răspunsul pe care ea îl deșteaptă în ascultător.” (*ibid.*).

„Rostind o formă lingvistică, un vorbitor își incită ascultătorii să răspundă la o situație; această situație și răspunsurile la ea reprezintă *semnificația lingvistică* a formei în cauză.” (Bloomfield 1965: 158).

În practică, totuși, cercetarea lingvistică nu a trecut niciodată integral la determinarea semnificației prin însumarea situațiilor, așa că întrebarea care trebuie pusă este dacă un astfel de lucru este posibil sau nu. D. Abercrombie (1965: 116) neagă posibilitatea unei asemenea proceduri și, în legătură cu aceasta, vorbește de o „pseudo-procedură”. Pentru o ilustrare suplimentară a acestei concepții despre semnificație, pot fi citate, ca exemple, afirmațiile corespondente făcute atât de B. Bloch și G.L. Trager, cât și de A.A. Hill (cf. și Nida 1951: 4 și Harris 1963: 190):

„SEMNIFICAȚIA unei forme lingvistice (un cuvânt, o parte a unui cuvânt sau o îmbinare de cuvinte) constituie trăsătura comună tuturor situațiilor în care aceasta este întrebuințată. Semnificația este astfel o chestiune ce ține de lumea practică ce ne înconjoară – o chestiune ce ține la fel de bine de relațiile sociale și culturale, ca și de «realitatea» pur obiectivă.” (Bloch și Trager 1942: 6).

„Semnificația adecvată este, până la urmă, corespondența dintre un obiect lingvistic și un obiect din lumea non-simbolică sau dintre o structură lingvistică [formată] din mai multe obiecte și o structură similară din lumea non-simbolică.” (Hill 1958: 410).

Relațiile dintre semnul lingvistic, *signifié*, *signifiant*, și realitatea extralingvistică devin clare în momentul în care se distinge în mod ferm între *semnificație* (*Bedeutung*) și *desemnare* (*Bezeichnung*), cf. 4.2.2.

Această distincție esențială este ignorată și de lingvistica generativ-transformațională (vezi Coseriu 1970a), iar o atare concepție greșită reprezintă astfel o moștenire a structuralismului nord-american „taxonomic”, ce a fost prelungită în mod inconștient*.

Concepția despre semnificație (semnificația lexicală) din structuralismul nord-american, pe care tocmai am schițat-o, i-a făcut pe unii lingviști să separe investigația acestui fenomen de lingvistica însăși (= „microlingvistica”) și s-o asocieze unei noi discipline numite „metalingvistică”¹⁹ sau „exolingvistică” (J.B. Carroll 1961: 29).

1.2.3.0. Până aproape de zilele noastre, în Statele Unite puteau fi găsite începuturile unei semantici descriptive mai degrabă printre antropologi (respectiv, etnolingviști) și psihologi decât printre adevărații lingviști²⁰.

1.2.3.1. Cea mai proeminentă poziție este ocupată aici de „școala” nord-americană de antropologi și etnologi (sau etnolingviști). Tradiția lor pornește de la A.L. Kroeber și ei operează într-o anumită măsură cu proceduri similare celor ale analizei de conținut de tip european. Se poate spune că reprezentanții cei mai semnificativi ai acestei școli sunt H.C. Conklin (1962), W.H. Goodenough (1956) și F.G. Lounsbury (1956, 1964), ale căror opere au fost apreciate, de U. Weinreich bunăoară, drept „lucrări ce au inversat direcția”²¹ în ceea ce privește

* Într-o sinteză ulterioară, referitoare la „semnificat”, Coseriu precizează că în lingvistica anglo-saxonă conceptul de MEANING este înțeles într-o accepție foarte vagă și generică (cuprinzând și *desemnarea*, și *semnificatul*, și *sensul*, cu o preferință, totuși, pentru *desemnare*). Uneori, se distinge doar *desemnarea particulară* („referința actuală”) și *meaning-ul* (ca *desemnare generică* + *semnificat* + *sens*), dar chiar și în acest al doilea caz predomină *desemnarea* (ce include și trăsături non-idiomatice, date de cunoașterea „lucrurilor”). O atare situație creează dificultăți evidente și contradicții (vezi E. Coseriu, *Tesis acerca del “significado”*, în „Lexis”, vol. XXII, nr. 1, 1998, p. 83-86) [nota trad.].

¹⁹ Vezi Trager 1950. Totuși, în perioada mai recentă, putem deosebi o concepție schimbată la Trager. Investigația semnificației lexicale în „semologie” este iarăși inclusă în cadrul lingvisticii (1963).

²⁰ Vom reveni, într-un alt context, la studiile mai recente semnate de M. Joos, S.M. Lamb, U. Weinreich și la semantica lingvisticii generativ-transformaționale.

²¹ Weinreich 1963a: 148. Cf. și Pike 1954-60: III. 98: „Cea mai însemnată încercare recentă de a trata semnificația în manieră structurală se află, după judecata mea, în

„conceptul de component semantic”. În cercetarea anumitor arii ale vocabularului clar delimitate (în special sisteme ale relațiilor de rudenie²², nume de boli, nume de culori, clasificări populare etc.)²³ din limbi variate (adesea din limbile indigene nord-americane), acești savanți – având, parțial, interese predominant antropologico-etnologice și, parțial, interese predominant lingvistice – au creat un aparat de analiză lingvistică fără egal în domeniul lingvisticii nord-americane. Cele mai precise formulări le-am găsit în raportul pe care F.G. Lounsbury l-a prezentat la Cel de-al IX-lea Congres Internațional al Lingviștilor (Cambridge, Mass., Aug. 27-31, 1962) și, de aceea, am dori să cităm câteva definiții reprezentative din el. Lounsbury consideră sistemul termenilor de rudenie dintr-o limbă dată drept un „câmp semantic” și afirmă:

„Un vocabular de rudenie poate fi socotit ca formând o paradigmă. Poate fi supus unui tip de analiză similară celei făcute altor serii paradigmatică dintr-o limbă.” (1964: 1073).

Astfel, el concepe câmpul semantic ca o paradigmă; cf. definiția noastră dată câmpului lexical ca paradigmă lexicală la 4.2.2. Lounsbury definește paradigma după cum urmează:

„Vom considera drept paradigmă oricare serie de forme lingvistice în care: (a) semnificația fiecărei forme are o trăsătură în comun cu semnificația tuturor celorlalte forme ale seriei și (b) semnificația fiecărei forme diferă de cea a fiecărei alte forme din serie printr-una sau mai multe trăsături adiționale. Trăsătura comună se va spune că este SEMNIFICAȚIA RĂDĂCINĂ a paradigmei. Ea definește câmpul semantic pe care formele

lucrarea lui Lounsbury (1956) și în cea a lui Goodenough (1956). În mod independent, fiecare dintre ei a căutat să ilustreze analiza semantică pe calea sistemelor de rudenie”.

²² Cu privire la metoda analizei componențiale, în aplicarea sa la vocabularul relațiilor de rudenie, cf. A.F.C. Wallace și J. Atkins (1960).

²³ Totuși, trebuie remarcat aici că L. Weisgerber se preocupase, cu mult timp înaintea etnolingviștilor, de unele dintre ariile lor de cercetare preferate (cum ar fi termenii de rudenie, numele de culori).

paradigmei le porționează. Trăsăturile variabile definesc DIMENSIUNILE SEMANTICE^[24] ale paradigmei.” (1964: 1073-1074).

Lounsbury face următoarea afirmație despre „definițiile componențiale”:

„Un termen aparținând unei paradigme poate fi definit în manieră componențială prin raportare la coordonatele sale din paradigmă. Definiția reprezintă o sumă de trăsături (...). Definiția componențială a unui termen este expresia significatului său.” (1964: 1074).

Deși nu intenționăm să urmărim în continuare această direcție, bănuim că această scurtă prezentare va fi arătat destul de clar cât de apropiată este analiza componențială etnolingvistică (în mod specific, în cazul lui Lounsbury) de cea mai mare parte a semanticii structurale moderne de tradiție europeană (cf. 4.2.).

1.2.3.2. O altă contribuție la semantica descriptivă, chiar dacă mai puțin importantă, venind de data aceasta dinspre domeniul psihologiei din S.U.A., este reprezentată de psihosemantica lui Ch.E. Osgood și a cercului său²⁵. Aici, cu ajutorul așa-numitei „semantici diferențiale”²⁶, se presupune că semnificațiile pot fi măsurate. Ceea ce se măsoară de fapt nu este semnificația lingvistică, ci, mai degrabă, reacțiile ascultătorilor la enunțurile lingvistice, adică reacții nediferențiate ulterior, ce sunt delimitate prin intermediul perechilor de adjective opoziționale prescrise. Valoarea pur lingvistică a unor asemenea investigații poate fi estimată ca fiind relativ mică, de vreme ce se face apel aici doar la aria sensurilor conotative (Rosiello 1962: 38). Totuși, aceasta poate deveni importantă pentru analiza stilistică.

²⁴ Conceptul de „dimensiune semantică” a fost dezvoltat și aplicat ulterior de H. Geckeler (1971a: cap. VIII).

²⁵ Cf. Ch.E. Osgood, G.J. Suci și P.H. Tannenbaum 1957. Această lucrare a fost precedată de o serie de articole ale lui Osgood; cf., despre acest subiect, R. Wells 1957. Cu privire la această abordare, vezi U. Weinreich 1958 și răspunsul dat acestuia de Osgood (1959), urmat de replica lui Weinreich (1959). Cf. și discuția comprehensivă avându-l ca autor pe J.B. Carroll (1959).

²⁶ „Prin diferențiere semantică înțelegem alocarea succesivă a unui concept la un punct din spațiul semantic multidimensional prin selecția dintr-o serie de alternative semantice graduale date.” (Osgood, Suci și Tannenbaum 1957: 26).

[2. Tipuri de semantică „structurală”]

2.0. Dezvoltările recente din semantică și, mai cu seamă, cele mai noi dintre acestea au fost înțelese ca fiind structurale ori, respectiv, ca fiind numite *structurale*. Pot fi deosebite trei tipuri posibile de semantică „structurală”:

2.1.0. „Structural”: înțeles ca structură sau, mai bine, drept configurația asociațiilor unui semn cu alte semne din vocabular. Aceste asociații depind de *similaritatea* sau de *contiguitatea* dintre *signifiants*, ori dintre *signifiés*, ori dintre *signifiants* și *signifiés*. Asociațiile pot, totuși, să fie bazate, de asemenea, pe co-prezența lucrurilor din realitatea extralingvistică¹.

2.1.1. F. de Saussure (1964: 173-175), tratând despre „rapports associatifs” [raporturile asociative], a analizat francezescul *enseignement* ca un exemplu de „série associative” [serie asociativă] sau „famille associative” [familie asociativă] (aici putem omite bine-cunoscuta schemă a lui Saussure)². În această privință, el ajunge la următoarele concluzii importante:

„Donc il y a tantôt communauté double du sens et de la forme, tantôt communauté de forme ou de sens seulement. Un mot quelconque peut toujours évoquer tout ce qui est susceptible de lui être associé d'une manière ou d'une autre (...) les termes d'une famille associative ne se présentent ni en nombre défini, ni dans un ordre déterminé (...). Un terme donné est comme le centre d'une constellation, le point où convergent d'autres termes coordonnés, dont la somme est indéfinie.” (Saussure 1964: 174). [„Deci există când comunitate dublă a sensului și a formei, când numai comunitate de formă sau de sens. Un cuvânt oarecare poate întotdeauna evoca tot ceea ce este susceptibil să-i fie asociat într-un fel sau altul. (...) termenii unei familii asociative nu se

¹ Despre acești doi termeni, cf. Ullmann 1963: 220-244.

² E. de Bustos Tovar (1967) propune, cu privire la Saussure, o schemă a asocierii extinse, care pornește de la modelul semiotic triunghiular al lui Ogden și Richards; această schemă mai complexă conține, totuși, unele relații problematice.

prezintă nici în număr definit și nici într-o ordine determinată. (...) Un termen dat este precum centrul unei constelații, punctul unde converg alți termeni coordonați, a căror sumă este nedefinită.” (Saussure 1998: 137-138)*]

2.1.2. Aceste „rapports associatifs” ori „séries associatives” ale lui F. de Saussure au format, cu siguranță, punctul de plecare pentru „câmpul asociativ” [„champ associatif”] al lui Ch. Bally (1940: 195-197). Bally caracterizează acest tip particular de câmp după cum urmează:

„Les signes qui déterminent plus particulièrement la valeur de celui qu'ils entourent dans la mémoire forment son «champ associatif»: notion toute relative, puisque tout, dans la langue, est, au moins indirectement, associé à tout (...). Le champ associatif est un halo qui entoure le signe et dont les franges extérieures se confondent avec leur ambiance.” [„Semnele care determină în mod particular valoarea semnului pe care ele îl înconjoară în memorie formează «câmpul asociativ» al acestuia: noțiune destul de relativă, pentru că totul, în limbă, este, cel puțin indirect, asociat cu toate celelalte (...). Câmpul asociativ este o aură care înconjoară semnul și ale cărei margini exterioare se confundă cu mediul lor ambiental.”] (1940: 195).

Deși, pe de o parte, Bally consideră acest tip de câmp ca aparținând nivelului limbii ca sistem (*langue*), pe de altă parte, el nu-i acordă o validitate intersubiectivă completă. Ca ilustrare a tipului său de câmp, el oferă celebrul exemplu *boeuf* ['bou']:

„Le mot *boeuf* fait penser: 1) à *vache*, *taureau*, *veau*, *cornes*, *ruminer*, *beugler*, etc., 2) à *labour*, *charrue*, *joug*, etc., à *viande*, *abattoir*, *boucherie*, etc., enfin 3) il peut dégager, et dégage en français des idées de force, d'endurance, de travail patient, mais aussi de lenteur, de lourdeur, de passivité.” [„Cuvântul *boeuf* 'bou' ne duce cu gândul: 1) la *vache* 'vacă', *taureau* 'taur', *veau* 'vițel', *cornes* 'coarne', *ruminer* 'a rumega', *beugler* 'a mugi' etc., 2) la *labour* 'muncă', *charrue* 'plug',

* Aici și în cele ce urmează, voi reproduce traducerea deja existentă în limba română (indicată prin Saussure 1998): Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger, Ediție critică de Tullio De Mauro, Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom, 1998 [nota trad.].

joug ‘jug’, etc., la *viande* ‘carne’, *abattoir* ‘abator’, *boucherie* ‘măcelărie’ etc., și, în sfârșit, 3) poate transmite, și transmite în franceză, idei precum cea de forță, de rezistență, de trudă răbdătoare, dar și de lentoare, de greutate, de pasivitate.”] (1940: 196).

2.1.3. Și „câmpurile morfo-semantic” [„champs morpho-sémantiques”], introduse de P. Guiraud (1956)³, reprezintă configurații asociative. El definește un atare câmp morfo-semantic drept „le complexe de relations de formes et de sens formé par un ensemble de mots” (1962: 82); astfel de câmpuri presupun dimensiuni gigantice: câmpul «chat» [‘pisică’], pe care Guiraud îl prezintă ca ilustrare, conține, la o primă fază a analizei, aproximativ 2000 de cuvinte, iar după un proces de eliminare tot mai rămân circa 300. În felul acesta, cuvântul *chat* ‘pisică’ se află în centrul unei vaste constelații care este constituită din asociații făcute din punct de vedere material și din asociații făcute din punct de vedere semantic.

2.1.4. În fine, „câmpul noțional” [„champ notionnel”]⁴ al lui G. Matoré este bazat, în mod asemănător, pe o configurație de asociații⁵. Cele mai importante elemente constitutive ale dispunerii ierarhice a câmpului noțional, în viziunea lui Matoré, sunt „cuvintele-martor” [„mots-témoins”]⁶ și „cuvintele-cheie” [„mots-clés”]⁷, unde „cuvintele-

³ Guiraud a publicat ulterior exemple de astfel de câmpuri într-o serie de articole, în special în *BSL*.

⁴ Studiul lui Matoré (1953) a oferit baza teoretică pentru concepția sa referitoare la „câmpul noțional” după ce o aplicație practică (1951) apăruse deja.

⁵ Cf. schema lui Matoré privind „[le] champ notionnel d’ART et de TECHNIQUE vers 1765” [„câmpul noțional al ARTEI și al TEHNICII până la 1765”] (1953: 102).

⁶ „Le mot-témoin est le symbole matériel d’un fait spirituel important; c’est l’élément à la fois expressif et tangible qui concrétise un fait de civilisation.” [„Cuvântul-martor este simbolul material al unui fapt spiritual important; este, totodată, elementul expresiv și tangibil care concretizează un fapt de civilizație.”] (1953: 65-66).

⁷ „Nous donnerons à l’unité lexicologique exprimant une société le nom de mot-clé. Le mot-clé désignera donc non une abstraction, non une moyenne, non un objet, mais un être, un sentiment, une idée, vivants dans la mesure même où la société reconnaît en eux son idéal.” [„Vom da unității lexicologice ce exprimă o societate denumirea de cuvânt-cheie. Cuvântul-cheie va desemna, deci, o abstracțiune, și nu un mijloc, nu un obiect, ci o ființă, un sentiment, o idee, vii chiar în măsura în care societatea recunoaște în ele idealul său.”] (1953: 68).

cheie” stau în centrul câmpului. Delimitările lui Matoré nu sunt de natură lingvistică, ci sociologică. Procedura sa privește „den Sprachgebrauch, mehr noch die Situationem und Themen des Sprechens, die Einstellung gegenüber den gemeinten Sachen, nicht eigentlich die Sprache” [„uzul lingvistic sau chiar situații și teme ale vorbirii, o dispunere în raport cu lucrurile numite, în definitiv nu limba”] (Coseriu 1967a: 21). Câmpurile noționale ale lui Matoré sunt atât de extinse, încât pun problema situării cuvintelor în cadrul vocabularului total.

2.1.5. Printre variatele subtipuri ale câmpurilor sale lingvistice [„champs linguistiques”], lingvistul ceh O. Ducháček (1959)⁸ include și câmpurile asociative [„champs associatifs”]. Aceste câmpuri se bazează pe asocieri fie în planul expresiei, fie în planul conținutului, fie pe asocieri rezultând din combinarea celor două planuri.

2.1.6. O estimare critică a formelor configurațiilor asociative discutate pe scurt la 2.1.1.-5., care sunt de obicei privite ca ținând de semantica structurală⁹, trebuie – din perspectiva unei semantici structurale adecvate, așa cum o vom prezenta mai departe (4.2.2.) – să includă următoarele trei puncte¹⁰:

a) Asociațiile, dacă nu au un caracter infinit, atunci ating, cel puțin, o dimensiune necontrolabilă.

b) Asociațiile sunt individuale în cea mai mare parte și, în această măsură, nu sunt nici predictibile, nici sistematizabile.

c) Asociațiile nu depind în mod necesar de limbă; ele se pot baza și pe contextul real al lucrurilor.

2.1.7. Interesul principal al investigațiilor privind relațiile asociative merge către aria descrierii, dar încercări meritorii au fost făcute și în diacronie. S. Ullmann (1957), pe baza rezultatelor cercetării efectuate de W. von Wartburg (1962: 117-118), a interpretat în manieră „structurală” schimbările care au avut loc în sfera lat. *coxa-femur-crus* în limbile

⁸ Monografia corespondentă a apărut, cu același titlu, la Praga în 1960.

⁹ Cf., de pildă, P. Guiraud (1962: 74) în legătură cu lexicologia lui Matoré.

¹⁰ Despre evaluarea configurațiilor asociative de pe poziția unei semantici structurale interesate exclusiv de conținut, vezi E. Coseriu 1964: 155, n.s. 21; 1966: 180, 185-186, 208; 1968a: 7; și H. Geckeler 1971a: cap. III. 4. Cf. și G.S. Șcur 1969.

romanice, ajungând la următoarea concluzie: „s-ar putea (...) decreta ca un postulat al cercetării etimologice să fie înlocuit fiecare cuvânt în interiorul câmpului său asociativ” (1957: 295; cf. Coseriu 1964: 147). G. Matoré (1953), de asemenea, ia în considerație dimensiunea istorică a limbii când demonstrează schimbarea „câmpurilor noționale” în relație cu schimbarea „cuvintelor-martor” și, mai ales, a „cuvintelor-cheie”¹¹.

2.2.0. „Structural”: înțeles drept structura interpretării unui *signifiant*. Aici ne ocupăm de un punct de vedere semasiologic: Care *signifié* (sau care *signifiés*) trebuie să se asocieze cu un anumit *signifiant* (disambiguizare)?

2.2.1. Aceasta este procedura aplicată în mod uzual în practica lexicografică, chiar dacă astăzi există cel puțin o tendință de a marca tipografic, drept intrări diferite în dicționar, omonimele (omofonele, mai bine zis), care sunt, de fapt, unități lexicale distincte.

2.2.2. Semantica gramaticii transformaționale, așa cum a fost inițial concepută de J.J. Katz și J.A. Fodor (1963) și apoi dezvoltată în special de Katz (1966, 1967)¹², se bazează pe o abordare prezentată la 2.2.0. Tipul de semantică GT nu va mai fi discutat în această lucrare¹³. Cf. 6.2. pentru posibile puncte de contact sau de acord între semantica GT și semantica structurală (în sensul utilizat aici).

2.3. „Structural”: înțeles ca structură dintr-un punct de vedere analitic, ca structurare a planului conținutului prin intermediul opozițiilor lexicale funcționale. Analiza semnificațiilor lexicale conduce la descompunerea conținuturilor în elemente mai mici, adică în trăsături semantic-distinctive. În următoarele secțiuni, darea noastră de seamă va fi preocupată doar de această concepție asupra semanticii structurale, pe care o considerăm adevărata

¹¹ Presupunerea lui Matoré, potrivit căreia vocabularul se transformă într-un ritm care merge în paralel cu generațiile, trebuie luată cu rezerve.

¹² Pentru unele afirmații critice legate de semantica lui Katz și Fodor, vezi U. Weinreich 1966, 1967.

¹³ Pentru critici referitoare la principiile semanticii GT, vezi E. Coseriu 1967b: 493-494, n.s. 3; 1968a: 4-7; 1968b: 36-38 și 1970a. Vezi, de asemenea, scurta discuție și evaluarea critică a semanticii GT la H. Geckeler 1971a: VII. 3 și la H.-M. Gauger 1969.

semantică analitică¹⁴. Numai pe baza solidă a unei astfel de semantici paradigmatică poate fi construită o semantică combinatorică bine fundamentată.

¹⁴ H. Geckeler (1971a) oferă o bibliografie aproape completă și o prezentare a dezvoltării și a formelor acestui tip de semantică structurală.

[3. Semantica structurală axată pe conținut]

3.0. Înainte de a începe discuția noastră despre semantica structurală exclusiv orientată asupra conținutului, așa cum a fost concis caracterizată la 2.3., am dori să ne referim la o serie lungă și chiar variată de încercări de abordare care, dintr-un punct de vedere istoric, pot fi denumite precursori ale acestei forme adecvate de semantică structurală.

3.1.0. Încercări apropiate de o semantică analitică, așa cum am definit-o, pot fi descoperite într-o oarecare măsură în lexicografie¹:

3.1.1. Printre definițiile din marile dicționare (cele bilingve la fel ca și cele monolingve) din buna tradiție lexicografică, se pot discerne tentative de a face uz de trăsături semantic-distinctive, deși lucrul acesta nu este făcut în mod consecvent. Desigur, asemenea trăsături nu au fost descoperite pe baza vreunei metode, ci au fost aflate mai degrabă intuitiv. Uneori există și încercarea de a determina și de a delimita un sens de bază pentru o unitate lexicală dată, dar în astfel de cazuri adesea se vede clar că această determinare a sensului este colorată etimologic. Totodată, în mod ocazional, restricții privind capacitatea anumitor cuvinte (de ex. adjective) de a se combina cu alte cuvinte (de ex. substantive) sunt formulate aproape în maniera restricțiilor de selecție determinate clasematic².

3.1.2. Nu trebuie omise contribuțiile dicționarelor de sinonime, ale dicționarelor de antonime și ale altor dicționare care conțin informații despre sinonime și antonime, pentru că aceste două relații de sens dețin

¹ Valoarea practică și teoretică a dicționarelor disponibile în prezent pentru semantica modernă a fost apreciată într-un mod destul de diferit de către semanticieni. În timp ce unii lingviști ca, de pildă, L. Hjelmslev, E. Coseriu și A. Rey subliniază în primul rând faptul că operele lexicografice realizate până acum oferă adesea un punct de plecare valoros pentru efectuarea analizei de conținut, alți savanți, cum ar fi B. Pottier, U. Weinreich și F. Rodríguez Adrados, sunt preocupați în principal de bazele teoretice slabe ale dicționarelor existente.

² Cf., de exemplu, faimosul *Dicționar German-Latin* al lui Georges.

un loc solid în semantica structurală axată pe conținut (cf., de pildă, opera lui J. Lyons).

3.2.0. În tradiția lingvistică se găsesc abordări mai vechi, ce pot fi numite „structuraliste” *avant la lettre*, cel puțin în ceea ce privește unele aspecte ale lor.

3.2.1. Aici se poate face referire înainte de oricine la K.W.L. Heyse (†1855), care avusese deja „die Intuition eines strukturierten Wortfeldes” [„intuiția unui câmp lexical structurat”]³. În lucrarea sa *System der Sprachwissenschaft* (1856: 31-32), Heyse oferă o analiză a câmpului lexical „Schall”, care echivalează cu o analiză structurală a conținutului aproape perfectă, chiar dacă nu a fost menită să fie așa ceva. El formulează diferențe de conținut în termenii trăsăturilor distinctive printr-o aplicare intuitivă a metodei comutării; descoperă organizarea ierarhică din interiorul „câmpului” său (adică relația dintre arhiunitate și unitate, într-o terminologie mai modernă) și stabilește deja existența corelațiilor de conținut din vocabular. Această analiză este valoroasă, dincolo de orice, din punctul de vedere al metodei.

3.2.2. Chestiunea precursorilor și a fazelor premergătoare câmpului lexical se cuvine a fi tratată doar pe scurt aici. Mai întâi de toate, se poate face trimitere la tradiția lexicografiei, în special la onomastică, adică la organizarea vocabularului conform grupării pe sensuri și/sau grupării pe obiecte. În afara acestei tradiții, E. Coseriu s-a referit deja la „die Intuition eines strukturierten Wortfeldes” [„intuiția unui câmp lexical structurat”] a lui K.W.L. Heyse (înainte de 1855) (cf. 3.2.1.). Despre conceptul de câmp se spune că s-a format încă de la lucrarea lui E. Tégner (1874) și a lui C. Abel (1885). Acel „Bedeutungssysteme” al lui R.M. Meyer (1910) merge în paralel, destul de strâns, cu câmpurile lui Trier. Caracterul paradigmatic al câmpului lexical a fost descoperit în mod intuitiv de F. de Saussure (1916) (cf. 3.3.1.). A. Stöhr (1910) și H. Werner (1919) au fost și ei precursori.

Prima formulare explicită a conceptului de câmp, anterioară lui Trier, este cea a lui G. Ipsen, datând din anul 1924. Dorim să o cităm în

³ E. Coseriu a descoperit această contribuție *ante-litteram* la semantica structurală. A discutat-o și a interpretat-o în contribuția sa la noul volum omagial dedicat lui R. Jakobson (1967b).

primul rând datorită influenței incontestabile pe care a avut-o asupra terminologiei din cercetarea ulterioară privitoare la câmp:

„Ferner, die Eigenwörter stehn in einer Sprache nie allein, sondern sind eingeordnet in Bedeutungsgruppen; damit ist nicht eine etymologische Gruppe gemeint, am wenigsten um chimärische «Wurzeln» aufgereihete Wörter, sondern solche, deren gegenständlicher Sinngehalt mit anderen Sinngehalten verknüpft ist. Diese Verknüpfung aber ist nicht als Aneinanderreihung an einem Assoziationsfaden gemeint, sondern so, daß die ganze Gruppe ein Bedeutungsfeld absteckt, das in sich gegliedert ist; wie in einem Mosaik fügt sich hier Wort an Wort, jedes anders umrissen, doch so, daß die Konturen aneinanderpassen und alle zusammen in einer Sinneinheit höherer Ordnung auf-, nicht in einer faulen Abstraktion untergehen.” [„Apoi, cuvintele individuale nu sunt niciodată izolate într-o limbă, ci sunt dispuse în grupuri semantice; prin aceasta nu se înțelege că este vorba despre o grupă etimologică, cu atât mai puțin despre cuvinte dispuse în jurul unei «rădăcini» himerice, ci despre acele cuvinte al căror conținut semantic concret este relaționat cu alte conținuturi semantice. Această relaționare nu este însă percepută ca o înșiruire într-o serie asociativă, ci într-un mod în care întreaga grupă delimitează un câmp semantic, care are o structură internă; cuvânt cu cuvânt se unesc unul cu celălalt ca într-un mozaic, fiecare îl delimitează pe celălalt, în așa fel încât contururile se potrivesc unul celuilalt, formând o unitate semantică de rang superior, și nu spre a ajunge la o abstracție obscură”] (1924: 225).

Și, de fapt, Trier nu exclude posibilitatea ca teoria sa despre câmp să fi fost influențată de aceste formulări ale lui Ipsen (Trier 1931: 11, n.s. 1). Ipsen s-a reîntors (în 1932) la definiția sa dată „câmpului semantic” [„Bedeutungsfeld”] în volumul omagial dedicat lui Streitberg; totuși, acolo el și-a modificat ideile într-o direcție care se îndepărtează de un studiu al limbii centrat exclusiv pe conținut, și anume în direcția afinității de ordin semantic și formal existentă între membrii câmpului. Noul concept de câmp al lui Ipsen abia dacă a dobândit vreo însemnătate practică în lingvistică; reprezintă numai un caz special din cadrul teoriei câmpului axată pe conținut.

3.2.3. L. Hjelmslev (1958: 646) a atras atenția asupra altui tip de abordare, de data aceasta din aria lingvisticii comparative: A.F. Pott

(1861), urmând metoda comparativă, a studiat structurarea lexicală diferită a unei secțiuni a sistemului relațiilor de rudenie din diverse limbi, determinând trăsăturile relevante cu ajutorul cărora sunt delimitate lexemele diferite prin raportare unul la altul.

3.2.4. Foarte probabil, multe alte abordări în această direcție ar putea fi descoperite în istoria lingvisticii. Considerăm că exemplele mai sus menționate sunt suficiente. Totuși, ar merita ca cineva să întreprindă o explorare a tradiției lingvistice în căutarea unor asemenea precursori ai unei semantici structurale.

3.2.5. În acest context, poate fi amintită și o încercare de a ajunge la o concepție mai diferită a sensului lexical: în jurul anului 1900, K.O. Erdmann a deosebit următoarele trei componente ale semnificației lexicale:

„1. den *begrifflichen Inhalt* von größerer oder geringerer Bestimmtheit [‘conținutul conceptual, având un grad mai mare sau mai mic de delimitare’], (...)

2. den *Nebensinn* [‘sensul conotativ’],

3. den *Gefühlswert* (oder *Stimmungsgehalt*) [‘valoarea afectivă (sau conținutul emoțional)’].” (1910: 107 – sublinierea noastră).

Această clasificare a fost preluată de un număr de savanți, fie exact în această formă, cum este cazul, bunăoară, al lui H. Sperber, E. Gamillscheg, K. Ammer, W. Schmidt; fie într-o versiune ușor modificată, cum este cazul lui H. Kronasser, F. Kainz, A. Sieberer; fie într-o formă modificată considerabil, în cazul lui H. Güntert, E. Otto, A. Scherer.

3.3.0. În secțiunea ce urmează ne ocupăm deja de abordări ale unor probleme care aparțin, sau aproape că aparțin, domeniului propriu semanticii structurale; în general, aceste eforturi nu au fost, totuși, continuate în mod consecvent.

3.3.1. *Cours de linguistique générale* al lui F. de Saussure (care a apărut prima dată în 1916) nu oferă o tratare completă a semanticii; de fapt, această disciplină este atinsă doar ocazional. Ca adăugire la tratarea „raporturilor asociative” [„rapports associatifs”] (cf. 2.1.1.), dintre care doar un singur tip („la seule analogie des signifiés [enseignement, instruction, apprentissage, éducation, etc.]” – Saussure 1964: 174) aparține unei semantici exclusiv axate pe conținut, Saussure formulează, în special în afirmațiile sale vizând „la valeur linguistique

considérée dans son aspect conceptuel”, anumite idei care pot fi privite ca ținând de fundamentele unei teorii a câmpului înțeleasă în manieră structurală:

„Puisque la langue est un système dont tous les termes sont solidaires et où la valeur de l'un ne résulte que de la présence simultanée des autres...” (1964: 159). [„Dat fiind faptul că limba este un sistem ai cărui termeni sunt solidari și unde valoarea unuia nu rezultă decât din prezența simultană a celorlalți... (Saussure 1998: 128)].

Următorul citat din Saussure arată chiar și mai clar – fiindcă sunt furnizate exemple ca ilustrări (fr. *mouton* – engl. *sheep/mutton* și cf. *infra*) – înspre direcția conceptului modern de câmp, întrucât aici a fost în mod intuitiv anticipat caracterul paradigmatic al câmpului lexical:

„Dans l'intérieur d'une même langue, tous les mots qui expriment des idées voisines se limitent réciproquement: des synonymes comme *redouter*, *craindre*, *avoir peur* n'ont de valeur propre que par leur opposition; si *redouter* n'existait pas, tout son contenu irait à ses concurrents.” (1964: 160 – cf. 161-162). [„În interiorul aceleiași limbi, toate cuvintele care exprimă idei învecinate se limitează reciproc: sinonime ca *redouter*, *craindre*, *avoir peur* nu au valoare proprie decât prin opoziție; dacă nu ar fi existat *redouter*, întreg conținutul său ar fi mers spre concurenții săi.” (Saussure 1998: 129 – cf. urm.)].

3.3.2.0. Un mare număr de semanticieni sunt de acord că teoria câmpului reprezintă o etapă însemnată din istoria semanticii moderne. De pildă, S. Ullmann exprimă următoarea apreciere cu privire la efectul produs de teoria lui Trier referitoare la câmp: „Întreaga perspectivă s-a schimbat: a avut loc o «revoluție copernicană» în semantică.” (1963: 160).

3.3.2.1. În secțiunea ce urmează vor fi discutate pe scurt trăsăturile esențiale ale teoriei câmpului, așa cum a fost aceasta dezvoltată de J. Trier (în special în 1931, 1932a și b, 1934a și b, 1938) și preluată și, într-o anumită măsură, continuată de Weisgerber (în primul rând în 1942, 1954, 1957, 1962a și b, 1963, 1964)⁴.

⁴ Următoarele lucrări oferă informații despre dezvoltarea și despre discutarea teoriei câmpului lexical. Introducerile în semantică, deja citate, scrise de S. Ullmann 1962 și 1963, P. Guiraud 1962 și H. Kronasser 1952; S. Öhman 1951: 72-89 și 1953; O.

Concepția lui Trier despre câmp se bazează înainte de toate pe idei venind dinspre W. von Humboldt și F. de Saussure. De la W. von Humboldt el a luat principiul articulației (*Gliederung*) din limbaj. Acesta constituie probabil veriga fundamentală dintre J. Trier și L. Weisgerber. De la Saussure el a luat concepția limbii ca sistem. A fost primul care a aplicat în mod consecvent acest principiu al lui Saussure la studierea vocabularului. Astfel, el vorbește despre „Ideen der Ganzheit, der Gliederung und des Gefüges” [„idei ale întregului, ale articulării și ale structurii”] ca despre „Steaua Polară” [„Leitsterne”] a operei sale (1931: 25). Trier concepe vocabularul unei faze sincronice dintr-o limbă ca un întreg organizat conform principiilor conținutului, adică organizat în „câmpuri lexicale” [„Wortfelder”] care pot sta unul lângă altul sau într-o relație ierarhică unul față de altul. „Câmpul lexical” [„das Wortfeld”]⁵ sau „câmpul simbolic lingvistic” [„das sprachliches Zeichenfeld”] însuși reprezintă la rândul său „ein gegliedertes Ganzes, ein Gefüge” [„un întreg articulat, o structură”]. Semnificația globală a câmpului este articulată și distribuită, nelăsând spații goale, grație unităților lexicale ce funcționează în acest câmp. Conținutul unităților diferite este determinat prin delimitare reciprocă în raport cu unitățile învecinate din același câmp („die Einzelworte bestimmen sich durch Zahl und Lagerung im Gesamtfeld gegenseitig ihre Bedeutungen” [„cuvintele individuale se delimitează prin numărul lor și poziționarea lor în câmpul global în raport corelativ cu semnificațiile lor”] (Trier 1931: 7).

Ducháček 1960a; N.C.W. Spence 1961; H. Gipper și H. Schwarz 1962: Ix-Ixvi (*Einleitung*, fasc. 7 [1966]). Cele mai recente lucrări publicate care tratează în detaliu teoria câmpului lexical sunt L. Seiffert 1968a: 9-51 și, probabil cea mai cuprinzătoare dintre toate, H. Geckeler 1971a: în spec. capitolul III.

⁵ Trier nu face distincții explicite între „Wortfeld” (câmp lexical), „sprachliches Zeichenfeld”, „Begriffsfeld” (câmp conceptual) și altele. Se pare că prin „Begriffsfeld” el înțelege pur și simplu latura de conținut a „câmpului lexical” [„Wortfeld”]. În lexicologie, preferăm să vorbim de *câmp lexical* sau, poate, și de *câmp semantic*, cu condiția ca acest adjectiv să fie folosit în așa fel, încât să se refere în mod exclusiv la conținutul lexical. Termenul *câmp lingvistic* este mai extins, incluzând cel puțin *câmpul lexical* și *câmpul sintactic*.

Pentru ilustrare, să cităm câteva dintre cele mai importante pasaje pentru concepția lui Trier privitoare la câmpul lexical:

„In der Sprache ist alles Gliederung. Wie die Worte sich aus dem Feld ergliedern und darin ihr Wesen haben, so sind die Felder auch nur in der Gliederung übergeordneter Größen und so stufenweise aufwärts bis zum Ganzen der Sprache.” [„În limbă totul este articulare. Așa cum cuvintele se delimitează în cadrul unui câmp și își capătă astfel esența, la fel sunt și câmpurile, doar că delimitându-se în cadrul unora superioare mai mari și tot astfel, urcând gradual, până la întregul limbii.”] (1934a: 188).

[Mai departe reproducem și] Definiția dată de Trier conceptului de câmp:

„Felder sind die zwischen den Einzelworten und dem Wortschatzganzen lebendigen sprachlichen Wirklichkeiten, die als Teilganze mit dem Wort das Merkmal gemeinsam haben, daß sie sich ergliedern, mit dem Wortschatz hingegen, daß sie sich ausgliedern. Die Ordnungshöhe ist dabei gleichgültig.” [„Câmpurile sunt realități lingvistice concrete situate între cuvintele individuale și întregul lexicului, realități care, ca parte a unui întreg, au o trăsătură comună cu cuvântul, și anume că se delimitează, însă în raport cu lexicul, dimpotrivă, realități care se disociază. Nivelul de ordonare nu are aici nicio relevanță.”] (1934b: 430).

„Das Worfeld ist zeichenhaft zugeordnet einem mehr oder weniger geschlossenen Begriffskomplex, dessen innere Aufteilung sich im gegliederten Gefüge des Zeichenfeldes darstellt, in ihm für die Angehörigen einer Sprachgemeinschaft gegeben ist. (...) Die das Wortfeld, den Wortmantel, die Wortdecke mosaikartig⁶ zusammensetzenden Einzelworte legen – im Sinne ihrer Zahl und

⁶ Comparația dintre organizarea internă a unui câmp lexical și un mozaic, pe care Trier a preluat-o probabil de la G. Ipsen, a fost respinsă în literatura critică atât de oponenții teoriei câmpului, cât și de susținătorii acesteia. Merită reținută critica acestui tip de ilustrare a relațiilor lingvistice din câmpul lexical făcută în special de către cei din tabăra celor interesați de cercetarea conținutului („Sprachinhaltsforschung”) (de exemplu, de H. Gipper, de H. Schwarz și, mai prudent, de L. Weisgerber).

Lagerung – Grenzen in den Begriffsblock^[7] hinein und teilen ihn auf.”
[„Câmpul lexical este subordonat, prin caracterul său dat de semnele care îl compun, unui complex conceptual mai mult sau mai puțin delimitat, a cărui distribuție internă este reprezentată în structura articulată a câmpului de semne dată ca atare membrilor unei comunități lingvistice. (...) Cuvintele care se îmbină ca un mozaic și alcătuiesc câmpul lexical, învelișul lexical, pătura lexicală, creează – prin numărul și poziționarea lor – granițe în blocul conceptual și îl segmentează.”] (1931: 1).

„Die Worte im Feld stehen in gegenseitiger Abhängigkeit voneinander^[8]. Vom Gefüge des Ganzen her empfängt das Einzelwort seine inhaltliche begriffliche Bestimmtheit.” [„Într-un câmp, cuvintele se află într-o dependență opozitivă unele față de altele. Cuvintele individuale își capătă determinarea conceptuală din structura întregului.”] (1931: 2).

„Die Bedeutung des Einzelwortes is abhängig von der Bedeutung seiner begrifflichen Nachbarn. Alle schließen sich zu der Aufgabe zusammen, in den Block ungegliederten Bewußtseinsinhalts^[9] gliedernde Grenzen einzuziehen, ihn zu klären, ihn begrifflich faßbar zu machen.” [„Semnificația unui cuvânt individual este dependentă de semnificația vecinilor săi conceptuali. Toți aceștia participă în vederea introducerii unor delimitări structurale în blocul conținutului mental nestructurat, pentru a-l clarifica și a-l face inteligibil conceptual.”] (1931: 3).

După ce J. Trier a încetat să mai publice despre teoria câmpului, L. Weisgerber a continuat aceste idei în spiritul întemeietorului lor, așa că astăzi putem vorbi destul de just despre teoria Trier-Weisgerber a câmpului ca despre o singură concepție. Weisgerber a încorporat apoi teoria câmpului într-un cadru teoretic cuprinzător ridicat pe principii humboldtiene. El distinge o cercetare „statică” a limbilor și una „energetică”, caracterizând-o pe prima drept o procedură gramaticală

⁷ Ceea ce J. Trier desemnează aici drept „Begriffsblock” pare să corespundă „conținutului intențional” [„content purport”] din terminologia lui Hjelmslev (*Prolegomena to a Theory of Language*, 1963).

⁸ La baza acestora și a următoarelor determinări, ar părea că stă definiția dată de Saussure conceptului de „valoare” [„valeur”].

⁹ Cf. nota de subsol 50.

(„grammatisches Verfahren”), iar pe cea de-a doua drept o procedură pe deplin lingvistică („voll sprachwissenschaftliches Verfahren”). Cercetarea statică a limbii include abordarea „axată pe formă” (*gestaltbezogen*) și abordarea „axată pe conținut” (*inhaltbezogen*); cercetarea energetică a limbii include abordarea „centrată pe eficiență” (*leistungbezogen*) și abordarea „centrată pe efect” (*wirkungbezogen*) (Weisgerber 1963: 11-18). După L. Weisgerber, există „patru etape în investigația limbilor”. În privința aceasta, el este de părere că abordarea „centrată pe eficiență” este cea mai apropiată de esența limbii, pe care o vede în „«cuvânt»-izarea lumii” (*das Worten der Welt*) (1963: 36). Weisgerber definește câmpul lingvistic după cum urmează:

„Ein sprachliches Feld ist also ein Ausschnitt aus der sprachlichen Zwischenwelt, der durch die Ganzheit einer in organischer Gliederung zusammenwirkenden Gruppe von Sprachzeichen aufgebaut wird.” [„Un câmp lingvistic este așadar o decupare din lumea lingvistică intermediară, care se constituie pornind de la un grup interacțional compus printr-o articulare organică.”] (1962a: 100).

După cum le înțelege Weisgerber, „câmpurile lingvistice” (*sprachliche Felder*) cuprind „câmpurile lexicale” (*Wortfelder*) la fel ca și „câmpurile sintactice”, acestea din urmă reprezentând câmpuri de „modele propoziționale” (*Satzbaupläne*) (de ex. modele sintactice pentru întrebări, ordine, dorințe în limba germană) (a nu se confunda cu „câmpurile sintactice”¹⁰ ale lui Porzig, coextensive cu „solidaritățile lexicale”). Weisgerber include studiul câmpurilor, în special al câmpurilor lexicale, în obiectul cercetării lingvistice axate pe conținut:

„Die größte Bedeutung des Feldgedankens besteht aber darin, daß er zum methodischen Zentralbegriff der Sprachinhaltforschung und damit zum Schlüssel für das Aufdecken eines sprachlichen Weltbildes wird.” [„Cea mai mare importanță a ideii de câmp constă în faptul că acesta devine un concept metodic central al cercetării conținutului lingvistic și astfel devine și o cheie pentru descoperirea unei imagini lingvistice a lumii.”] (1964: 71).

¹⁰ Cf. *infra* n.s. 59 și Duden 1959: § 842.

„Dem Aufzeigen des Bestandes und der Struktur der in einer Sprache vorhandenen Wortfelder gilt die Hauptarbeit der inhaltbezogenen Wortlehre.” [„Punerea în evidență a statutului și a structurii câmpurilor lexicale existente într-o limbă constituie partea cea mai importantă a lexicologiei conținutului.”] (1963: 70).

Weisgerber plasează atât de adânc studierea câmpului în cadrul de referință al concepției sale lingvistice globale, încât avertizează împotriva supraestimării ei, fiindcă, deși câmpul lexical reprezintă cea mai proeminentă formă de determinare a conținutului, totuși există în afara acesteia și alte feluri de determinări ale conținutului (cf. *infra* referitor la „Sinnbezirk”). El a fost preocupat de structura câmpurilor lexicale atât în sens teoretic, cât și în sens practic. A mers dincolo de Trier, distingând următoarele niveluri de organizare și le-a ilustrat cu schițe de câmpuri lexicale mai mult sau mai puțin reușite (precum în, de ex., 1962a: 176 și urm.):

„CÂMPURI ÎNTR-UN SINGUR STRAT”:

Ordonare într-o serie (*Reihengliederung*):

de ex.: seriile numerice sau calificativele utilizate în evaluarea cunoștințelor dobândite de elevi (exemplu luat de la Trier): de pildă, *sehr gut* / *gut* / *befriedigend* / *ausreichend* / *mangelhaft* / *ungenügend*.

Ordonare la suprafață (*Flächengliederung*):

de ex. în câmpul termenilor de rudenie din germana modernă: predominarea unui singur criteriu de clasificare.

Ordonare în profunzime (*Tiefengliederung*):

de ex. conul culorilor în germană: o organizare pe două niveluri. În esență, aceasta merge deja dincolo de tipul câmpului într-un singur strat.

„CÂMPURI CU MAI MULT DE UN STRAT”:

de ex. articularea lingvistică a acțiunii de a muri în germană. Weisgerber vorbește de faptul că „die deutsche Sprache einen dreifachen Ring um das *sterben* legt” (1962a: 184). Aici, în cercul cel mai intim, acțiunea omenească de a muri (*sterben*) este opusă celei a animalelor (*verenden*) și celei a plantelor

(*eingehen*); într-un al doilea cerc, „încetarea vieții” este organizată prin intermediul unor puncte de vedere obiective, de pildă *erfrieren*, *verhungern*; în cel de-al treilea și cel mai îndepărtat cerc, prin intermediul unor puncte de vedere subiective: de ex. *hinscheiden*, *heimgehen*, *verröckeln*, *abkratzen*, *verrecken* etc¹¹.

Ca o critică asupra viziunii lui Weisgerber privind câmpul lexical al „încetării vieții”, trebuie observat că el include întreaga „limbă istorică” (mai ales diferențele „diastratice” și „diafazice” ies în evidență cu claritate), în loc să analizeze o „limbă funcțională” (despre aceste distincții introduse de E. Coseriu, cf. 4.2.2.).

Totodată, Weisgerber a făcut referire și la trei tipuri diferite de câmpuri lexicale așa cum pot fi acestea deosebite pe baza domeniilor particulare pe care le organizează: câmpurile lexicale din domeniul „fenomenelor naturale”, câmpurile lexicale din domeniul „culturii materiale” și câmpurile lexicale din domeniul „intelectului” (*des Geistigen*) (1964: 72, 1942: 30-33).

Aici, câmpurile lexicale din domeniul intelectului presupun un rol specific important, fiindcă această parte a vocabularului are „viel mehr den Charakter des Vorstoßes in die »geistige Zwischenwelt«, teils in solchem Maße, daß tatsächlich die Begründung dieser »geistigen Gegenstände« nur von der Sprache aus verständlich wird” [„mai degrabă un caracter de eseu asupra «lumii intermediare a spiritului», uneori până la un asemenea grad, încât argumentarea acestor «realități ale spiritului» devine de fapt inteligibilă doar pornind de la limbă”] (1964: 72). Trecerea de la „Wortfeld” la „Sinnbezirk” („arie semantică”) (în accepția lui Weisgerber) înseamnă, simultan, conversiunea de la o perspectivă „axată pe conținut” la una „centrată pe eficiență”; de la un punct de vedere „static” la unul „energetic”. Weisberger vrea să propună conceptul de „Sinnbezirk” ca unul fundamental pentru studierea centrată-pe-eficiență a cuvintelor, ca pandant al conceptului

¹¹ Referitor la câmpul „Aufhören des Lebens”, doar schițat de Weisgerber în 1962a: 184-185, K. Baumgärtner (1967: în spec. 190-192) a făcut o propunere pentru sistematizare și pentru o reală analiză de conținut.

de „câmp semantic”, care este unul de bază în studierea axată-pe-conținut a cuvintelor. Ținând seama de faptul că întrebuintarea pe care Trier a dat-o acestui termen nu a fost consecventă, Weisgerber dorește să-l redefinească într-o manieră dublă:

„Einmal als übergreifender Begriff, innerhalb dessen die Betrachtung nach Feldern, aber auch die anderen Formen des Aufzeigens der Bestimmtheit von Wortinhalten zu ihrem Recht kommen. Sodann kann man ihn eher der leistungbezogenen Forschung zuweisen.” [„O dată ca un concept global, în interiorul căruia își intră în drepturi perspectiva câmpurilor, dar și celelalte forme de evidențiere a delimitării conținutului lexical. Apoi i se poate adăuga mai curând o cercetare legată de nivelul performativ.”] (1963: 104).

Prin 1956, un grup de lingviști intitulat „Sprache und Gemeinschaft” au definit conceptul de „Sinnbezirk”, în acord cu J. Trier, după cum urmează:

„Unter Sinnbezirk verstehen wir einen relativ selbständig erscheinenden Ausschnitt aus dem sprachlichen Weltbild, wobei außer- und innersprachliche Bedingungen bei der Umgrenzung zusammenwirken. Es ist damit zu rechnen, daß wir in jedem Sinnbezirk Ausprägungen aller genannten Formen sprachlichen Zugriffs, grammatisch gesprochen also inhaltlicher Bestimmtheit, antreffen.” [„Prin arie semantică înțelegem o secțiune a imaginii lingvistice a lumii relativ independentă aparent, unde condițiile extralingvistice și intralingvistice conlucrează în procesul delimitării. Trebuie luat în calcul și faptul că în cadrul fiecărei arii semantice întâlnim reliefări ale tuturor formelor menționate ce se manifestă la nivel lingvistic, adică, mai corect spus, la nivelul determinării conținutului.”] (1956-1957: 70).

Aceste „Formen sprachlichen Zugriffs” de o importanță hotărâtoare și „inhaltlicher Bestimmtheit” sunt reprezentate de „Wortfeld” și de „Wortstand” (cf. 3.3.3.)¹². În concluzie, să ne fie permis să cităm o afirmație a lui Weisgerber despre relația *Wortfeld* – *Sinnbezirk*:

¹² Cea mai amănunțită enumerare a unor astfel de „Formen inhaltlicher Bestimmtheit” (6) se găsește în Weisgerber 1962b: 206 și urm.

„In dieser Stellung soll der Begriff *Sinnbezirk* den des *Wortfeldes* überbauen, sowohl systematisch, indem er die statischen Überlegungen der inhaltbezogenen Grammatik ins Energetische fortführt, wie auch in der Reichweite, indem er einer Überbelastung des Begriffes *Wortfeld* mit seinem Grundgedanken der Gliederung und wechselseitigen Umgrenzung durch andere Beobachtungen vorbeugt.” [„În această situație conceptul de *arie semantică* îl suprastructurează pe cel de *câmp lexical*, atât la nivel de sistem, prin faptul că trece de la percepția statică a gramaticii conținutului la una energetică, cât și la nivel de anvergură, prin faptul că previne o amplificare a conceptului de *câmp lexical* prin adăugarea altor observații la principiile fundamentale privind articularea și delimitarea reciprocă.”] (1963: 206).

Obiectivul pe termen lung al lui Weisgerber este o sinteză a celor patru faze ale studiului limbii (*ganzheitliche Sprachbetrachtung*)¹³.

3.3.2.2. Numărul lucrărilor publicate ce au de-a face cu teoria câmpului, într-o manieră mai mult sau mai puțin relevantă, este atât de mare, încât devine aproape imposibil să le prezentăm. Spectrul reacțiilor se întinde de la adoptarea directă a teoriei câmpului în concepția lui Trier și aplicarea acesteia la arii înrudite (mai cu seamă de către elevii lui Trier) în urma criticării anumitor trăsături ale conceptului de câmp și a criticării modului de aplicare și a rezultatelor obținute din cercetarea câmpului, până la respingerea totală, ca teorie, a considerațiilor legate de câmp. Am încercat să oferim o discuție detaliată a acestor obiecții în altă parte (Geckeler 1971a: cap. III. 3). Printre criticii teoriei câmpului vor fi menționați aici numai F. Dornseiff (1938), F. Scheidweiler (1942), W. Betz (1954); de asemenea, E. Oksaar (1958), a cărui abordare se bazează pe sugestiile practice făcute de W. Betz și pe afinitatea teoretică avută cu E. Leisi (1953); în fine, dinspre latura onomasiologiei¹⁴: U. Ricken (1961a și b) și W. Bahner (1962).

¹³ Următoarele articole oferă informații despre unele aspecte ale „Sprachinhaltsforschung”, care în tradiția anglo-americană sunt caracterizate ocazional drept „lingvistică neo-humboldtiană”: H. Basilius 1952 și L. Seiffert 1968b.

¹⁴ Pe de altă parte, în numele onomasiologilor, B. Quadri (1952: 153-154) face o apreciere foarte pozitivă a valorii teoriei câmpului elaborată de Trier.

O atitudine pozitivă față de teoria câmpului, deși critică în anumite puncte, a fost manifestată de W. von Wartburg (1937, 1962), de S. Öhman (1951, 1953) și, totodată, de S. Ullmann.

Din tabăra apărătorilor teoriei câmpului fac parte, printre alții, acei savanți preocupați de investigarea conținutului de limbă („Sprachinhaltsforschung”; de ex. H. Gipper, H. Schwartz (1962)) și cei interesați de semantica structurală (E. Coseriu și J. Lyons explicit).

În mod curios, critica referitoare la teoria câmpului este aproape întotdeauna îndreptată numai împotriva lui Trier, și doar rareori împotriva lui Weisgerber, deși cel de-al doilea este cel care ar trebui privit drept protagonistul ideii de câmp lexical, cel puțin începând cu anii '50. Astfel, critica a rămas, într-o anumită măsură, în urma dezvoltării conceptului de câmp, de pildă prin aceea că încă mai zăbovește asupra comparației cu mozaicul așa cum a fost aceasta aplicată, inițial, la organizarea internă a câmpului lexical. Weisgerber însuși admite că „die Feldforschung selbst gewisse Vereinfachungen, die in der ersten Ausbauzeit kaum vermeidbar waren, korrigiert [hat]” [„însăși cercetarea câmpurilor a revizuit anumite abordări simpliste, care aproape că nu puteau fi evitate în fază incipientă”] (1963: 184-185).

Din punctul de vedere al semanticii structurale pe care o urmărim aici, trebuie remarcat, din critica teoriei Trier-Weisgerber a câmpului lexical, că această teorie a fost într-adevăr structurală la nivelul interpretării faptelor lingvistice, însă eșecul său principal a constat în lipsa unei metode lingvistice. Așa se face că principiul opozițional, care constituie tocmai forța ce creează câmpul, apare doar implicit în discuțiile lingvistice despre câmp. Apoi, de asemenea, faptul că diferența dintre fenomenele care sunt condiționate exclusiv lingvistic și altele care sunt condiționate extralingvistic nu a fost clar recunoscută a stat în calea lămuririi multor puncte controversate. În plus, diverși savanți nu au observat faptul că, în cazul multor câmpuri (de ex. scala evaluării școlare la J. Trier, denumirile de ranguri militare, pe care R.M. Meyer le investigase deja ca terminologie (1910b)), problema nu este una ce ține de structurarea lingvistică primară, ci de limbajul tehnic. Abia în semantica structurală a fost creată o metodă lingvistică (în special de

către E. Coseriu) pentru teoria câmpului grație relației stabilite cu principiul opozițiilor lingvistice funcționale (cf. 4.2.2.).

3.3.2.3. În secțiunea ce urmează, vom arunca o privire la alte tipuri de câmp lexical și concepții referitoare la ele, mai întâi de toate ocupându-ne de cele din primii ani ai cercetării câmpului.

Într-un articol din 1934, A. Jolles (1934)¹⁵, în opoziție cu J. Trier, a propus propriul său concept de câmp, pe care pretinde că l-ar fi găsit anticipat în opera gramaticianului antic Dionysius Thrax. „Câmpurile semantice” [„Bedeutungsfelder”] ale lui Jolles sunt câmpuri minimale, fiecare având doar doi termeni, de pildă *Vater–Sohn*, *rechts–links*, *Tag–Nacht*, *Tod–Leben*. J. Trier a examinat critic în același an (1934b) acest tip de câmp și i-a evidențiat limitele. De fapt, acest concept de câmp abia dacă a avut vreo relevanță pentru dezvoltarea ulterioară a cercetării câmpului, dacă se face abstracție de acele „petites classes fermées” ale lui L. Hjelmslev (1958: 652-653) privitoare la adjective, de ex. *grand:petit*, *beau:laid* etc. și, în mod similar, de „relația de sens” [„sense-relation”] a „opoziționalității” [„oppositeness”] semnificației din concepția lui J. Lyons (cf. 4.2.1.4.).

Urmând unor variate încercări mai timpurii, W. Porzig a dezvoltat detaliat într-un articol (1934) concepția sa despre câmp (el vorbește de „câmpuri elementare de semnificație” [„elementare Bedeutungsfelder”]). Porzig arată că grupuri precum *greifen–Hand*, *sehen–Auge*, *hören–Ohr*, *lecken–Zunge*; *bellen–Hund*, *wiehern–Pferd*; *fällen–Baum* și altele sunt legate împreună în virtutea semnificației. El nu le concepe pur și simplu drept „Konsoziationem”, în sensul lui H. Sperber; mai degrabă, aceasta este pentru el o problemă de „eine beziehung, die im wesen der gemeinten bedeutungen selbst gründet. Ich nenne sie deshalb *wesenhafte bedeutungsbeziehungen*” [„un raport care, în esență, se bazează pe înseși semnificațiile menționate. De aceea le numesc *raporturi semantice esențiale*”] (1934: 70). Asemeni lui Jolles, Porzig își prezintă concepția despre câmp în contrast cu cea a lui Trier și apără câmpul minimal; J. Trier, la rândul său, și-a făcut cunoscută poziția critică privind aceste „câmpuri elementare de semnificație” și, în raport

¹⁵ În plus, acest articol conține multe observații individuale valoroase, inclusiv cu referire la o semantică structurală diacronică.

cu aceste câmpuri semantice și cu cele ale lui Jolles, declară următoarele: „In ihnen liegt nicht Teilgefüge eines großen Gefüges vor, sondern sie sind kleine gefügte Stellen innerhalb einer Wüste des Ungefühten” [„Părțile întregului în ele însele nu se prezintă ca părți ale unui întreg, ci sunt mici unități asociate între ele în interiorul unui pustiu dezorganizat”] (1934b: 449). În admirabila sa lucrare introductivă *Das Wunder der Sprache*, Porzig prezintă o concepție revizuită despre problema câmpului. El recunoaște că este justificată existența tipului de câmpuri lexicale așa cum au fost acestea dezvoltate de Trier și Weisgerber în completarea câmpurilor elementare de semnificație pe care le-a descris el însuși. Pe cele dintâi el le desemnează din acest moment drept „câmpuri paratactice” („câmpuri paradigmatic” ar fi mai potrivit); pe ale sale le desemnează drept „câmpuri sintactice”¹⁶. Dovada că Porzig a făcut cu adevărat o descoperire lingvistică relevantă, pe care, totuși, a confundat-o în primă instanță cu câmpul lexical al lui Trier, poate fi probată prin faptul că diverși lingviști preocupați de semantica modernă au rezervat un loc stabil în considerațiile lor pentru ale sale „wesenhaften Bedeutungsbeziehungen” [„raporturi semantice esențiale”] (ori „elementaren Bedeutungsfeldern” [„câmpuri semantice elementare”] sau „syntaktischen Feldern” [„câmpuri sintactice”]). Le întâlnim în lucrarea lui E. Leisi sub denumirea de „semantische Kongruenz” (1953: 68-70, 119, n.s. 3); H. Schwarz le numește „Prädikativklammer” [„paranteză verbală/cadru predicativ”] sau „Wertigkeitsbereich” [„sferă de valențe”] (1959: 251); P. Grebe, pe de altă parte, le denumește „Sinnkopplung” [„comuniune de sens”] sau „semantisch-syntaktischer Hof” [„cadru semantico-sintactic”] (1967: 111-112). În prezentarea schematică pe care E. Coseriu o face unei teorii semantice cuprinzătoare¹⁷, ele apar clasificate sub „structurile lexicale sintagmatice (sau combinatorice)”

¹⁶ „Wortinhalte werden also in doppelter Weise feldmäßig festgelegt: durch die syntaktischen und durch die parataktischen Wortfelder.” [„Conținuturile lexicale se stabilesc așadar pe două căi: în cadrul câmpurilor semantice sintactice și în cadrul celor paratactice.”] (Porzig 1967: 126).

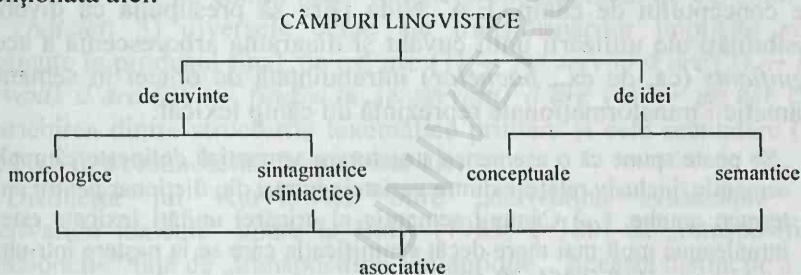
¹⁷ Principiile acestei teorii sunt incluse în Coseriu 1966 și 1968a.

[„syntagmatischen (oder kombinatorischen) lexikalischen Strukturen”] ca „solidarități lexicale” [„lexikalische Solidaritäten”]¹⁸.

Cu o întârziere considerabilă față de concepția originară a lui Trier referitoare la câmp, anumiți lingviști au propus alte concepții, dintre care le vom menționa aici doar pe cele mai cunoscute.

Ch. Bally a schițat al său „champ associatif” (1940); G. Matoré – al său „champ notionnel” (1953), iar P. Guiraud a introdus al său „champ morpho-sémantique” (1956). Am caracterizat deja pe scurt aceste trei tipuri de câmp în relație cu configurațiile asociative (cf. 2.1.0.-2.1.7.).

În concluzie, concepția lui O. Ducháček despre câmp¹⁹ ar trebui menționată aici.

Complexitatea acestora se vedește în mod clar din schema de mai sus (1960: 20).

În ceea ce privește o cercetare a câmpului lexical exclusiv centrată pe conținut, „câmpurile lingvistice de idei” [„champs linguistiques d'idées”] ale lui Ducháček, care, la rândul lor, includ „câmpurile conceptuale” [„champs conceptuels”] și „câmpurile semantice” [champs sémantiques”] constituie tot ceea ce ar prezenta interes. Ele se disting în felul următor:

„Les champs sémantiques diffèrent des champs conceptuels par un degré plus petit d'homogénéité, par une plus grande complexité et une

¹⁸ E. Coseriu oferă o analiză rafinată a acelor „wesenhafte Bedeutungsbeziehungen” [„raporturi semantice esențiale”] ale lui Porzig în lumina semanticii sale structurale (1967c).

¹⁹ Înfățișată mai ales în monografia sa *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne* (1960) și rezumată mai devreme (în 1959).

plus grande étendue, unissant les mots qui concernent par exemple les travaux agricoles ou l'administration ou l'âge humain ou les degrés de parenté, etc." [„Câmpurile semantice diferă de câmpurile conceptuale printr-un grad mai mic de omogenitate, printr-o complexitate sporită și printr-o întindere mai mare, unind cuvintele care au de-a face, de pildă, cu muncile agricole sau cu administrația sau cu vârsta umană ori cu gradele de rudenie etc.”.] (1959: 300).

Am încercat să oferim discuție oarecum mai detaliată, la fel ca și o încercare de critică, a conceptului de câmp în viziunea lui Ducháček în altă parte (Geckeler 1971a: cap. III. 4).

3.3.2.4. În sfârșit, să ne referim și la pericolul interpretărilor greșite ale conceptului de câmp. E.A. Nida pare să presupună că diversele posibilități ale utilizării unui cuvânt și diagrama arborescentă a acelor *signifiants* (ca, de ex., *bachelor*) întrebuințată de obicei în semantica gramaticii transformationale reprezintă un câmp lexical:

„Se poate spune că o asemenea structurare semantică definește câmpul semantic, inclusiv relațiile dintre variatele intrări din dicționar pentru un termen anume. (...) Câmpul semantic al oricărei unități lexicale este întotdeauna mult mai mare decât semnificația care se ia naștere într-un context specific” (1964: 39-40).

Mai mult decât atât, un câmp de tipul celui dezvoltat de Matoré, contrar opiniei autorului său, are – în afară de nume – prea puține în comun cu tipul Trier-Weisgerber²⁰.

3.3.3. Abordări ale semanticii structurale vin și dinspre acei reprezentanți ai teoriei formării cuvintelor care consideră principiile acestei subdiscipline lingvistice ca fiind, înainte de toate, nu determinate morfologic, ci, mai degrabă, determinate de conținut. Dacă sunt omiși înaintași precum Christian Wolff (1730) și O. Jespersen (1924), atunci puncte de vedere decisive apar mai întâi în studiile lui W. Porzig și apoi, mai explicit, în opera lui J. Kuryłowicz, care se referă în mod

²⁰ Cf. și pretenția prea puțin credibilă a lui Matoré: „N'ayant pas su s'imposer, elle [la linguistique allemande des *champs*] est restée inconnue des linguistes français qui ont dû la réinventer en partant du concret linguistique.” [„Pentru că nu a știut să se impună, ea [lingvistica germană a *câmpurilor*] a rămas necunoscută lingviștilor francezi, care au trebuit să o reinventeze plecând de la concretul lingvistic.”] (1963: 64).

expres la Porzig. Pe de o parte, Porzig (1930-1931, 1967: 104-105, 128-135) găsește că abstractele rezumă o propoziție prin concentrarea pe predicat, de ex. *die Rose ist rot* → *die Rôte der Rose*; pe de altă parte, el recunoaște că cele două expresii sunt sinonime în ceea ce privește desemnarea (*Bezeichnung*), dar nu și în ceea ce privește semnificația (*Bedeutung*) (cf. distincția riguroasă între *Bedeutung* și *Bezeichnung* făcută de Coseriu la 4.2.2.). J. Kuryłowicz²¹ a lărgit schița lui Porzig până la dimensiunea unei teorii. Printre rezultatele importante ale investigațiilor sale, trebuie menționate în acest context următoarele: 1) nu doar abstractele, ci și alte derivări conțin o funcție sintactică; 2) anumite derivări nu conțin nicio funcție propozițională: de ex. *château* → *châtelet*; 3) diversele etape ale transformărilor implicite sunt conținute în produsul final, de ex. *arc* (1) → (*se servir*) *d'arc* (2) → (*se servant*) *d'arc* (3) → (*individu se servant*) *d'arc* (4) → *archer* (5). Deosebirea dintre structurile lexematice primare și cele secundare (cf. 4.2.2.) a fost recunoscută în mod clar aici.

Distincția lui Kuryłowicz între „*dérivation syntaxique*” și „*dérivation lexicale*” apare la Bally (1965: § 180) ca „*transposition fonctionnelle*” față de „*transposition sémantique*”. Această distincție a lui Bally a fost preluată de alți savanți, bunăoară de H. Marchand (1966, 1969).

Perspectivile asupra formării cuvintelor inițiate de Porzig și Kuryłowicz au fost urmate mai târziu, într-o anumită măsură, de B. Pottier, dar sunt pe deplin integrate numai în concepția totală a structurilor lexematice de către E. Coseriu (cf. ale sale tipuri de formare a cuvintelor, *Modifikation*, *Entwicklung*, *Komposition*, la 4.2.2.).

În încheiere, să mai menționăm aici structurile de conținut ale „nișei semantice” [„*semantische Nische*”] („număr de derivări ale unui sufix ce formează un grup semantic”) și ale „acoperirii nișelor” [„*Nischenüberdachung*”] („coincidența aceluiași grup semantic de două sufixe”), care au fost introduse de K. Baldinger (1950: 279). Nișa constituie, deci, un subgrup din cadrul unui tip derivațional identic din

²¹ Într-un prim articol (1936) lingvistul polonez susține o concepție oarecum diferită de cea prezentată în contribuția sa de la cel de-al VI-lea Congres Internațional al Lingviștilor (1949a) și în 1949b: 54-56.

punct de vedere material care este ținut la un loc grație conținutului comun. Un corespondent al „acoperirii nișelor” este conceptul de „Wortstand” [„configurație lexicală”] dezvoltat de „cercetarea conținutului lingvistic” [„Sprachinhaltsforschung”] („Wichtig ist, daß hier ein bedeutsames Aufbauprinzip getroffen ist, und zwar der Aufbau größerer Sinneinheiten vornehmlich durch das Zusammenwirken verschiedener Ableitungsmittel” [„Important este că aici întâlnim un principiu de structurare semnificativ, și anume structurarea unor comunități de sens mai extinse în special prin conlucrarea a diferite mijloace de derivare”] (Duden 1959: §§ 832-833)), de ex., în formarea vocabularului, mijloacele variate întrebuințate pentru formarea cuvintelor ce desemnează profesii în limba germană (unde formațiile în *-er* reprezintă o nișă semantică).

3.3.4. În legătură cu discuția mai recentă despre problema omonimiei (și a polisemiei), au apărut anumite puncte de vedere care sunt, în același timp, relevante și pentru semantica structurală, ba chiar presupun implicit existența unei asemenea semantici. A fost meritul lui R. Godel de a fi reluat problema într-un articol important purtând titlul caracteristic *Homonymie et identité* (1948) și de a fi sugerat o soluție bazată pe un criteriu formal, sincron. El subliniază faptul că modul său de cercetare privește axa paradigmatică și diferențiază omonimele (mai potrivit: omofonele) pe baza apartenenței acestora la serii derivaționale diferite, de ex. fr. *poli*₁ – *polir*, *dépolir*, *polissage*... / *poli*₂ – *impoli*, *poliment*, *politesse*, etc. Fr. *louer* (*louange*, *louangeur*) este considerat un omonim față de *louer* (*location*, *locataire*, *sous-louer*) și, în cazul celei de-a doua unități *louer*, presupune „identitatea” (adică polisemia) pentru ‘donner en location’ / ‘prendre en location’²².

Rezumând, Godel definește „semnele omonime” [„signes homonymes”] în următoarea manieră:

„...ce sont des monèmes, phonologiquement semblables, mais distingués par leur place dans les rapports associatifs. C’est dans ces conditions qu’il y a lieu de discerner les cas d’homonymie et ceux d’identité et la confrontation des séries mémorielles fournit un critère

²² Pe de altă parte, H. Frei (1961: 44-45) arată că *louer* (‘locare’) este și el sursa a două serii derivaționale diferite.

moins subjectif que le sentiment linguistique des individus.” [...] „acestea sunt moneme, asemănătoare din punct de vedere fonologic, dar diferite prin locul pe care îl ocupă în raporturile asociative. Doar în aceste condiții se pot discerne cazurile de omonimie și cele de identitate, iar confruntarea seriilor din memorie oferă un criteriu mai puțin subiectiv decât simțul lingvistic al indivizilor.”] (1948: 14-15).

H. Frei (1961: 43) prezintă o procedură care permite o deosebire a polisemiei de omonimie, deși, în mod cert, numai în cazul substantivelor. Se recurge la un test de substituie pronominală. Pentru a dovedi că fr. *mouton* reprezintă o singură unitate lexicală cu două variante („accepții”), Frei reproduce următorul enunț perfect acceptabil: „On n’élève pas seulement *le mouton* pour *en manger*”. Pentru a arăta că în fr. *police*, pe de o parte, există două lexeme diferite și nu doar două variante ale unei unități din sistem, lingvistul genevez furnizează contexte în care substituirea pronominală nu poate fi interpretată prin trimitere la unitatea *police* ce apare în propoziția principală: „On informera *la police* [= ‘poliție’] si vous ne *la* [= ‘poliță’] signez pas; Il a des ennuis avec *la police* [= ‘poliție’] parce qu’il n’*en* [= ‘poliță’] a pas”.

În discuția sa despre omonimia fr. *voler*, E. Benveniste (1954) merge dincolo de începutul făcut de Godel prin aceea că plasează punctul de vedere al semnificației (*signifié*) în centrul considerațiilor sale. Pe temeiul că ele țin de două „classes sémantiques” deosebite, el distinge două lexeme *voler* diferite: *voler*₁ aparține clasei semantice constând în ‘marcher, courir, nager, ramper,...’; *voler*₂, celei constând în ‘dérober, soustraire,...’.

În principiu, avem deja înaintea noastră disoluția omonimiei prin mijloacele câmpului lexical așa cum este acesta în mod expres reprezentat de W. Porzig („Die Zugehörigkeit zu ganz verschiedenen Feldern müßte für die Scheidung genügen.” [...] „Apartenența la câmpuri total diferite ar trebui să fie suficientă pentru diferențiere.”) – 1959: 161) și de L. Weisgerber (dizolvarea acelor „Bedeutungs«klumpen»” [...] „«bulgări» semantici”) prin asocierea unităților diferite la câmpuri lexicale diferite – 1962a: 209-210). Benveniste utilizează și celelalte criterii, totuși: construcția gramaticală și seriile derivaționale (după cum

le-a definit R. Godel): *voler* ‘a zbura’ este intransitiv, dar *voler* ‘a fura’ este tranzitiv. Cele două serii derivaționale au următoarea formă:

*voler*₁: *vol*₁, *voleter*, *s’envoler*, *survoler*, *volée*, *volatile*, *volaille*, *volière*;

*voler*₂: *vol*₂, *voleur*.

Problema, doar atinsă aici, a omonimiei și a polisemiei²³ are în comun – printre alte lucruri – cu perspectiva semanticii structurale faptul că este evidențiată axa paradigmatică înainte de toate și că lexemele ca unități lingvistice sunt clar distinse și delimitate prin raportare unul la celălalt.

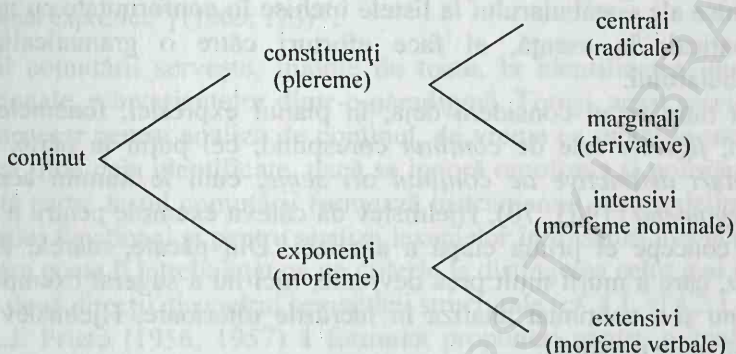
3.3.5. Prezentând, pe scurt, în acest loc, contribuția de o importanță colosală a lui L. Hjelmslev la fundamentarea semanticii structurale, se ridică întrebarea dacă el ar trebui încadrat aici, din punct de vedere istoric, printre precursori, sau dacă nu cumva ar trebui să fie inclus, mai degrabă, la punctul 4. chiar printre reprezentanții semanticii structurale moderne; diverse argumente, pe care le vom reproduce în paragraful de mai jos, susțin încadrarea pe care am adoptat-o finalmente.

Nu există nicio îndoială că L. Hjelmslev a fost cel care, la urma urmelor, a pus bazele pentru a face posibilă o semantică structurală grație ideii sale că planul conținutului din limbaj poate fi analizat într-o manieră analogă planului expresiei. Totuși, proiectul lui Hjelmslev nu a trecut de fazele inițiale, în principal din două motive: mai întâi, fiindcă el elimină complet substanța semantică²⁴; în al doilea rând, deoarece separarea dintre sfera lexicală și cea gramaticală nu este realizată. Pleremica glosematicianului J. Holt (1946, 1961, 1964) se ocupă aproape exclusiv de conținutul gramatical (cf. Alarcos Llorach 1969). *Pleremica* lui Hjelmslev (pandantul *kenematicii*) este preocupată de orice aparține planului conținutului. Prin analogie cu planul expresiei, Hjelmslev (1959)²⁵ descoperă următoarele diferențieri pentru planul conținutului, adică exact ceea ce este cercetat în plerematică:

²³ Ca bibliografie adițională, ar trebui menționate și următoarele articole: O. Ducháček 1962, K. Heger 1963 și, în special, W.A. Koch 1963.

²⁴ Referitor la problema formă/substanță în concepția lui Hjelmslev despre limbaj, vezi E. Coseriu 1954, în special capitoul V.

²⁵ Pentru o introducere critică în glosematică, vezi Siertsema (1965). O prezentare concisă a acestei direcții din lingvistica modernă este oferită de E. Fischer-Jorgensen (1952) (schema noastră a fost preluată din acest articol).

De o importanță specială este aici despărțirea elementelor derivaționale de elementele gramaticale (morfeme). Să ne întoarcem acum la analiza structurală a conținutului. Plecând de la principiul că există solidaritate între expresie și conținut (ce a fost interpretat ca izomorfism), Hjelmslev, în opera sa capitală, *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*²⁶, a transferat ideea hotărâtoare de a trece pe sub pragul semnului și către analiza vocabularului. Considerațiile de economie lingvistică în crearea noilor semne l-au condus pe Hjelmslev la înțelegerea faptului că numărul nelimitat de semne lingvistice este făcut dintr-un număr limitat de „non-semne” numite *figuri* [„figurae”]: „Astfel, o limbă este ordonată în așa fel încât cu ajutorul câtorva figuri și aranjamente ale acestora mereu noi să fie construită o multitudine de semne.” (1963: 46). El privește „construirea unui semn dintr-un număr restrâns de figuri” drept „o trăsătură esențială de bază [sic!] din structura oricărei limbi” (47). Afirmatia, acum faimoasă, a lui Hjelmslev – „une description structurale ne pourra s’effectuer qu’à condition de pouvoir réduire les classes ouvertes à des classes fermées” [„o descriere structurală nu se va putea efectua decât cu condiția de a putea reduce clasele deschise la clase închise”] –, cuprinsă în raportul său despre semantica structurală pentru cel de-al VIII-lea Congres Internațional al Lingviștilor (1958: 653), este deja clar anticipată în *Prolegomena* (de

²⁶ Utilizăm traducerea englezească făcută de F.J. Whitfield, ediția revăzută, 1963.

ex. 1963: 71). Aici, problema este una de a încerca să reduci listele deschise ale vocabularului la listele închise în conformitate cu modelul gramatical; în esență, el face eforturi către o gramaticalizare a vocabularului.

În timp ce el consideră deja, în planul expresiei, fonemele drept *figuri*, *figurile* sale de *conținut* corespund, cel puțin în parte, acelor *trăsături distinctive de conținut* ori *seme*, cum le numim acum. În *Prolegomena* (1963: 70), Hjelmslev dă câteva exemple pentru a ilustra cum concepe el prima etapă a analizei. Din păcate, marele lingvist danez, care a murit mult prea devreme, nici nu a sugerat exemple noi, nici nu și-a continuat analiza în lucrările ulterioare. Hjelmslev oferă următoarele exemple:

- 1) „ram” [‘berbec’] = ‘he-sheep’ [‘el-oaie’]
- 2) „ewe” [‘mioară’] = ‘she-sheep’ [‘ea-oaie’]
- 3) „man” [‘bărbat’] = ‘he-human being’ [‘el-ființă umană’]
- 4) „woman” [‘femeie’] = ‘she-human being’ [‘ea-ființă umană’]
- 5) „boy” [‘băiat’] = ‘he-child’ [‘el-copil’]
- 6) „girl” [‘fată’] = ‘she-child’ [‘ea-fată’]
- 7) „stallion” [‘armăsar’] = ‘he-horse’ [‘el-cal’]
- 8) „mare” [‘iapă’] = ‘she-horse’ [‘ea-cal’]

Conținutul a opt unități din vocabular este determinat astfel prin combinațiile a șase elemente (figuri de conținut). Dacă se iau în considerație, de pildă, exemplele 1) și 2), și 1) și 7), se poate afirma că „Înlocuirea unui element și numai unul cu un altul este în ambele cazuri suficientă pentru conduce la o înlocuire și în celălalt plan al limbajului” (1963: 70). Hjelmslev a numit această procedură „exchange-test” [testul schimbului], care, în ultimă instanță, aparține testului comutării. Pe acesta el îl definește după cum urmează:

„L'épreuve qui doit servir à montrer si le remplacement d'un élément par un autre dans le plan de l'expression de la langue peut entraîner une distinction dans le plan du contenu, ou si le remplacement d'un élément par un autre dans le plan du contenu peut entraîner une différence dans le plan de l'expression.” [„Proba care trebuie să servească pentru a arăta dacă înlocuirea unui element cu un altul în planul expresiei limbii poate atrage o distincție în planul conținutului, sau dacă înlocuirea unui

element cu un altul în planul conținutului poate atrage o diferență în planul expresiei.”] (1966: 173)²⁷.

Testul comutării servește, înainte de toate, la identificarea unităților funcționale, a invariantelor dintr-o paradigmă. Totuși, acest serviciu nu este necesar pentru analiza de conținut, de vreme ce unitățile sunt date aici ca fiind deja identificate, dacă se ignoră omofonia și polisemia. Pe de altă parte, testul comutării formează instrumentul pentru delimitarea nivelului funcțional și pentru analiza lexemelor în trăsături distinctive, și ca atare poate fi întrebuințat ca un criteriu la distingerea celor mai importante două direcții din cadrul semanticii structurale (cf. 4.1. și 4.2.).

L.J. Prieto (1956, 1957) a formulat propuneri pentru o analiză de conținut bazată pe Hjelmslev. Dar „noologia” lui Prieto (1964) rămâne o dezamăgire, întrucât se oprește în punctul de unde începe semantica structurală.

Mai există și o însemnată linie de înrudire ce merge dinspre Hjelmslev înspre A.-J. Greimas, din a cărei semantică nu este eliminată substanța conținutului, totuși; și, totodată, în sfârșit, înspre E. Coseriu.

²⁷ Termenul lingvistic de *comutare* [*commutation*] a fost folosit pentru prima oară de Hjelmslev însuși.

[4. Dezvoltări ale semanticii structurale în funcție de metodă (distribuție/comutare)]

4.0. Din abordările și asumările structuraliste discutate în Secțiunea nr. 3 au luat naștere diverse dezvoltări¹ importante. Ele pot fi deosebite în funcție de metodele lor diferite (distribuție/comutare).

4.1.0. *Determinarea conținutului prin metode distribuționale*

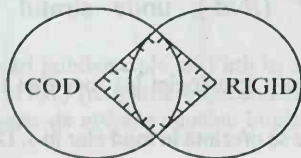
În paragrafele următoare vom discuta pe scurt câteva figuri reprezentative ale acestei abordări metodologice. Cu toate acestea, ar trebui să se afirme că, totuși, această orientare a cercetării semantice nu a trecut dincolo de fazele experimentale.

4.1.1. M. Joos a încercat, în articolul său *Semology: A Linguistic Theory of Meaning* (1958), cu ajutorul unui „test pur lingvistic”, și anume procesul „colocației”², să definească diferențele de semnificație drept diferențe de distribuție în contexte variate. Joos își ilustrează procedeul cu ajutorul lexemului engl. *code* ‘cod’ și ajunge, pe calea „congruenței”³ operaționale din colocațiile [identificate] printre semnificațiile îmbinărilor cu [termenul] *code* ‘cod’, la un „cerc CODE

¹ Despre cele mai recente dintre aceste dezvoltări, manualele introductive de semantică mai sus menționate nu oferă încă informații. Pentru orientare, trimitem cititorul în special la următoarele studii: Tz. Todorov 1966, A. Rey 1969, L. Lerot 1967 și H. Geckeler 1971a. O serie de autori individuali și abordările lor au parte de o tratare concisă și în R. Barthes 1964 și Y. Ikegami (1962, 1967).

² „În lexicografie, o colocație este o îmbinare de cuvinte care luminează înțelesurile cuvintelor implicate.” (1958: 62); definiția dată de Joos „colocației” sună așa: „concurența morfemelor care elimină semnificațiile (altele decât cele care supraviețuiesc).” (55).

³ „Congruență: potrivirea semnificațiilor supraviețuitoare între morfeme în cadrul unei colocații” (1958: 55); reprezentarea grafică simplificată în cazul colocației COD RIGID [rigid code în engleză]:

continuu în cel de-al 14-lea loc”, pe care îl interpretează după cum urmează: „CODE are doar un «semem» cu 14 «alosememe»” (1958: 64). De la colocații precum *rigid code*, *strict code*, *ethical code*, *military code*, *religious code* etc., în care anumite alosememe sunt congruente, iar altele, incongruente (și sunt, în consecință, eliminate), Joos ajunge la următoarele paisprezece alosememe ale cuvântului *code*: Formalism, Codificare, Lege, Regulă (publică), Obicei (public), Etică, Morală, Ritual, Crypto-Secretizare, Limbaj de Grup, Condensare (publică), Recodare (publică), Limbă, Lexicon (1958: 55). „Semologia” lui este preocupată de „semnificația distribuțională” sau de „sensul interior” (Joos 1962: 46)⁴.

4.1.2. J. Dubois, bazându-se pe concepția lui Z.S. Harris privind distribuția, și-a luat ca sarcină (1964) să distingă „sinonimele” în funcție de criteriul distribuției. Afirmatiile sale cu privire la exemplele franțuzești *aigu-pointu*, *route-chemin-voie* și *briser-casser-rompre* utilizând „vecinătățile (de la dreapta și de la stânga)” ce reprezintă distribuția dau la iveală pericolul confuziei dintre *semnificat* și *desemnare*⁵ (cf. 4.2.2.).

4.1.3. „Abordarea sememică” a lui S.M. Lamb (1963), care se plasează în cadrul metodei sale „stratificaționale” (cf. 1966) este, de asemenea, distribuțională. Lamb distinge următoarele „straturi” ale structurii limbii: *fonemică*, *morfemică*, *lexemică*, *sememică*; și, în plus: „două straturi periferice care se leagă de structură, dar care sunt în afara acesteia: cel *fonetic* și cel *semantic*” (1963: 4). Relația dintre cele două straturi consecutive se caracterizează prin tipuri de „relații reprezentationale”, unde principiul este acesta: „*emele sunt reprezentate de alourile lor în următorul strat inferior*” (1963: 3). Cu referire la cele două straturi, care ne interesează în mod particular, Lamb afirmă: „stratul sememic este deasupra celui lexemic și (...) stratul lexemic este cel în care găsim alourile sememelor, adică alosemele” (17). – „Sememele își au reprezentările, adică alosemele lor, în stratul lexemic, nu în cel semantic” (*ibid.*), unde stratul semantic ar corespunde

⁴ O prezentare succintă a semologiei lui Joos este făcută, de pildă, de Y. Ikegami 1962: 10-11.

⁵ O asemenea confuzie se prezintă în mod clar în J. Dubois 1960.

„substanței conținutului” de la Hjelmslev. Exemplul lui Lamb, care evidențiază „diversificarea” ca relație reprezentatională, privește sememul S/können/ care are, în engleză, în stratul lexemic cele două alosememe *can* ‘a putea’ și *be able to* ‘a fi capabil să’, cf. *he can go/he will be able to go* [‘el poate merge/el va fi capabil să meargă’]. De fapt, aceasta este o chestiune de distribuție a formelor supletive. Dar este oare justificabil să bănuim existența unui strat particular pentru supletivismul material? În scrierile sale, Lamb lucrează cu o terminologie abundentă; analizele, totuși, nu se apropie de așteptări.

4.1.4. *Excursus*. În acest punct, am dori să inserăm o discuție digresivă referitoare la funcția contextului și a determinării contextuale a semnificației. Două lucruri nu trebuie confundate aici: întâi, semnificațiile contextuale, adică semnificațiile discursive sau variantele discursive (ca atare, nerelevante pentru discuția noastră) și, apoi, determinarea semnificațiilor pe baza contextului ca metodă. Aici, așadar, ne ocupăm de semnificația care este determinată și cercetată prin raportare la context. Semnificația unui cuvânt este echivalată aici cu suma diferitelor contexte în care se produce, altfel spus cu distribuția sa lingvistică. Unele lucrări aparținând școlii de lingvistică engleză, respectiv londoneză au fost probabil primele în care a fost făcută legătura determinării situaționale a semnificației cu determinarea contextuală a acesteia. J.R. Firth a preluat de la B. Malinowski (1960: 306) termenul de *context al situației* și a dezvoltat ulterior acest concept într-o serie de studii (începând cu 1930)⁶. El aplică principiul contextului la toate nivelurile limbii, de la fonetică la semantică; pentru el, contextele sunt ordonate ierarhic, urcând până la „contextul culturii”. În privința tehnicii sale, Firth scrie:

„Poate fi descrisă ca o contextualizare serială a faptelor noastre, context în context, fiecare fiind o funcție, un organ al contextului mai mare, și toate contextele găsindu-și un loc în ceea ce poate fi numit contextul culturii.” (1957a: 32).

⁶ Cele mai importante lucrări publicate ale lui Firth în această privință sunt *Speech* (1930), *The Tongues of Men* (1937) [retipărite împreună ca *The Tongues of Men and Speech* (London 1964)] și o serie de articole adunate în ale sale *Papers in Linguistics 1934-1951* (1957b).

Astfel, el definește apoi „semnificația” [„meaning”] prin raportare la contextul situației:

„Semnificația este cel mai bine văzută în această manieră drept un complex de relații de diverse tipuri [stabilite] între termenii componenți ai unui context al situației.” (1964: 110).

Acești „termeni componenți” sunt, pentru el, constituiți după cum urmează⁷:

„Un context al situației pentru cercetarea lingvistică pune în relație următoarele categorii:

A. Trăsăturile relevante ale participanților: persoane, personalități.

(I) Acțiunea verbală a participanților.

(II) Acțiunea non-verbală a participanților.

B. Obiectele relevante și evenimentele non-verbale și non-personale⁸.

C. Efectul acțiunii verbale”.

Chiar dacă schema componentelor contextului situațional poate părea atractivă la prima vedere, această combinație de factori lingvistici și factori extralingvistici indică serioase probleme teoretice (Abercrombie 1965) și practice⁹. „Testul «colocabilității»”¹⁰, propus de Firth, nu rezolvă nici el dificultățile de ordin practic. Astfel, trebuie să ne declarăm de acord cu judecata mai degrabă negativă la care ajunge J. Lyons (1966), atunci când cerne critic ceea ce are de oferit J.R. Firth semanticii în privința teoriei și a metodei.

În literatura teoretică mai recentă a lingvisticii, problemele contextului sunt tratate, de obicei, laolaltă cu cele ale situației. Așa se face că E.A. Nida (1962: 152-155) clasifică „împrejurarea”, prin intermediul a ceea ce i-ar plăcea să determine „înțelesul”¹¹, în felul următor:

A. Împrejurări non-lingvistice

1. Împrejurări obiective

⁷ *Personality and Language in Society* (1950), retipărită în 1957b: 177-189, vezi p. 182.

⁸ Această categorie este reprodusă aici în forma extinsă dată de Firth (1962: 9).

⁹ Firth însuși semnalează inadecvările de ordin practic (1962: 9).

¹⁰ Cu referire la acest subiect, vezi lucrarea lui J.R. Firth, *Modes of Meaning* (1951), retipărită în 1957b: 190-215 (la p. 194 și urm.).

¹¹ „Înțelesul este definit de împrejurare” (1962: 152).

2. Împrejurări subiective

B. *Împrejurări lingvistice*

1. Împrejurări structurale

2. Împrejurări contextuale

K. Ammer (1958: 67), plecând de la clasificarea tripartită a lui E. Otto (1965: 102), sugerează o diviziune cvadripartită a complexului contextual:

1. Context lingvistic

2. Context situațional

3. Context emoțional

4. Context cultural¹².

E. Coseriu (1955-1956) a dezvoltat cea mai cuprinzătoare și mai detaliată teorie a contextului de până astăzi. Pornind de la distincții sugerate de Ch. Bally, K. Bühler și W.M. Urban, el a produs o clasificare extinsă și rafinată în mod substanțial, ce poate fi reprodusă mai jos doar schematic. El stabilește o diferențiere constând în patru tipuri fundamentale posibile de „entornos” (‘cadre’), cu diviziuni ulterioare:

1. *situación* [situație]: (= „el «espacio-tiempo» del discurso, en cuanto creado por el discurso mismo y ordenado con respecto a su sujeto” [„«spațio-timpul» discursului, ceva care este creat de către discursul însuși și ordonat în raport cu subiectul discursului”]*, 1962: 310)

1. *situación inmediata* [situație nemediată] („creada por el echo mismo de hablar” [„creată prin însuși faptul vorbirii”], 311)

2. *situación mediata* [situație mediată] („creada por el contexto verbal” [„creată prin contextul verbal”], 311)

¹² Acesta ar putea fi un ecou al „contextului culturii” propus de Firth.

* În cele ce urmează, pentru toate aceste concepte coseriene legate de „cadre”, am oferit echivalența terminologică și traducerea românească a definițiilor așa cum apar acestea în Eugeniu Coseriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 316-324 [nota trad.].

II. *región* [regiune]: (= „el espacio dentro de cuyos límites un signo funciona en determinados sistemas de significación” [„spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme determinate de semnificație”], 311)

Aici pot fi deosebite trei tipuri:

1. *zona* [zonă] (= „la «región» en la que se conoce y se emplea corrientemente un signo” [„regiunea» în care este cunoscut și folosit în mod curent un semn”], 311)

2. *ámbito* [domeniu] (= „la «región» en la que el objeto se conoce como elemento del horizonte vital de los hablantes o de un dominio orgánico de la experiencia o de la cultura” [„regiunea» în care obiectul este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor sau al unui «spațiu» organic al experienței ori al culturii”], 311)

3. *ambiente* [mediu] (= „una «región» establecida social o culturalmente” [„o «regiune» stabilită social sau cultural”], 312)

III. *contexto* [context]: (= „toda la realidad que rodea un signo, un acto verbal o un discurso, como presencia física, como saber de los interlocutores y como actividad” [„toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca «știință» a interlocutorilor, ca prezență fizică și ca activitate”], 313)

Din nou, sunt deosebite trei tipuri:

1. *contexto idiomático* [context idiomatic]

2. *contexto verbal* [context verbal]

a₁) inmediato [nemediat] a₂) positivo [pozitiv] („aquello que efectivamente se dice” [„ceea ce se spune efectiv”], 315)

b₁) mediato [mediat] b₂) negativo [negativ] („aquello que se deja de decir” [„ceea ce nu se spune”], 315)

3. *contexto extraverbal* [context extraverbal], cu subtipurile:

a) contexto físico [context fizic]

b) contexto empírico [context empiric]

c) contexto natural [context natural]

d) contexto práctico u ocasional [context practic sau ocazional]

e) contexto histórico [context istoric]

α₁) particular α₂) actual

- β_1) universal β_2) pretérito [trecut]
 f) contexto cultural [context cultural]

IV. *universo de discurso* [univers de discours]: (= „el sistema universal de significaciones al que pertenece un discurso (o un enunciado) y que determina su validez y su sentido” [„sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul”], 318).

Tatiana Slama-Cazacu a publicat un studiu (1961: 207-223) de o lungime considerabilă, ce are ca temă, printre altele, și „contextul”. Ea distinge diverse aspecte ale contextului, care [la un loc] reprezintă, totuși, o dezamăgire în comparație cu bogata diferențiere sistematică a „cadrelor” de la E. Coseriu.

4.2.0. *Determinarea conținutului prin metoda comutării*

Aici ne găsim pe tărâmul adevăratei analize de conținut, adică al lexematicii paradigmatică.

4.2.1.0. În următoarele paragrafe, ideile decisive ale celor mai importanți reprezentanți ai acestei orientări vor fi discutate pe scurt, menționându-se atât realizările particulare, cât și deficiențele acestor investigații. Se poate observa că lingviștii luați în discuție mai jos și-au dezvoltat versiunile de semantică structurală aproape simultan și în mod independent unii de alții (acesta este mai ales cazul lui B. Pottier, A.-J. Greimas și E. Coseriu).

4.2.1.1. În Franța, B. Pottier (mai ales în 1963, 1964, 1965) a produs un aparat conceptual adecvat pentru analiza conținutului în trăsături distinctive. Acest lucru a fost făcut în cea mai mare parte prin paralelism evident cu diferențierile deja existente în domeniul științelor fonice. El a introdus următorii termeni ca unii relevanți pentru lexematică: corespunzător *femului* [*phème*], *semul* [*sème*] apare în lexematică, definit ca „le trait sémantique pertinent” (1963: 8); paralel *fememului* [*phémème*] este *sememul* [*sémème*], definit drept „l'ensemble des traits sémantiques pertinents (ou *sèmes*) entrant dans la définition de la substance d'un lexème” (1963: 8); corespunzător *fonemului* [*phonème*] este *lexemul* [*lexème*], care este înțeles ca realizarea lexicală a unui semem. Ca o paralelă ulterioară la fonologie,

B. Pottier introduce, pentru aria vocabularului, arhi-unități: *arhi-sememul* [*archiséme*] și realizarea sa lexicală ca *arhilexem* [*archilexème*], numite, totodată, *cover-word* și *inclusif* (1967a: 55).

Totuși, *clasemul* [*classème*] introdus de Pottier nu pleacă de la un model din aria analizei fonematice: „Le *classème* est une caractérisation d'appartenance de *sémèmes* à des classes générales sémantico-fonctionnelles: animation, continuité, transitivité” [„*Clasemul* este o caracterizare de apartenență a sememelor la clasele generale semantico-funcționale: animație, continuitate, tranzitivitate”] (1964: 125). În timp ce semele și clasele constituie sensul denotativ al unui lexem sau al unei *lexie* (după cum desemnează Pottier unitatea lexicală), elementul *virtuem* [*virtuème*] introdus de el aparține domeniului sensului conotativ:

„Chaque *lexie* a ainsi un certain nombre de virtualités combinatoires, qu'on peut appeler ses *virtuèmes*. Ceux-ci peuvent être caractérisés par un indice, très approximatif, de probabilité.” [„Fiecare *lexie* are astfel un anumit număr de virtualități combinatorii, pe care le putem numi *virtuemele* sale. Acestea pot fi caracterizate printr-un indice, foarte aproximativ, de probabilitate.”] (1964: 130-131)¹³.

El chiar privește *virtuemul* ca pe un tip de sem: „les *sèmes* variables forment le *virtuème*, et sont connotatifs (...)” (1967a: 27). Astfel, după Pottier, o unitate lexicală este constituită din următoarele patru componente:

<i>semem</i> (particularizant)	<i>claseme</i> (generalizante)	<i>virtueme</i>
<i>fonctem</i>		

constantă

variantă

„Si l'on considère une *lexie*, on a les composantes *sémème* et *classème*, fondées sur un choix essentiellement paradigmatique, et les

¹³ Cf. și definiția sa (1967b: 190).

composantes *fonctème*¹⁴ et *virtuèmes*, déterminées surtout par la situation syntagmatique (contraintes diverses au moment du choix paradigmaticque).” [„Dacă luăm în considerație o lexie, vom avea componentele *semem* și *clase*, fondate pe o selecție esențial paradigmatică, și componentele *fonctem* și *virtueme*, determinate îndeosebi de situația sintagmatică (diverse constrângeri în momentul selecției paradigmatiche).”] (1964: 133).

Cu privire la evaluarea lingvistică a virtuemului, suntem de părere că nu reprezintă o chestiune care să țină de vreun fapt de limbă, ci, mai curând, de o categorie care este bazată pe cunoașterea unei realități extralingvistice, a lucrurilor (cf., de ex., „mouette” – „blanc”). În rezumat și ca tranziție, să cităm din Pottier fundamentele recente ale unei teorii a lingvisticii:

„Le contenu sémique d’un lexème est son *sémème*. Le *sémème* est l’ensemble des *sèmes*. Le *sème* est le trait distinctif minimal de signification, et se révèle par opposition dans un ensemble lexical. – Ce n’est donc qu’en travaillant sur de petits *ensembles lexicaux* qu’on peut établir les *sèmes* d’un *sémème*.” [„Conținutul semic al unui lexem este *sememul* său. *Sememul* este ansamblul de *seme*. *Semul* este trăsătura distinctivă minimală de semnificație, și se vedește prin opoziție într-un ansamblu lexical. – Numai lucrând asupra acestor mici *ansambluri lexicales* se pot stabili semele unui semem.”] (1967a: 26).

B. Pottier a și demonstrat valabilitatea analizei unui asemenea „petit ensemble lexical” (1963: 11-17), care corespunde cu aproximație conceptului de „câmp lexical”. Studiul său are în vedere câmpul „siège” (‘loc de așezat’) din franceza modernă¹⁵. El își desfășoară analiza pe următoarele cinci unități lexicale: *chaise*, *fauteuil*, *tabouret*, *canapé*, *pouf*¹⁶. Astfel, de pildă, el desface „lexia” *chaise* în următoarele seme:

¹⁴ „Nous proposons d’appeler *fonctème* l’ensemble des traits grammaticaux fonctionnels d’une lexie” [„Ne propunem să numim *fonctem* ansamblul de trăsături gramaticale funcționale ale unei lexii”] (1964: 127) și „*fonctème* («parties du discours» et leur implications)” [„*fonctem* («părți de vorbire» și implicațiile lor)”] (133).

¹⁵ Totuși, nu este investigat un câmp complet.

¹⁶ În articolul său din 1965, Pottier a operat câteva mici modificări în analiza sa. Așa se face că el nu mai include unitatea *pouf* în acest câmp, astfel încât semul *s₆* devine nerelevant.

s_1 : 'avec dossier', s_2 : 'sur pied', s_3 : 'pour 1 personne', s_4 : 'pour s'asseoir'. „Lexia” *fauteuil* prezintă același semem (S) ca și *chaise* plus semul s_5 : „avec bras”. Rezultatul analizei lui Pottier este reprezentat schematic după cum urmează:

	s_1	s_2	s_3	s_4	s_5	s_6	
chaise	+	+	+	+	—	+	= S_1
fauteuil	+	+	+	+	+	+	= S_2
tabouret	—	+	+	+	—	+	= S_3
canapé	+	+	—	+	+	+	= S_4
pouf	—	+	+	+	—	—	= S_5

s_1 : 'avec dossier'

s_2 : 'sur pied'

s_3 : 'pour 1 personne'

s_4 : 'pour s'asseoir'

s_5 : 'avec bras'

s_6 : 'avec matériau rigide'

Semele s_2 și s_4 sunt comune tuturor unităților lexicale în discuție: ele constituie arhisememul câmpului; realizarea lor lexicală ca arhilexeme este reprezentată de „lexia” *siège*. Putem opune acum în perechi lexemele diferite, astfel încât să fie deosebite în fiecare caz doar printr-o singură trăsătură distinctivă (celelalte seme fiind identice):

<i>pouf-tabouret</i>	:	S_6	$\left. \begin{array}{l} S_2, S_4 \end{array} \right\}$
<i>tabouret-chaise</i>	:	S_1	
<i>chaise-fauteuil</i>	:	S_5	
<i>fauteuil-canapé</i>	:	S_3	

unde s_2 și s_4 formează baza comună, arhisememul.

Ilustrarea analizei¹⁷ făcute de Pottier ridică întrebarea dacă aceasta este sau nu o problemă a analizei conținutului lingvistic ori, mai degrabă,

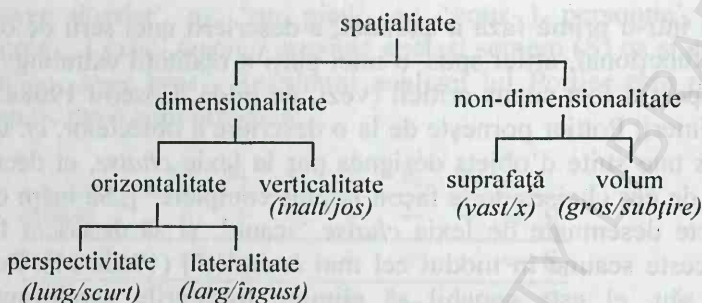
¹⁷ Pottier nu face trimitere la articolul lui H. Gipper (1959), care ar fi fost de un interes aparte ca modalitate de comparație pentru analiza sa.

cel puțin într-o primă fază a analizei, a descrierii unei serii de obiecte înrudite funcțional, altfel spus, a unei părți a realității extralingvistice. Acest aspect a fost supus criticii (vezi, de pildă, Coseriu 1968a: 8-9). De altminteri, Pottier pornește de la o descriere a obiectelor, cf. de ex., „Prenons une suite d'objets désignés par la lexie *chaise*, et décrivons chacune de ces chaises de la façon la plus complète” [„Să luăm o suită de obiecte desemnate de lexia *chaise* 'scaun', și să descriem fiecare dintre aceste scaune în modul cel mai complet”] (1963: 11). Pe baza testului său, el este capabil să elimine trăsăturile nerelevante ale descrierii și să ajungă astfel la trăsăturile pertinente, ale căror combinații le-am văzut mai sus. Chiar funcționează aceste trăsături ca seme în limbă? „Wo liegen die Grenzen zwischen sachlichen und sprachlichen Gesichtspunkten?” [„Unde se află granița dintre punctul de vedere ontic și cel lingvistic?”] (Gipper 1959: 276).

În pofida anumitor comentarii restrictive cu privire la semantica structurală a lui Pottier¹⁸, contribuția importantă a acestuia rămâne faptul de a fi introdus ideea clasemului în semantica modernă și de a fi reconsiderat vechea problemă a polisemiei în lumina semanticii sale. Într-adevăr, el a pregătit un aparat lingvistic care este în gradul cel mai înalt potrivit pentru aplicarea la analiza de conținut a câmpurilor lexicale.

4.2.1.2. Tot din Franța provine contribuția lui A.-J. Greimas (1966) la analiza de conținut, contribuție care nu a fost disponibilă într-o formă publicată până în 1966, dar care a fost realizată cu câțiva ani mai înainte sub forma unor prelegeri. Din această lucrare, care este oarecum imposibil de prezentat în ciuda ordonării sale externe sistematice, vom discuta doar câteva elemente, de vreme ce ideile fundamentale ale acestei semantici (și, într-o anumită măsură, și ale terminologiei) coincid cu ideile lui Pottier și ale lui Coseriu, care, în plus, le expune într-o formă mai clară. În această carte, Greimas reproduce ca exemplu de analiză proprie „le système sémique de la spatialité” (1966: 32-36) din domeniul adjectivului din franceza modernă. Această analiză, în care nu se vede pe ce cale avansează autorul direct la seme, arată astfel:

¹⁸ Fără îndoială, introducerea categoriei virtuemului a fost condiționată de exigențe de ordin practic și de aspecte ce țin de traducerea automată.

sau, într-o formă diferită de reprezentare grafică:

SEME LEXEME	spația- litate	dimensio- nalitate	verti- calitate	orizon- talitate	perspec- tivitate	latera- litate
{ înalt	+	+	+	—	—	—
{ jos	+	+	+	—	—	—
{ lung	+	+	—	+	+	—
{ scurt	+	+	—	+	+	—
{ larg	+	+	—	+	—	+
{ îngust	+	+	—	+	—	+
{ vast	+	—		—		
{ gros	+	—		—		

În ordonarea ierarhică a semelor (de ex., semul ‘dimensionalitate’ este, din punct de vedere ierarhic, pe o poziție superioară semelor ‘orizontalitate’ și ‘verticalitate’), fiecare sem situat imediat mai sus reprezintă, în raport cu semul situat imediat mai jos, o „axă semică” [„axe sémique”]¹⁹, noțiune pe care noi am numit-o „dimensiune” (cf. Geckeler 1971a: cap. VIII). Opoziția dintre adjectivele plasate pe

¹⁹ În altă parte, Greimas vorbește mai curând de o „axă semantică” [„axe sémantique”], pe care o definește în felul următor: „ce dénominateur commun des deux termes, ce fond sur lequel se dégage l’articulation de la signification. On voit que l’axe sémantique a pour fonction de subsumer, de totaliser les articulations qui lui sont inhérentes.” [„acest numitor comun al celor doi termeni, acest fond pe care se propagă articularea semnificației. Se observă că axa semantică are ca funcție subsumarea, totalizarea articulațiilor care îi sunt inerente.”] (1966: 21).

aceeași axă semică (de ex., *long/court*; *haut/bas*) se sprijină pe relația lor polară în funcție de categoria ‘quantité relative’, care se subdivide în cele două seme, ‘grande quantité’ și ‘petite quantité’²⁰. Contribuția lui Greimas este aceea de a fi încercat, în semantica sa structurală, să înainteze imediat direct la trăsăturile abstracte. Trebuie observat, ca restricție, totuși, că teoria sa nu privește întregul domeniu al semanticii și că semantica sa se situează undeva între o semantică a *limbii* [*langue*] și o semantică a *textului*.

4.2.1.3. În Statele Unite, U. Weinreich (1962, 1963a)²¹ și discipolul său E.H. Bendix (1966) pot fi considerați drept exponenții analizei de conținut celei mai apropiate de structuralismul european. U. Weinreich, care a murit mult prea devreme, s-a orientat, în lucrările sale publicate, în special către semantica de tip combinatoric²². El a discutat și a criticat în detaliu, în cele din urmă, așa-numita „teorie semantică” a lui Katz (și Fodor) (Weinreich 1966), care este, înainte de toate, o semantică a enunțului. Nu cunoaștem niciun studiu al lui Weinreich în care el să trateze în mod explicit latura paradigmatică a semanticii, dar se pot găsi peste tot în lucrările sale afirmații care dovedesc că el înțelege prin „structură componentială” și prin „componenti semantici ascunși” (de ex., ‘generație’, ‘sex’, ‘viu’ vs ‘mort’) aceleași fenomene lingvistice pe care reprezentanții europeni ai analizei de conținut struc-

²⁰ Critica metodei lui Greimas și a analizelor sale practice a fost făcută de K. Togeby (1965: 7) și de M. Wandruszka (1968: 620-623), deși Greimas declară în mod expres că exemplele alese de el trebuie luate ca ilustrări ale teoriei sale și că nu emite pretenții cu privire la precizia materială a analizei. Plecând de la premise teoretice diferite, M. Bierwisch (1967) cercetează, printre altele, structura de conținut a adjectivelor spațiale din limba germană.

²¹ Același autor (1963b) oferă o bună prezentare a situației semanticii din lingvistica sovietică.

²² Weinreich distinge între „linking” [‘legătură’] și „nesting” [‘cuib(ărit)’] ca tipuri de combinări ale conținuturilor semnelor [lingvistice]. „Linking”-ul poate fi descris drept acel efect al asocierii gramaticale a două semne care poartă un produs al desemnărilor [designata] lor” (1963a: 163), de ex., în *yellow flower* [‘floare galbenă’, (to) walk fast [‘(a) merge repede’]. „Nesting”-ul nu este cu adevărat definit de Weinreich în acest articol; el doar arată că „nesting”-ul apare în „relațiile asimetrice a două locuri”, ca, de pildă, *buy flowers* [‘cumpără flori’], *under water* [‘sub apă’] (p. 165-166).

turale le înțeleg prin structură semantică sau semică ori prin seme sau trăsături de conținut distinctive. Poate că este legitim, de asemenea, să vedem, în următorul citat din E.H. Bendix, o reflectare a părerilor profesorului său. O abordare – neobișnuită pentru lingvistica nord-americană – este formulată în introducerea (Capitolul I) din monografia lui Bendix mai sus menționată:

„Abordarea noastră este structurală în sensul paradigmatic al cuvântului. Semnificațiile formelor dintr-o limbă dată sunt prezentate ca stând în opoziție unele față de altele în sistemul limbii și ca fiind deosebite prin componenți semantici discreți în calitate de trăsături distinctive.” (1966: 1).

„Vom considera o definiție minimală a semnificației unei forme drept o afirmație potrivit căreia componenții semantici sunt suficienți pentru a distinge semnificația în mod paradigmatic de semnificațiile tuturor celorlalte forme din limbă.” (p. 2).

4.2.1.4. O altă contribuție importantă la semantica structurală, în accepția noastră, vine dinspre școala engleză de lingvistică, de la J. Lyons. După ce Lyons își prezentase mai întâi teoria sub forma unei monografii (1963), el și-a modificat-o și a rafinat-o pentru discuția referitoare la semantică din introducerea sa în lingvistică (1968: 443-470), care a devenit de atunci binecunoscută. În prezentarea pe care o vom face ideilor lui Lyons despre semantică, vom apela, în cea mai mare parte, la această versiune mai recentă. Lyons recunoaște „că vocabularul unei limbi va conține un număr de *sisteme lexicale* a căror structură semantică poate fi descrisă în termenii unor *relații de sens* paradigmatică și sintagmatică” (1968: 443)²³.

Aceste sisteme lexicale sunt constituite din „itemi lexicali” [„lexical items”] între care se stabilesc „relații de sens” [„sense-relations”]. Lyons determină conținutul unui item* lexical în următorul fel:

²³ „Sistemele lexicale” ale lui Lyons corespund „câmpurilor lexicale” din concepția noastră; „relațiile de sens” din *Introduction* corespund „relațiilor de semnificație” [„meaning-relations”] din *Structural semantics*; Lyons nu se ocupă de „relațiile de sens sintagmatică”.

* Pentru comparație, se poate consulta ediția românească: John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Traducere de Alexandra Cornilescu și Ioana Ștefănescu,

„...sensul unui item lexical poate fi definit ca fiind nu doar dependent de, ci identic cu seria de relații [relații de sens paradigmatic] care există între itemul în discuție și alți itemi din același sistem lexical” (1968: 443)²⁴.

Recent, Lyons a deosebit următoarele „relații de sens”:

A) *Sinonimia*, în cazul căreia subliniază, în opoziție față de S. Ullmann, că această relație de sens „nu este esențială pentru structura semantică a limbii” (p. 452).

Pe de altă parte, de o importanță hotărâtoare, sunt următoarele:

B) *Hiponimia* (termen format prin analogie cu *sinonimie*, *antonimie*) este definită ca „implicație unilaterală” ori ca „incluziune”, de ex., *scarlet* – *red* ‘stacojiu – roșu’, *tulip* – *flower* ‘lalea – floare’, unde în fiecare caz prima unitate lexicală reprezintă „hiponimul”, iar a doua, „termenul supraordonat” (sau „hiperonimul”). Această relație corespunde celei dintre unitate și arhi-unitate, în terminologia noastră.

C) *Incompatibilitatea*, definită „pe baza relației de contradicție dintre enunțuri” (p. 458). Astfel, termenii desemnând culori reprezintă „o serie de unități lexicale incompatibile” (*ibid.*). Această relație de sens trebuie să se deosebească de simpla „diferență de sens”. Astfel, de ex., engl. *crimson* ‘carmin’ și *soft* ‘moale’ sunt „diferite ca sens, dar nu incompatibile”, în timp ce *crimson* ‘(roșu) carmin’ și *scarlet* ‘(roșu) stacojiu’ sunt „similare ca sens (...), dar incompatibile” (p. 459).

D) „Opoziția” de sens, cu trei subtipuri:

a) *Complementaritatea*, de ex., *single* ‘burlac’ : *married* ‘căsătorit’, *male* ‘mascul’ : *female* ‘femelă’, corespunde principiului logic „tertium non datur”.

b) *Antonimia*, de ex., *big* ‘mare’ : *small* ‘mic’, *good* ‘bun’ : *bad* ‘rău’, formează relația de sens care se obține între [cuvinte] „opuse”

București, Editura Științifică, 1995, p. 496 și urm. În cazul termenului engl. *item*, traducătoarele au optat, de regulă, în versiunea lor pentru rom. *unitate* [nota trad.].

²⁴ Cf., de asemenea: „Consider că teoria semnificației va fi mai solid fundamentată dacă semnificația unei unități lingvistice date este definită ca fiind seria de relații (paradigmatice) pe care unitatea în discuție o contractează cu alte unități ale limbii (în contextul sau contextele în care apare), fără a face vreo încercare de a stabili „conținuturi” pentru aceste unități. Ar trebui să evidențiez această afirmație drept unul dintre elementele teoretice principale care sunt produse în prezenta lucrare.” (1963: 59).

prin excelență” (p. 463). Acestea se caracterizează prin faptul că sunt „simetric gradabile” (*ibid.*) (*cf.* conceptul de „gradare” al lui Sapir).

c) *Conversiunea*, de ex., *buy* ‘a cumpăra’ : *sell* ‘a vinde’, *husband* ‘soț’ : *wife* ‘soție’. Această relație de sens nu a fost definită satisfăcător de către Lyons. „Conversiunea” reprezintă o relație de conținut în care un membru îl implică pe celălalt. Totuși, la rigoare, această relație are de-a face cu relații de sens diferite: astfel, poate fi presupus un conținut comun de bază pentru *buy* și *sell*, unde diferențierea celor două lexeme este dată doar cu ajutorul unei perspective diferite (clasematice) a procesului verbal; pe de altă parte, *husband* și *wife* sunt concepte polare relaționale.

Semantica lui Lyons se deosebește de celelalte forme de semantică structurală prezentate la 4.2.1. prin aceea că are un obiect de investigație diferit, și anume tipurile de „relații de sens” din cadrul structurilor-clasă ori al structurilor-câmp (în această privință, ea reprezintă probabil cea mai extinsă tratare). Una dintre cele mai mari realizări ale acestei abordări interesante este aceea de a fi furnizat, prin relația de sens a „incompatibilității” – care, în realitate, iese din zona celorlalte relații de sens –, o contribuție în legătură cu problema delimitării câmpurilor lexicale. Faptul că Lyons nu a atacat întreaga arie a semanticii structurale poate fi privit drept un eșec, la fel ca faptul de a nu fi ajuns, în domeniul pe care îl tratează, la o analiză adecvată a conținutului în trăsături distinctive pe baza principiului explicit al opozițiilor funcționale²⁵.

4.2.1.5. În acest punct se cuvine să fie prezentată cea mai extinsă schiță de până acum a unei semantici structurale, și anume semantica lui E. Coseriu. O vom discuta aproape exhaustiv la 4.2.2.

4.2.1.6. După discutarea celor mai importanți susținători ai analizei structurale a conținutului lexical²⁶, trebuie subliniat că analizele semanticienilor individuali (mai ales în cazul lui Pottier, Greimas, Coseriu), în ciuda anumitor divergențe teoretice ori metodologice, merg

²⁵ Cu privire la problemele ulterioare ale semanticii lui Lyons, *cf.* recenzia cărții *Introduction* făcută de H. Geckeler (1970).

²⁶ Încercări în această direcție se găsesc, de pildă, și la Hattori 1956 (ideea clasemului, *cf.* și 4.2.2.) și la F. Rodríguez Adrados 1967 (conceptul de „polarizare”).

în paralel una față de alta și au aceeași sursă²⁷. Un eșec ce poate fi înregistrat la aproape toți acești lingviști este că o delimitare a obiectului, adică a semanticii, fie nu este propusă deloc, fie este presupusă tacit ca fiind deja dată.

4.2.2.0. E. Coseriu²⁸ a propus cea mai cuprinzătoare concepție a unei semantici de structuri lexematice de până astăzi. Semantica sa structurală are un dublu scop: în primul rând, el dorește, printr-o delimitare precisă a obiectului semanticii sale, să evite inadecvările abordărilor celorlalți lingviști, cf. cele șapte distincții preliminare de la 4.2.2.1.; în al doilea rând, el reușește să reducă toate problemele unei semantici structurale la un singur sistem, doar schițat până în prezent. Sistemul conține structurile paradigmatic (adică structurile primare, precum câmpul lexical și clasa lexicală, la fel ca și structurile secundare, care corespund celor trei procese determinate de conținut ale formării cuvintelor) și, totodată, structurile sintagmatice (adică „solidaritățile lexicale”), cf. 4.2.2.2. și 4.2.2.3.

În ceea ce privește problematica generală, trebuie spus că studiul vocabularului a rămas cu mult în urmă în comparație cu milenara tradiție gramaticală. O atare afirmație este adevărată chiar într-o mai mare măsură atunci când vine vorba de o abordare structurală a vocabularului. În general, se pretinde că dificultatea principală rezidă în numărul foarte mare de unități lexicale în comparație cu numărul limitat de unități de care se ocupă fonologia și gramatica. În contribuția sa la Cel de-al VIII-lea Congres Internațional al Lingviștilor, L. Hjelmslev a indicat o posibilitate teoretică pentru a depăși dificultatea mai sus menționată: „Une description structurale ne pourra s'effectuer qu'à condition de pouvoir réduire les classes ouvertes à des classes fermées” [„O descriere structurală nu se va putea efectua decât cu condiția de a putea reduce clasele deschise la clase închise”] (1958: 653).

E. Coseriu subliniază că dimensiunile vaste ale vocabularului (și, prin urmare, numărul mare de unități lexicale care trebuie studiate) nu

²⁷ Lucrul acesta a fost arătat de E. Coseriu (1967b: 492 și urm.).

²⁸ În special în 1966; *Romanische (insbesondere französische) Semantik*, curs predat la Universitatea din Tübingen în semestrul de iarnă din 1965-1966; 1967c și 1968a.

prezintă, ca principiu, o dificultate pentru cercetare. Este mai degrabă, susține el, o problemă ce ține de dificultatea practică. La fel ca Hjelmslev, și el se străduiește să reducă materialul complex menit analizei: dar, în cazul lui Coseriu, această reducere se realizează pe baza unei serii de distincții care vor fi enumerate pe scurt mai jos:

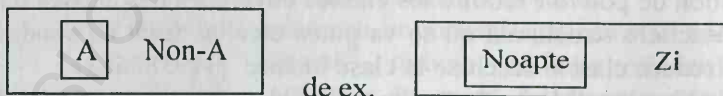
4.2.2.1. *Distincții preliminare necesare*

Prin intermediul unei succesiuni de șapte distincții, E. Coseriu ajunge la doritul obiect omogen al investigației, care abia în acel moment poate fi supus unei analize semantice structurale.

4.2.2.1.1. *Distincția dintre realitatea extralingvistică (obiecte) și limbaj (cuvinte)*

Dificultatea cea mai mare provine din învecinarea funcției lexicale cu realitatea desemnată de lexeme, fiindcă vocabularul este ultimul strat lingvistic înainte de a trece la realitatea însăși; aceasta înseamnă că el reprezintă stratul lingvistic ce are o legătură imediată cu realitatea extralingvistică. De aceea, este uneori dificil, dar întotdeauna esențial, să distingem între ceea ce aparține semnificației lingvistice și ceea ce aparține unei cunoașteri a obiectelor (cf. Coseriu 1970b).

Chestiunea vocabularului tehnic, a terminologiei, ține de acest cadru. Vocabularul tehnic este pur și simplu o nomenclatură și, ca atare, nu se structurează similar limbajului²⁹, ci, mai curând, în funcție de realitatea extralingvistică, pe baza obiectelor disciplinei în discuție. Astfel, terminologia prezintă o clasificare obiectivă construită pe distincții logice, adică exclusive: A | Non-A; de ex, acid | bază în chimie. În schimb, opozițiile lingvistice sunt foarte adesea inclusive:

²⁹ E. Coseriu observă că presupunerea sa de bază, conform căreia cel puțin o mare parte din vocabular este structurată, este confirmată de comunicarea lingvistică, ce funcționează bine chiar și în comunitățile lingvistice extinse.

De vreme ce în uzul tehnic cuvintele sunt într-adevăr reprezentantele „obiectelor”, *semnificația* și *desemnarea* (cf. 4.2.2.1.7.) coincid în acest caz, în timp ce în domeniul limbii „naturale” ele trebuie să fie în mod necesar deosebite. În aceasta constă și rațiunea de a fi a translabilității sau, mai bine, a substituibilității terminologiilor într-un raport de 1 : 1 în comunitățile ce posedă aproximativ același stadiu de cunoaștere în științele corespondente:

„En réalité on connaît les «signifiés» des terminologies dans la mesure où l'on connaît les sciences et les techniques auxquelles elles correspondent, et non pas dans la mesure où l'on connaît la langue...”
[„În realitate, se cunosc «semnificațiile» terminologiilor în măsura în care se cunosc științele și tehnicile cărora ele le corespund, și nu în măsura în care se cunoaște limba...”] (Coseriu 1966: 183).

Exemplele date frecvent ca niște cazuri clare de structurare a unui câmp lexical – scala evaluării (J. Trier) sau desemnările gradului militar (R.M. Meyer) – nu sunt ilustrări ale articulațiilor lingvistice (adică semantice), ci mai degrabă clasificări artificiale, stabilite în mod convențional.

„Mais l'important est qu'on reconnaisse que, dans ce qu'on appelle le «lexique» d'une langue, il y a de larges sections purement «désignatives», et où la seule «structuration» possible est l'énumération, et d'autres qui sont structurées, (...): qu'il y a un *lexique structuré*, linguistique, et un *lexique «nomenclateur» et terminologique*.” [„Dar cel mai important lucru este să se recunoască faptul că, în ceea ce numim «lexicul» unei limbi, există largi secțiuni pur «designative», unde singura «structurare» posibilă este enumerarea, și altele care sunt structurate, (...): că există un *lexic structurat*, lingvistic, și un *lexic «nomenclator» și terminologic*.”] (ibid.: 184).

Astfel, într-o viziune structurală asupra vocabularului, tot ce aparține terminologiei și nomenclaturii este eliminat încă de la bun început. În felul acesta, se dobândește simultan, în ceea ce privește analiza, o reducere considerabilă a unui număr aproape nelimitat de unități lexicale care constituie masa vocabularului.

În acest context trebuie plasate și acele asocieri despre care se crede că există între anumite conținuturi lexicale, dar care, în realitate, sunt

obținute pe baza relațiilor dintre obiectele desemnate; despre acest amănunt, cf. unele relații din „câmpul asociativ” [„champ associatif”] a lui Ch. Bally.

Problema relației dintre structurările lingvistice și structurile realității extralingvistice se dovedește a fi de o importanță specială. Faptul că o anumită temperatură a aerului este judecată drept „rece” de o persoană și „caldă” de o alta, sau faptul că nu există, în realitatea extralingvistică, granițe clar precizate între ceea ce se exprimă, de pildă, prin conținuturile lingvistice obișnuite ‘tânăr’ – ‘bătrân’ se interpretează adesea ca un semn al naturii subiective și imprecise a structurărilor de conținut lingvistic. Aici se află o eroare fundamentală:

„...les valeurs linguistiques sont des valeurs conceptuelles qui se définissent par leur oppositions et par leur fonctionnement, et non pas par des critères «réels» et par les limites, précises ou imprécises, entre les phénomènes de la réalité” [„...valorile lingvistice sunt valori conceptuale care se definesc prin opozițiile lor și prin funcționarea lor, și nu prin criterii «reale» și prin limite, precise sau imprecise, stabilite între fenomenele realității”] (*ibid.*: 186-187).

a) Dificultățile care se prezintă în separarea claselor fenomenelor reale nu sunt dificultăți care să afecteze distincția dintre conceptele corespondente; mai curând, invers: asemenea dificultăți arată că respectivele concepte sunt deosebite clar. Astfel, de pildă, faptul că în realitatea extralingvistică nu există granițe clare între zi și noapte nu înseamnă că noțiunile „zi” și „noapte” sunt neclare ca noțiuni. De aceea, aici, delimitarea precisă a conceptelor se găsește în opoziție cu o delimitare imprecisă a fenomenelor condiționate de datele extralingvistice.

b) Lipsa de acord în utilizarea elementelor lexicale cu privire la o anumită stare de lucruri nu implică o lipsă de acord a acestor elemente între ele când vine vorba de conținut. Exemple precum: *Ce café est chaud. – Non, il est froid; Vous êtes riches. – Non, je suis pauvre; Vous êtes jeune. – Non, je suis vieux.* nu dovedesc inconsistență în conținutul acestor adjective, ci, mai degrabă, variație în estimarea sau evaluarea respectivei stări de lucruri. Lipsa de acord în întrebuintarea acestor adjective nu se referă la semnificația lor – faptul că cineva are dispute

despre așa ceva dovedește la urma urmelor că sunt înțelese aceleași conținuturi –, ci se referă, mai degrabă, la problema dacă cineva ar trebui să *desemneze* o anumită stare de lucruri printr-un adjectiv sau altul. Astfel, de exemplu, o persoană găsește că o temperatură de $+5^{\circ}\text{C}$ este „rece”, însă altă persoană o consideră așa abia la -15°C . De fapt, asemenea cazuri de lipsă de acord nu afectează conținuturile lingvistice, ci, mai curând, le presupune.

c) Limbajul nu alege doar distincții care coincid cu granițele din realitatea extralingvistică. Stabilește granițe în arii care există ca un continuum (de ex., adjectivele desemnând culori din domeniul spectrului coloristic) și distinge relații (de ex., *big* ‘mare’ – *little* ‘mic’) și combinații de continuumuri și relații (de ex., *young* ‘tânăr’ – *old* ‘bătrân’) care, ca atare, nu există deloc în realitatea extralingvistică. Aceste distincții nu pot să fie, prin urmare, raportate la structuri din realitatea extralingvistică; ele trebuie să fie concepute ca structurări pe care interpretarea omenească le impune realității, cu ajutorul limbii. În consecință, întrebări precum „La câte grade începe să fie o temperatură «fierbinte»?” și „De la ce număr de ani începe «bătrânețea»?” (în fr. „A quel âge commence la «vieillesse»?”) sunt complet nerelevante pentru analiza de conținut a lui ‘hot’ [‘fierbinte’], respectiv a lui ‘old (age)’ [‘bătrânețe’] (‘vieillesse’).

d) Totuși, limbajul se poate dispensa de toate aceste distincții în cazurile în care în realitatea extralingvistică se prezintă o distincție în mod clar. Astfel, de pildă, obiectele ‘ladder (fr. *échelle*)’ și ‘stairway (escalier)’ sunt în mod limpede deosebite în realitate. În limbile italiană, spaniolă, portugheză și română, însă, există doar un singur semn (*scala*, *escalera*, *escada*, *scară*) ce corespunde ambelor obiecte, în timp ce în germană, engleză și franceză distincția se face lingvistic. Lucrurile stau exact invers în cazul distincției făcute de verbele românești *a zice* – *a spune* (pentru engl. ‘to say’).

Ca principiu, poate fi postulat că este *posibil*, dar *nu și necesar* ca distincțiile lingvistice să coincidă cu granițele obiective din realitate.

„Le langage *classe* la réalité, mais il le fait selon des intérêts et des attitudes humaines. (...) Dans ce sens la «subjectivité» est constituive du langage et elle est un fait linguistiquement objectif. Mais on ne doit pas

la confondre avec l'appréciation subjective (individuelle ou traditionnelle) non «lexématisée» (ou «grammaticalisée»)." [„Limbajul clasifică realitatea, însă el o face conform intereselor și atitudinilor umane. (...) În acest sens, «subiectivitatea» face parte din limbaj și ea reprezintă un fapt obiectiv din punct de vedere lingvistic. Dar nu trebuie să o confundăm cu aprecierea subiectivă (individuală ori tradițională) non-«lexematizată» (sau «gramaticalizată»)." (Coseriu 1966: 188).

Într-un anumit punct al funcționării vocabularului, însă, cunoașterea realității lingvistice sau opiniile cu privire la aceasta joacă un rol important, cum se întâmplă, de pildă, în interpretarea anumitor compuse ori derivate a căror funcție de desemnare poate fi polivalentă din punctul de vedere al limbii-sistem. Ne referim în acest context la binecunoscutele exemple, ca germ. *Straßenhändler* și fr. *bananier*, *liseuse* etc. Tot de aceasta ține și localizarea sistematică a *probabilității* apariției cuvintelor în contexte lingvistice. De vreme ce contextele lingvistice pot exprima contextele reale, există o anumită probabilitate ca să întâlnim, într-un context lingvistic, desemnările pentru lucrurile care apar împreună într-un context real, cum sunt, de pildă, *boeuf*, *labour*, *charrue*, *joug* etc. din exemplul lui Ch. Bally. Este limpede că o atare probabilitate nu este condiționată lingvistic, ci prin co-prezența obiectelor. Categoria propusă de B. Pottier, *virtuemul*, trebuie și ea înțeleasă în acest sens.

4.2.2.1.2. Distincția dintre limbaj (limbaj primar) și metalimbaj

„Le «langage primaire» est le langage dont l'objet est la réalité non linguistique; le «méta-langage» est un langage dont l'objet est à son tour un langage: les «choses» désignées par le métalangage sont des éléments du langage primaire (ou, en général, d'un langage)." [„Limbajul primar» este limbajul al cărui obiect este realitatea nonlingvistică; «metalimbajul» este un limbaj al cărui obiect este, la rândul său, un limbaj: «lucrurile» desemnate prin metalimbaj sunt elemente ale limbajului primar (sau, în general, ale unui limbaj)."] (Coseriu 1966: 190).

Fiecare element din planul expresiei (*signifiant*) aparținând limbajului primar poate fi utilizat metalingvistic și substantivizat în acest scop. Uzul metalingvistic constituie o posibilitate nesfârșită a discurs-

sului (*parole*). Nu include nicio structurare semantică, pentru că aici avem de-a face cu o nomenclatură nelimitată în care fiecare element se află în opoziție cu oricare alt element. Sfera metalingvistică trebuie, prin urmare, să fie eliminată din punctul de vedere al semanticii structurale.

4.2.2.1.3. *Distincția dintre sincronie și diacronie*

Distincția introdusă de F. de Saussure (probabil sub influența lui G. von der Gabelentz³⁰), cea dintre sincronie (mai bine zis: *descrierea limbii*) și diacronie (mai bine zis: *istoria limbii*) este în general cunoscută în lingvistică și a fost discutată în amănunt; cf. în special E. Coseriu 1958. Această distincție este, mai presus de orice, importantă din punct de vedere metodologic: cele două perspective asupra limbajului nu trebuie confundate. De vreme ce „la lengua funciona sincrónicamente y se constituye discrónicamente” [„limba funcționează sincron și se constituie diacronic”] (1958: 154), este obligatoriu ca, atunci când vrem să descriem structurile funcționale ale limbii, să întreprindem investigația noastră în sincronie. În cadrul sincroniei încă mai trebuie să facem diferențieri și mai fine și să distingem *sincronia structurilor* de *sincronia limbajului*, fiindcă

„des structures fonctionnelles peuvent se maintenir plus ou moins longtemps dans le temps, ce qui signifie que leur synchronie interne dépasse leur simultanéité avec d'autres structures de la langue” [„<unele> structuri funcționale pot să se mențină mai mult sau mai puțin vreme îndelungată, ceea ce semnifică faptul că sincronia lor internă depășește simultaneitatea lor cu alte structuri ale limbii”] (Coseriu.1966: 192).

În consecință, unele structuri se mențin în timp, în vreme ce altele suferă o schimbare lingvistică: astfel, vedem că nu limbajul întreg este cel care se schimbă ca un singur sistem, ci că schimbarea lingvistică se realizează întotdeauna în cadrul unor sisteme parțiale (ori micro-

³⁰ Studiul lui Coseriu (1967d) tratează problema dependenței unei serii de idei, care până acum au fost considerate drept tipice pentru F. de Saussure, pe baza concepției despre limbaj a lui G. von der Gabelentz, cf. opera capitală a celui din urmă (1891).

sisteme). Sincronia limbajului trebuie să fie mereu legată de o anumită stare de limbă (*état de langue*).

În plus, se cuvine să observăm că nu este nevoie ca o „stare de limbă” să fie absolut sincronică. Faptele diacronice sunt prezente, într-un anumit grad, și în sincronie, fiind cunoscute, totodată, și vorbitorilor. Această interferență diacronică în sincronie poate fi remarcată mai ales în limbile cu o tradiție literară și culturală însemnată, de exemplu în întrebuițarea intenționată a arhaismelor. Dar și în comunitățile lingvistice cu un fundal tradițional mai sărac, cum este cazul dialectelor, se poate sesiza o anumită conștiință diacronică din partea vorbitorilor. Vorbitorii asociază unele fenomene lingvistice care se abat de la uzul propriu lor cu o anumită generație (cu cineva mai tânăr ori cu cineva mai bătrân). Pentru a putea lua această stare de lucruri în considerație, E. Coseriu recomandă ca principii de analiză:

„Chaque structure doit être établie dans sa «synchronie» propre, c'est-à-dire, dans son fonctionnement, et non pas dans l'état de langue tout entier, parce que ceci signifierait confondre ou identifier arbitrairement des structures différentes, des modalités fonctionnelles autonomes (...). En principe, la description de chaque structure sera donc strictement synchronique. Par contre, la description d'un état de langue («simultanéité des structures fonctionnelles») devra, dans ce cas, constater la pluralité des «synchronies» qui y sont impliquées, c'est-à-dire, les différences diachroniques connues et utilisées (ou utilisables) par les sujets parlants. Une description agencée et complète implique, à cet égard, qu'on décrive une «synchronie» choisie comme fondamentale et qu'on consigne parallèlement les autres «synchronies», c'est-à-dire, les différences diachroniques co-existant dans le même état de langue, pour tous les cas dans lesquels ces différences existent et fonctionnent.” [„Fiecare structură trebuie să fie stabilită în «sincronia» sa proprie, adică în funcționare sa, și nu în starea de limbă integrală, pentru că aceasta ar însemna să confunzi sau să identifici în mod arbitrar structuri diferite, modalități funcționale autonome (...). În principiu, descrierea fiecărei structuri va fi, deci, strict sincronică. Din contră, descrierea unei stări de limbă («simultaneitatea structurilor funcționale») va trebui, în acest caz, să constate pluralitatea «sincroniilor» care sunt implicate, adică diferențele diacronice cunoscute și utilizate (sau utilizabile) de către subiecții vorbitori. O descriere

amănunțită și completă presupune, în această privință, să descrii o «sincronie» aleasă drept fundamentală și să consemnezi în paralel celelalte «sincronii», adică diferențele diacronice co-existente în aceeași stare de limbă, pentru toate cazurile în care aceste diferențe există și funcționează.”] (1966: 194).

4.2.2.1.4. *Distincția dintre tehnica discursului („technique du discours”) și discursul repetat („discours répété”)*

Sub această distincție*, valabilă în sincronie, *tehnica discursului* înseamnă elementele liber disponibile și procedeele unei limbi, în timp ce *discursul repetat* cuprinde tot ceea ce, într-o tradiție lingvistică, apare numai în formă fixă: expresii fixe și locuțiuni, expresii idiomatice, proverbe, zicale, wellerisme, citate (chiar din alte limbi) etc. În discursul repetat avem de-a face cu un fel de colaj al discursului din trecut (du „dépà parlé”); elementele acestui „discours répété” nu sunt comutabile. Prin urmare, opozițiile între acestea nu sunt posibile. Dar, ca entități întregi având o singură semnificație globală, aceste expresii fixe sunt comutabile. Se pot distinge trei tipuri diferite, în funcție de nivelul la care fiecare tip este comutabil:

1) Comutare cu enunțuri sau texte întregi la nivelul enunțurilor sau al textelor: *texteme* ori *frazeme* (de ex., acele *refranes* ‘zicale’ din spaniolă). Nu reprezintă o parte a lexematicii.

2) Comutare cu sintagme, interpretate la nivelul sintagmatic: *sintagme stereotipe* (de ex., fr. *avoir maille à partir* etc.). Nici acestea nu aparțin, la rigoare, domeniului lexematicii.

* Este regretabil că un lingvist de talia lui Dirk Geeraerts, într-o amplă prezentare recentă a teoriilor de semantică lexicală, amintind distincțiile coseriene prin care se ajunge la obiectul lexematicii, face afirmații de genul acestora: „A number of Coseriu’s distinctions are decidedly odd (if sayings and proverbs are «repeated language», then why isn’t normal lexical usage also a way of repeating what one has heard and learnt?) or unclear (what exactly is the «norm» as opposed to the «system?»).” [„Unele dintre distincțiile lui Coseriu sunt hotărât bizare (dacă zicalele și proverbele sunt «limbaj repetat», atunci de ce nu este și întrebuițarea normală a lexicului un mod de a repeta ceea ce a fost auzit și învățat?) sau neclare (ce anume este «norma» în opoziție cu «sistemul?»).”] (Dirk Geeraerts, *Theories of Lexical Semantics*, Oxford University Press, 2010, p. 78). Să notăm aici și un abuz: după ce, în primă fază (pe aceeași pagină), Geeraerts redă corect al doilea termen al distincției coseriene prin *repeated discourse*, el revine întrebuițându-l pe cel de *repeated language*! [nota trad.].

3) Comutare cu cuvinte simple, interpretate la nivelul lexical: *perifraze lexicale* (de ex., fr. *en un clin d'œil, par cœur* etc.).

După E. Coseriu, aceste perifraze constituie o parte a lexematicii, de vreme ce pot funcționa într-un câmp lexical în opoziție cu cuvintele simple. În orice caz, trebuie făcută o distincție între acele sintagme ce pot funcționa ca simple unități și acelea care fac întotdeauna acest lucru. În principiu, se cuvine să spunem că este uneori dificil să deosebim perifrazele lexicale de sintagmele stereotipe. Stadiul actual al semanticii nu ne permite, pe moment, să facem alte afirmații sigure în legătură cu această problemă.

Fenomenele lingvistice ale tehnicii discursului sunt analizabile și structurabile din punct de vedere lingvistic. În consecință, exact această tehnică este cea care formează obiectul distincțiilor ulterioare.

4.2.2.1.5. *Distincția dintre arhitectura limbii și structura limbii sau dintre limba istorică și limba funcțională*

Tehnica sincronică a discursului din cadrul unei *limbi istorice* (adică o limbă cum ar fi, de pildă, germana, franceza etc.) nu este de natură omogenă. Ea prezintă trei tipuri de varietăți interne care pot fi mai mult sau mai puțin extinse:

(i) diferențe ce țin de spațiul geografic: diferențe *diatopice* (adică diferențe dialectale);

(ii) diferențe condiționate de clasele socio-culturale ale comunității lingvistice: diferențe *diastratice* (privitoare la niveluri de limbă sau „niveaux”);

(iii) diferențe ce țin de intenția exprimării: diferențe *diafazice* (referitoare la stiluri de limbă).

„Dans ce sens, une langue historique n'est jamais *un seul* «système linguistique», mais un «diasystème»: un ensemble de «systèmes linguistiques», entre lesquels il y a à chaque pas coexistence et interférence.” [„În acest sens, o limbă istorică nu este niciodată *un singur* «sistem lingvistic», ci un «diasistem»: un ansamblu de «sisteme lingvistice», între care se găsește la fiecare pas co-existență și interferență.”] (Coseriu 1966: 199).

Influențat de terminologia lui L. Flydal, E. Coseriu denumesc acest diasistem *arhitectura limbii* și îl caracterizează drept „l'ensemble des

rapports que comporte la multiplicité des «techniques du discours» coexistantes d'une langue historique" (*ibid.*: 200). Obiectul ideal pentru cercetare, dintr-o perspectivă structurală asupra limbii, îl constituie, totuși, așa-numita *limbă funcțională*, care prezintă o tehnică a discursului *sintopică* (adică fără diferențe în spațiu), *sinstratică* (adică fără diferențe în straturile socio-culturale) și *sinfazică* (adică fără diferențe ale intenției de exprimare). *Structura limbii* poate fi determinată numai în cadrul unei tehnici a discursului complet omogenă, adică într-o limbă funcțională. Doar în structura limbii se pot stabili *opozițiile*; nu principiul opoziției este cel dominant în arhitectura limbii, ci cel al *diversității*. Aceasta nu implică nicidecum că nu sunt folosite împreună diferite limbi funcționale în vorbire. Dimpotrivă; vorbitorii dispun simultan de limbi funcționale variate și chiar le întrebuintează laolaltă. Totuși, din rațiuni de metodă, trebuie introduse aceste distincții, fiindcă faptul decisiv este că fiecare opoziție se stabilește și se descrie în limba funcțională de care aparține într-adevăr. În practica investigației, așadar, va fi o chestiune de selectare și de analizare a unui nivel mediu ca limbă funcțională și, mereu, de evidențiere a devierilor care au loc în relație cu această bază. E. Coseriu desemnează acest tip de cercetare drept „description «à étages»” (1966: 203).

4.2.2.1.6. *Distincția dintre tip, sistem, normă și discurs*

Pentru tehnica discursului dintr-o limbă funcțională, E. Coseriu a propus, justificând acest lucru, distingerea a patru niveluri de structurare: *tip, sistem, normă și discurs* (1962, 1968c, 1969). Cu privire la o lexicologie structurală, putem abstrage *tipul* ca unitate a diverselor procedee dintr-o limbă. La nivelul *discursului* (= realizare concretă a vorbirii) descoperim, în domeniul vocabularului, semnificațiile discursive ori variantele lexicale care pot fi de natură contextuală ori situațională. De obicei, acestea sunt enumerate în dicționare ca „*acceptions des mots*” [„*accepții ale cuvintelor*”] sub diferite intrări. Semnificațiile discursive pot fi determinate într-o limbă atât prin raportare la o altă limbă, cât și prin raportare la aceeași limbă (= variantele interne). În cadrul semanticii sale structurale, E. Coseriu atribuie cea mai mare însemnătate celeilalte distincții:

„Mais la distinction qui nous paraît essentielle pour la lexicologie structurale est la distinction entre *système* et *norme* de la langue. La *norme* comprend tout ce qui, dans la «technique du discours», n'est pas nécessairement fonctionnel (distinctif), mais qui est tout de même traditionnellement (socialement) fixé, qui est usage commun et courant de la communauté linguistique. Le *système*, par contre, comprend tout ce qui est objectivement fonctionnel (distinctif).” [„Dar distincția care ni se pare esențială pentru lexicologia structurală este distincția dintre *sistemul* și *norma* limbii. *Norma* cuprinde tot ceea ce, în «tehnica discursului», nu este în mod necesar funcțional (distinctiv), ci ceea ce este în același timp tradițional (socialmente) fixat, care este uz comun și curent în comunitatea lingvistică. *Sistemul*, din contră, cuprinde tot ceea ce este obiectiv funcțional (distinctiv).”] (1966: 205).

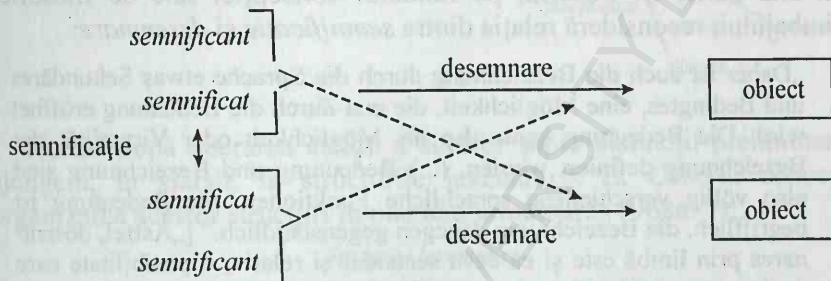
Din această definiție a normei ca nivel al ceea ce este fixat doar în mod tradițional, și nu neapărat funcțional, și din definiția sistemului ca nivel al limbii funcțional (sau distinctiv), este clar că semantica structurală este preocupată numai de nivelul sistemului (sistem înțeles ca sistem al ceea ce s-a realizat deja în limbă și ca sistem al realizărilor posibile), adică de opozițiile lexicale funcționale. Pe lângă lexicologia sistemului, totuși, nu trebuie uitată importanța unei lexicologii a normei. De domeniul ei de competență țin, de pildă, problemele fixării posibilităților oferite de sistemul lingvistic, chestiunile legate de frecvență, și altele.

4.2.2.1.7. *Distincția dintre semnificație și desemnare*

Această distincție, cunoscută în principiu încă de la stoici, însă pierdută din vedere de atâtea ori în lingvistică, este considerată de E. Coseriu ca fiind de o însemnătate fundamentală pentru semantica structurală și, totodată, pentru o studiere funcțională a limbajului (1966: 208-210, 1968a: 3, 1970b: 105-106); „nur die Bedeutung ist eigentlich sprachlich und kann somit sprachlich strukturiert sein und sprachwissenschaftlich strukturiert werden, nicht aber die Bezeichnung, die an sich mit dem Außersprachlichen zusammenhängt” [„doar semnificația este propriu-zis lingvistică și, prin urmare, poate fi structurată la nivelul limbii și la nivelul lingvistic, însă nu și desemnarea, care este legată de la sine de extralingvistic”] (1970: 105).

Semnificația este determinată prin intermediul relațiilor pur lingvistice la nivelul conținutului, prin relațiile semnificațiilor [*signifiés*] unele cu altele (similar *valorii* [*valeur*] lui Saussure); desemnarea, pe de altă parte, este relația semnelor lingvistice, ca întreg, cu „obiectele” din realitatea extralingvistică³¹.

Reprezentare schematică:

Ca ilustrare, se poate da exemplul deja clasic al lui E. Husserl: *der Sieger von Jena – der Besiegte von Waterloo*. Aici, unul și același „obiect” (Napoleon I) este desemnat, într-adevăr, prin semnificații diferite, opuse.

În rezumat:

„En principe, seulement les rapports de signification sont structurables; les rapports de désignation ne le sont pas. La désignation concrète (d'un objet déterminé) est un fait de «discours», tandis que la signification est un fait de «langue» (technique du discours). Aussi les rapports de signification sont-ils constants (du point de vue synchronique), tandis que les rapports de désignation concrète sont inconstants (variables). En outre, la désignation peut être métaphorique, tandis que la signification ne l'est pas, du point de vue synchronique et distinctif (...)” [„În principiu, doar raporturile de semnificație sunt structurabile; raporturile de desemnare nu sunt astfel. Desemnarea concretă (a unui anumit

³¹ „Les rapports de signification sont des rapports entre des signifiés, tandis que les rapports de désignation sont des rapports entre des signes tout entiers et les réalités extralinguistiques désignées.” [„Raporturile de semnificație sunt raporturi între semnificați, în timp ce raporturile de desemnare sunt raporturile între semnele întregi și realitățile extralingvistice desemnate.”] (1968a: 3).

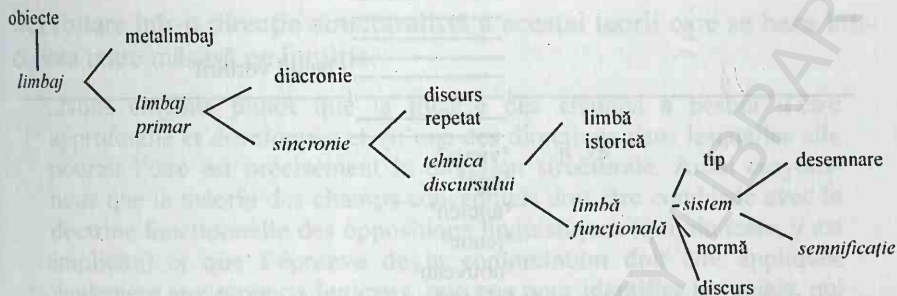
obiect) este un fapt de «discurs», în timp ce semnificația este un fapt de «limbă» (tehnică a discursului). La fel, raporturile de semnificație sunt constante (din punct de vedere sincronic), în timp ce raporturile de desemnare concretă sunt inconstante (variabile). În plus, desemnarea poate fi metaforică, în timp ce semnificația, nu, din punct de vedere sincronic și distinctiv (...)”] (1966: 209).

În altă parte, E. Coseriu, pe fundalul concepției sale de filosofie a limbajului, reconsideră relația dintre *semnificație* și *desemnare*:

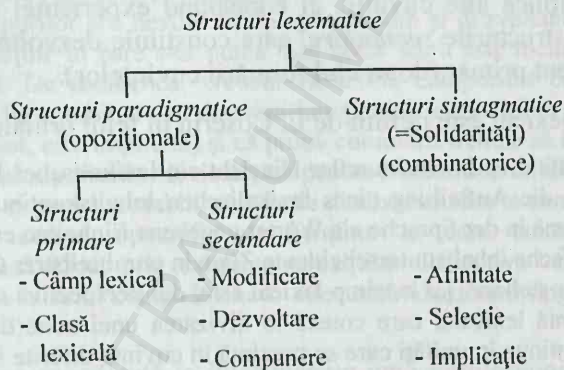
„Daher ist auch die Bezeichnung durch die Sprache etwas Sekundäres und Bedingtes, eine Möglichkeit, die erst durch die Bedeutung eröffnet wird. Die Bedeutung kann also als Möglichkeit oder Virtualität der Bezeichnung definiert werden. (...) Bedeutung und Bezeichnung sind also völlig verschiedene sprachliche Funktionen: die Bedeutung ist begrifflich, die Bezeichnung dagegen gegenständlich.” [„Astfel, desemnarea prin limbă este și ea ceva secundar și relativ, o posibilitate care devine accesibilă abia prin semnificație. Semnificația poate fi așadar definită ca posibilitate sau ca virtualitate a desemnării. (...) Prin urmare, semnificația și desemnarea sunt două funcții lingvistice total diferite: semnificația este conceptuală, desemnarea, dimpotrivă, este ontică.”] (1967a: 14-15).

În concluzie și, în același timp, retrospectiv, ierarhia celor șapte distincții va fi schițată aici încă o dată: structurile lexematice privesc conținuturile lingvistice, și nu realitatea extralingvistică; se bazează pe limbajul primar, și nu pe metalimbaj; ele au de-a face cu sincronia, și nu cu diacronia; sunt determinate în cadrul tehnicii discursului, și nu în discursul repetat; vizează, de fiecare dată, o limbă funcțională, și nu, în mod global, o limbă istorică; se referă la sistemul limbii (*langue*), și nu la norma limbii; constituie o problemă ce ține de semnificație, și nu de desemnare (adică doar indirect).

Reprezentare schematică:

Numai după operarea atentă a acestor șapte distincții preliminare, ajungem, în sfârșit, la structurile lexematice. E. Coseriu concepe organizarea acestor structuri în maniera următoare (1968a: 7):

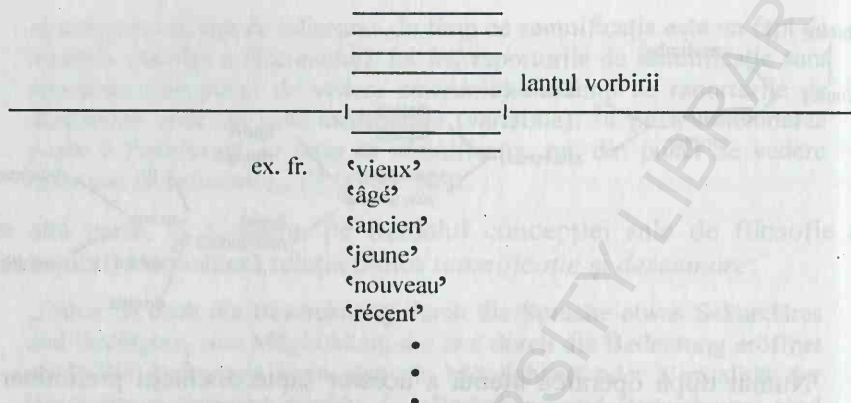

4.2.2.2. Structurile paradigmatică (opozitionale)

4.2.2.2.1. Structurile primare

4.2.2.2.1.1. Câmpul lexical

După cum o arată schema precedentă, E. Coseriu definește câmpul lexical în cadrul structurilor lexematice ca structură paradigmatică primară. *Paradigmatică* înseamnă că lexemele care pot fi alese într-un anumit punct din lanțul vorbirii [*chaîne parlée*] formează o paradigmă, adică un sistem de opoziții.

Primar înseamnă că lexemele sunt o parte a „vocabularului primar”, adică nu implică alte cuvinte, ci corespund experienței imediate – în opoziție cu structurile *secundare*, care constituie dezvoltarea ulterioară a unui element primar (domeniul formării cuvintelor).

Câmpul lexical este definit de E. Coseriu în felul următor:

„Ein Wortfeld ist in struktureller Hinsicht ein lexikalisches Paradigma, das durch die Aufteilung eines lexikalischen Inhaltskontinuums unter verschiedene in der Sprache als Wörter gegebene Einheiten entsteht, die durch einfache inhaltsunterscheidende Züge in unmittelbarer Opposition zueinander stehen.” [„Un câmp lexical este, din perspectivă structurală, o paradigmă lexicală, care constă în divizarea unei zone de conținut lexical continue în unități care se prezintă în cuvinte diferite în limbă și care se află în opoziție imediată unele față de altele prin trăsături semantice distinctive minimale.”] (1967c: 294)³².

Această concepție privind câmpul lexical nu contrazice în niciun fel teoria Trier-Weisgerber a câmpului lexical; înseamnă, mai degrabă, o

³² Cf. și 1966: 212: „Un champ lexical est un ensemble de lexèmes unis par une valeur lexicale commune (valeur du champ), qu'ils subdivisent en des valeurs plus déterminées, en s'opposant entre eux par des différences de contenu lexical minimales («traits distinctifs lexématiques» ou *sèmes*).” [„Un câmp lexical este un ansamblu de lexeme unite printr-o valoare lexicală comună (valoare a câmpului), pe care ele îl subdivid în valori mai determinate, opunându-se între ele prin diferențe de conținut lexical minimale («trăsături distinctive lexematice» sau *seme*).”].

dezvoltare într-o direcție structuralistă a acestei teorii care se baza într-o prea mare măsură pe intuiție:

„Nous croyons plutôt que la théorie des champs a besoin d'être approfondie et développée et qu'une des directions dans lesquelles elle pourrait l'être est précisément la direction structurale. Aussi croyons-nous que la théorie des champs conceptuels doit être combinée avec la doctrine fonctionnelle des oppositions linguistiques (qui, du reste, y est implicite) et que l'épreuve de la commutation doit être appliquée également aux rapports lexicaux, non pas pour identifier les unités, qui y sont données, mais pour établir les traits distinctifs qui les caractérisent et, par là, les oppositions de contenu dans lesquelles les unités mêmes fonctionnent. Ce n'est que par l'existence des oppositions distinctives^[33] que la «configuration sémantique» d'un champ devient une véritable «structure linguistique.» [„Credem, mai degrabă, că teoria câmpurilor are nevoie să fie aprofundată și dezvoltată și că una dintre direcțiile în care s-ar putea face acest lucru este tocmai direcția structurală. De asemenea, credem că teoria câmpurilor conceptuale trebuie să fie combinată cu doctrina funcțională a opozițiilor lingvistice (care, în rest, este implicită) și că proba comutării trebuie să fie aplicată în mod egal raporturilor lexicale, nu pentru a identifica unitățile, care îi sunt date, ci pentru a stabili trăsăturile distinctive care le caracterizează și, prin aceasta, opozițiile de conținut în care unitățile înseși funcționează. Doar prin existența opozițiilor distinctive «configurația semantică» a unui câmp devine o adevărată «structură lingvistică.»”] (1964: 157).

Acest progres se reflectă în introducerea unei terminologii coerente și, mai ales, în aplicarea unei metode bazate pe procedee lingvistice.

Conceptele de bază, elemente constitutive ale câmpului lexical, sunt acestea: *lexem*, *arhilexem* și *sem*. „Jede in der Sprache als einfaches Wort gegebene Einheit ist inhaltlich ein *Lexem*” [„Orice unitate redată în limbă printr-un cuvânt simplu este, în ceea ce privește conținutul, un

³³ Din câte știm, E. Coseriu (1964: 158-159) este primul care a lărgit și a extins conceptul de opoziție la domeniul lexical transferând în lexică diverse tipuri opoziționale care fuseseră dezvoltate de școala pragheză pentru fonologie, cum sunt opozițiile *privative*, *graduale* și *echipolente* propuse de Trubetzkoy.

lexem”] (1967c: 294)³⁴. Lexemele sunt, aşadar, unităţile care funcţionează într-un câmp lexical, de ex. ‘vieux’, ‘ancien’, ‘âgé’, ‘jeune’, ‘neuf’ şi altele din câmpul adjectivelor referitoare la vârstă din franceza modernă. „Eine Einheit, die dem ganzen Inhalt eines Wortfeldes entspricht, ist ein *Archilexem*” [„O unitate ce corespunde întregului conţinut al unui câmp lexical este un *archilexem*”] (1967c: 294)³⁵. Arhilexemul se poate realiza ca o unitate lexicală într-o limbă determinată, dar nu în mod obligatoriu. Astfel, în franceză nu există vreun cuvânt arhilexemic care să acopere câmpul *vieux, ancien, âgé, jeune, neuf* etc. În analiza lexemelor, trăsăturile care diferenţiază conţinutul pot fi numite *seme*³⁶.

De pildă, B. Pottier analizează conţinutul lui *fauteuil* ‘fotoliu’ în următoarele *seme*: ‘avec dossier’, ‘sur pied’, ‘pour 1 personne’, ‘pour s’asseoir’, ‘avec bras’, ‘avec matériau rigide’ (1963: 16). (Arhilexemul pentru câmpul *chaise, fauteuil, tabouret, canapé, (pouf)* ar fi *siège*.)

În plus faţă de concepţele terminologice de bază indicate în mod explicit de către E. Coseriu pentru analiza câmpului lexical, am dori să introducem conceptul de *dimensiune*, pe care l-am preluat de la F.G. Lounsbury. Prin *dimensiune*, înţelegem un punct de vedere referitor la articulaţia lexicală (*Gliederung*), care este operativ într-un câmp lexical şi care, ca să zicem aşa, furnizează ierarhia pentru opoziţiile ce funcţionează între lexemele determinate ale câmpului (fiind comparabilă cu „axa semantică” a lui A.-J. Greimas); în cadrul unei dimensiuni, conceptul de *pol* poate fi în mod semnificativ incorporat şi aplicat.

³⁴ „Une unité de contenu lexical exprimée dans le système linguistique (par exemple le contenu «senex» en latin) est un *lexème*.” [„O unitate de conţinut lexical exprimată în sistemul lingvistic (de exemplu, conţinutul «senex» în latină) este un *lexem*.”] (1968a: 8).

³⁵ „Un *lexème* dont le contenu est identique au contenu d’un champ lexical tout entier est un *archilexème*.” [„Un *lexem* al cărui conţinut este identic cu conţinutul unui câmp lexical integral este un *archilexem*.”] (1968a: 8).

³⁶ „Les traits distinctifs constituant les *lexèmes* peuvent être appelés des *sèmes* (...)” [„Trăsăturile distinctive ce constituie lexemele pot fi denumite *seme* (...)”] (1968a: 8).

Diverse dimensiuni pot funcționa într-un câmp lexical: de ex., dimensiunile 'vârstă individuală' (*Eigenalter*) și 'loc pe axa timpului istoric' (*zeitliche Einordnung*) din câmpul lexical al adjectivelor privitoare la vârstă din franceza actuală³⁷.

În rezumat, sunt date mai jos o serie de caracteristici, determinate negativ, ale câmpului lexical după E. Coseriu:

1) Câmpurile lexicale nu reprezintă taxonomii, adică nu sunt clasificări științifice ale realității extralingvistice.

2) Câmpurile lexicale nu sunt „sfere de lucruri” (*Sachbereiche*) de tip obiectiv. Nu este nevoie ca trăsăturile distinctive care constituie conținutul să coincidă cu trăsăturile prezente în „lucrul” însuși, necesare pentru identificarea „lucrului” desemnat. Trăsăturile care diferențiază conținutul pot fi de o natură care nu se găsește ca atare în realitatea extralingvistică, de ex. în cazul [perechilor] 'frumos' – 'urât', 'confortabil' – 'neconfortabil'. Pe de altă parte, chiar inexistența unei trăsături obiective poate avea o funcție diferențiatoare din punct de vedere lingvistic, ca, de pildă, în câmpul 'siège' al lui B. Pottier, în care unitățile sunt deosebite datorită faptului că non-prezența spătarului la obiectul desemnat constituie, în ceea ce privește conținutul, o trăsătură pozitivă, adică pertinentă (ca în cazul lui 'tabouret' și a lui 'pouf').

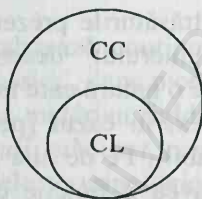
3) Câmpurile lexicale nu sunt câmpuri de asociații. Câmpurile asociative sunt centrifuge; se răspândesc într-o manieră necontrolabilă, în timp ce câmpurile lexicale au un caracter centripet. Un câmp lexical reprezintă un sistem lexematic a cărui structurare se stabilește pe baza diferențelor semantice ale membrilor săi.

4) Câmpurile lexicale nu au nimic de-a face cu aria de aplicație a unui cuvânt; mai exact, cu cea a unui *signifiant* (ca în cazul teoriei semantice a lui Katz și Fodor). Nu există niciun câmp care să conțină doar un singur lexem. Într-un câmp lexical semnificațiile unităților individuale se delimitează reciproc.

³⁷ Cea mai cuprinzătoare analiză de până acum a unui câmp lexical pe baza metodei discutate mai sus este cea a lui Geckeler (1971a).

5) Câmpurile lexicale nu sunt identice cu câmpurile conceptuale³⁸. Fiecare câmp lexical este un câmp conceptual, dar nu orice câmp conceptual este în mod necesar un câmp lexical, întrucât un câmp conceptual poate fi și un câmp terminologic. Fiecare lexem corespunde unui singur concept, dar nu orice concept este redat cu necesitate de un singur lexem. Un concept poate fi exprimat și printr-o îmbinare de câteva cuvinte: de ex., *la guerre de Trente Ans* [Războiul de Treizeci de Ani] este expresia unui singur concept specific.

Ceea ce urmează este reprezentarea schematică a relației dintre câmpul lexical (CL) și câmpul conceptual (CC):

4.2.2.2.1.2. Clasa lexicală

E. Coseriu definește clasa lexicală astfel:

„Eine *Klasse* ist die Gesamtheit der Lexeme, die unabhängig von der Wortfeldstruktur durch einen gemeinsamen inhaltsunterscheidenden Zug zusammenhängen. Klassen manifestieren sich durch ihre grammatische und lexikalische «Distribution»; d.h die Lexeme, die zu derselben Klasse gehören, verhalten sich grammatisch, bzw. lexikalisch analog: sie können grammatisch gleiche Funktionen übernehmen und erscheinen in grammatisch, bzw. lexikalisch analogen Kombinationen.”
 [„O *clasă* este ansamblul de lexeme care, indiferent de apartenența lor la structura unui câmp lexical, sunt corelate printr-o trăsătură semantică distinctivă comună. Clasele se manifestă prin «distribuția» lor gramaticală și lexicală; adică lexemele ce aparțin aceleiași clase dezvoltă între ele raporturi gramaticale, respectiv analogii lexicale: ele pot să comporte aceleași funcții la nivel gramatical și apar în combinații analoge gramaticale, respectiv lexicale.”] (1967c: 294-295).

³⁸ În fazele de început ale cercetării câmpului lexical, în opera lui J. Trier, *Begriffsfeld* și *Wortfeld* nu sunt încă diferențiați cu precizie ca termeni.

Ca exemple de clase într-o limbă determinată, de ex. în franceză, pot fi date, pentru substantive, 'ființă vie' și 'ființă ne-vie', 'persoană' și 'non-persoană'; pentru verbe, 'tranzitiv' (cu posibilitatea adăugării unor subcategorii) și 'intransitiv'. E. Coseriu caracterizează *clasemul*³⁹ după cum urmează: „Der Inhaltszug, durch den eine Klasse definiert wird, ist ein Klassenem” [„Trăsătura de conținut prin care se definește o clasă este un clasem”] (1967c: 295)⁴⁰. Clasemele sunt un tip special de seme care sunt capabile să funcționeze, totodată, în afara câmpurilor lexicale sau printr-o serie de câmpuri lexicale. Dacă avem de-a face cu un sem ori cu un clasem într-un caz individual, aceasta se poate hotărî numai printr-o comparație a analizelor diverselor câmpuri lexicale. Clasemele sunt determinări generale în vocabular, astfel încât s-ar putea crede că această clasificare este un fel de gramatică a vocabularului. Clasa și clasemul nu trebuie confundate. Astfel, clasa lexicală împreună cu câmpul lexical sunt socotite printre structurile paradigmatic primare ale vocabularului, în timp ce clasemul și semul aparțin trăsăturilor distinctive ale conținutului lexemic.

E. Coseriu distinge două tipuri de clase: clase determinante și clase determinate. Clasele *determinante* sunt clase caracterizate prin claseme, cum ar fi, de pildă, clasele 'persoane', 'animale' etc. Clasele *determinate* sunt clase caracterizate prin trăsături distinctive precum 'se referă la clasa X'; astfel, de ex., rom. *a se însura* – *a se mărita*, it. *ammogliarsi* – *maritarsi* sunt determinate de trăsătura distinctivă 'se referă la clasa «bărbați» (masculi)', respectiv, 'se referă la clasa

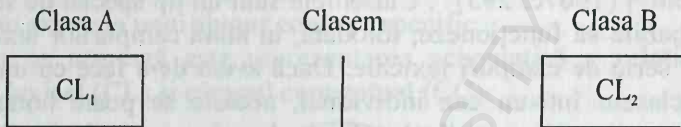
³⁹ Termenul *classème* a fost introdus în semantică de B. Pottier. O intuire a clasemului poate fi identificată deja la Hattori (1956).

⁴⁰ Cf și: „un *classème* (...) étant un trait distinctif fonctionnant dans toute une catégorie verbale (ou, du moins, dans toute une classe déjà déterminée par un autre *classème*), d'une façon en principe indépendante des champs lexicaux” [„un *clasem* (...) fiind o trăsătură distinctivă funcționând într-o categorie verbală (sau, cel puțin, într-o clasă deja determinată de un alt clasem), într-un mod, în principiu, independent de câmpurile lexicale”] (1968a: 11) și „Les valeurs d'ordre très général, fonctionnant dans des séries des champs (par exemple «animé», «inanimé», «personne», «animal»), peuvent être appelées *classèmes*.” [„Valorile de ordin foarte general, funcționând în serii de câmpuri (de exemplu, «animat», «inanimat», «persoană», «animal») pot fi numite *claseme*.”] (1966: 212).

«femei»); cf. și germ. *Mund – Maul, essen – fressen, trinken – saufen* ('se referă la clasa «persoane» – 'se referă la clasa «animale»').

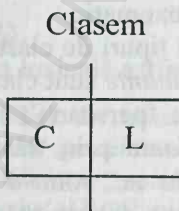
În ceea ce privește relația claselor cu câmpurile lexicale, se observă că acestea din urmă pot avea trei tipuri de relații cu clasele:

a) Un întreg câmp lexical funcționează în cadrul unei clase determinate:

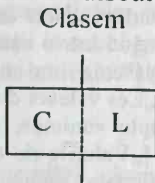
Astfel, de ex., câmpul lexical al relațiilor de rudenie este localizat în întregime în clasa 'persoane'.

b) Un clasem determinat funcționează în cadrul unui câmp lexical, adică subdivide câmpul:

Astfel, de ex., câmpul lexical al adjectivelor privitoare la vârstă din franceza modernă suferă o divizare produsă de clasemul 'pentru persoane'.

c) Un câmp lexical este străbătut de un clasem determinat, dar relația sa cu clasemul este una de indiferență. În fiecare caz, clasificarea rezultă numai prin context, adică în discurs:

Astfel, de ex., în cazul fr. *débarquer*, doar contextul hotărăște dacă acesta aparține clasei 'tranzitiv' sau clasei 'in tranzitiv'.

Și atunci, avem de-a face oare, în cazul câmpurilor lexicale și al claselor lexicale, cu două tipuri diferite de organizare lexicală? B. Pottier dă un răspuns afirmativ la această întrebare, fiindcă el vede analiza câmpului lexical din perspectiva „de l'infiniment petit aux classes généralisantes” și analiza clasematică din perspectiva „de l'infiniment grand aux classes particularisantes” (1963: 10-26).

O altă întrebare, și anume dacă toate trăsăturile discriminatoare de conținut sunt în același timp și claseme sau nu, poate primi răspuns numai pe baza rezultatelor unui număr mare de analize finalizate cu succes. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci câmpul lexical ar fi o structură de intersecții ale unor clase diverse. În ciuda faptului că o atare situație este posibilă din punct de vedere teoretic, E. Coseriu consideră că așa ceva este îndoielnic; și el socotește câmpul lexical și clasa lexicală ca fiind două tipuri diferite de structuri lexematice, deși opinia sa nu se bazează exact pe aceleași considerații ca ale lui B. Pottier. În concluzie, să cităm încă o afirmație a lui E. Coseriu despre distincția dintre câmpul lexical și clasa lexicală:

„Die Klassen dürfen nicht mit den Wortfeldern verwechselt werden. Ein Wortfeld ist ein lexikalisches Inhaltskontinuum, eine Bedingung, die dagegen für eine Klasse nicht notwendig ist (...). Ferner manifestieren sich zwar auch Wortfelder durch ihre lexikalischen Kombinationen; bei den Klassen aber können diese Kombinationen auch grammatischer Natur sein. Schließlich gehört jedes Appellativum zwar immer zu einem Wortfeld, nicht aber unbedingt zu einer Klasse; so z.B. ist Wecker klassematisch an sich unbestimmt, es kann sowohl ein lebendes Wesen als auch eine Sache bezeichnen.” [„Clasele nu trebuie confundate cu câmpurile lexicale. Un câmp lexical este o zonă semantică lexicală continuă, o condiție care în cazul unei clase, dimpotrivă, nu este necesară (...). În plus, ele se manifestă și în cadrul câmpurilor lexicale prin combinările lor lexicale; în cazul claselor, aceste combinații pot fi însă și de natură gramaticală. În definitiv, fiecare apelativ face parte aproape întotdeauna dintr-un câmp lexical, însă nu neapărat și dintr-o clasă lexicală; astfel, de exemplu,

«semnalizator»^[*], din punctul de vedere al clasei, este în sine nedefinit, el poate desemna atât un lucru, cât și o ființă vie.”] (1967c: 295).

4.2.2.2.2. *Structurile secundare (domeniul formării cuvintelor)*⁴¹

Conform respectivei determinări gramaticale a unităților lexicale primare implicite, pot fi deosebite trei tipuri de structuri secundare⁴²:

4.2.2.2.2.1. *Modificarea*

„Modificarea” corespunde unei determinări gramaticale „inactuale”, adică unei determinări care nu implică nicio funcție propozițională a unității lexicale primare modificate. Clasa lexicală (*pars orationis*) nu suferă nicio schimbare. În general, în modificare avem de-a face cu o cuantificare a elementului primar din vocabular, și anume cu formații colective ori diminutive sau cu forme prefixate în cazul verbelor, de ex., fr. *maison* – *maisonnette*, it. *cavallo* – *cavallino*, lat. *rufus* – *subrufus*, fr. *crier* – *criailler*, *pleurer* – *pleurnicher*, *rouge* – *rougeâtre*, it. *quercia* – *querceto*, fr. *venir* – *revenir*, *voir* – *prévoir*.

4.2.2.2.2.2. *Dezvoltarea*

„Dezvoltarea” corespunde unei determinări gramaticale ce conține o funcție propozițională a unității lexicale primare în care clasa lexicală se schimbă în fiecare caz. De ex., fr. *beau* + funcție predicativă →

* Exemplul dat de Coseriu, referitor la termenul germ. *Wecker* ‘(ceas) deșteptător’ a fost înlocuit, din necesități de adaptare, cu rom. *semnalizator*. Întrucât situația s-a inversat în ceea ce privește apartenența la ființe/lucruri pentru rom. *semnalizator*, față de germ. *Wecker*, a fost modificată și topica din finalul frazei [nota trad.].

⁴¹ Cf., în special, 1968a.

⁴² „Du point de vue lexématique, elles [les structures secondaires] se distinguent par le fait qu’elles impliquent toujours la transformation irréversible d’un terme primaire existant en tant que lexème de contenu et d’expression dans la langue. C’est-à-dire qu’un terme primaire reçoit une détermination grammaticale et, avec cette détermination grammaticale implicite, il est rendu de nouveau au lexique (dans le sens qu’il peut recevoir les déterminations grammaticales explicites des termes primaires).” [„Din punct de vedere lexematic, ele <structurile secundare> se disting prin faptul că implică întotdeauna transformarea ireversibilă a unui termen primar existent în același timp ca lexem de conținut și de expresie în limbă. Adică un termen primar primește o determinare gramaticală și, cu această determinare gramaticală implicită, se reîntoarce în lexic (în sensul că poate primi determinările gramaticale explicite ale termenilor primari).”] (1968a: 13).

beauté ('faptul de a fi frumos'); *partir* + funcție predicativă → *départ* ('faptul de a pleca'); *en barque* → *embarquer*; *de la barque* → *débarquer*.

În anumite limbi, poate exista o întreagă serie de dezvoltări, de ex. fr. *riche* → *enrichir* → *enrichissement*; *nation* → *national* → *nationaliser* → *nationalisation*; și, de asemenea, pot exista combinații ale modificării cu dezvoltarea, de ex. it *passaggiare* → *passaggiata* (dezv.) → *passaggiatina* (mod.); germ. *gehen* → *durchgehen* (mod.) → *Durchgang* (dezv.); fr. *voir* → *revoir* (mod.) → *révision* (dev.).

În cadrul procedurii dezvoltării (cf. sp. *blanco* – *blancura* – *blanquear* – *blancamente*) lipsurile lingvistice interne din vocabular pot fi detectate din punctul de vedere al limbii-sistem ca realizate în mod efectiv. Astfel, de pildă, în franceză substantivul și adverbul care ar corespunde adjectivului *neuf* lipsesc, la fel cum lipsesc în cazul adjectivului *récent* substantivul și verbul ș.a.m.d.

Dezvoltarea implică un fel de „deconcentrare” în semnificația unității lexicale dezvoltate în raport cu semnificația lexemului primar. Cf. it. *giornata d'inverno* ('zi de iarnă') – *giornata invernale* ('zi de iarnă' și 'zi iernatică'); cf. și cele două interpretări ale exemplurilor lui Ch. Bally, *chaleur tropicale* și *héroïne cornélienne*.

4.2.2.2.3. *Compunerea*

„Compunerea” implică întotdeauna prezența a două elemente de bază ce se află într-o relație gramaticală unul cu altul. Pot fi deosebite două tipuri de compunere:

1° *Compunerea generică sau „pronominală”*: de ex., fr. *pomme* → *pomm*₍₁₎ – *ier*₍₂₎; sp. *limón* → *limon*₍₁₎ – *ero*₍₂₎, unde unul dintre cele două elemente combinate (2) nu este identificabil cu un lexem existent în limba în cauză.

2° *Compunerea specifică sau „nominală”*: de ex., germ. *kaufen* + *Mann* ('Mann, der kauft') → *Kaufmann*, unde ambele elemente combinate reprezintă lexeme.

Tipul 1° al acestei noi clasificări este desemnat, de obicei, drept „derivare”, iar tipul 2°, drept „compunere” în sens tradițional. Cele două tipuri pot apărea și combinate; de ex., germ. *Kindergärtnerin*

(comp. spec. [*Kindergarten*] + comp. gen.), *Schullehrer*, fr. *coupe-papier* etc.

4.2.2.3. *Structuri sintagmatice (combinatorice)* (1968a și, în special, 1967c)

„Les *structures lexématiques syntagmatiques* sont des solidarités entre des lexèmes motivées par leur valeur de langue. Dans une solidarité, il y a toujours un terme déterminant et un terme déterminé, ce dernier impliquant en tant que trait distinctif l'applicabilité à la classe ou au champ du terme déterminant, ou bien à ce même terme déterminant en tant que tel.” [„*Structurile lexematice sintagmatice* sunt solidarități între lexeme motivate de valoarea lor de limbă. Într-o solidaritate există întotdeauna un termen determinant și un termen determinat, acesta din urmă implicând, ca trăsătură distinctivă, aplicabilitatea la clasă sau la câmp a termenului determinant, sau mai bine la același termen determinant ca atare.”] (1968a: 15)⁴³.

Printre aceste solidarități, care corespund „relațiilor semantice esențiale” (*wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*) sau „câmpurilor semantice elementare” (*elementare Bedeutungsfelder*) ale lui W. Porzig (cf. 3.3.2.3.), pot fi deosebite trei tipuri: „afinitate”, „selecție” și „implicație”.

4.2.2.3.1. În *afinitate*, clasa lexemelor determinante funcționează ca trăsătură distinctivă în lexemele determinate; aceasta este, de pildă, relația dintre clasa ‘femei’ și lat. *nubor*, dintre clasa ‘persoane’ și lat. *senex* ori dintre clasa ‘animale’ și fr. *gueule*.

4.2.2.3.2. În *selecție*, arhilexemul lexemelor determinante funcționează ca trăsătură distinctivă în lexemele determinate; este cazul germ. *Schiff*, *Zug*, *Auto* etc. în raport cu *fahren*. Altfel spus, arhilexemul

⁴³ Cf. și: „Eine lexikalische Solidarität kann nunmehr als inhaltliche Bestimmung eines Wortes durch eine Klasse, ein Archilexem oder ein Lexem definiert werden, und zwar in der Hinsicht, daß eine bestimmte Klasse, ein bestimmtes Archilexem oder ein bestimmtes Lexem im Inhalt des betreffenden Wortes als unterscheidender Zug funktioniert.” [„O solidaritate lexicală poate fi definită așadar ca determinare semantică a unui cuvânt în raport cu o clasă, cu un arhilexem sau cu un lexem, și anume în sensul că o anumită clasă, un anumit arhilexem sau un anumit lexem funcționează în conținutul cuvântului respectiv ca trăsătură semantică distinctivă.”] (1967c: 296).

cuvintelor *Schiff*, *Zug*, *Auto*, adică ‘vehicul’, funcționează ca trăsătură distinctivă în *fahren* (‘a se propulsa cu ajutorul unui vehicul’).

4.2.2.3.3. În *implicație*, un întreg lexem determinant funcționează ca trăsătură distinctivă în lexemul determinat; de ex. în cazul fr. *alezan*, *rouan*; it. *baio*, *sauro*; rom. *roib*, care se întrebuințează numai pentru cai, ori oland. *Fietsen* ‘a merge pe bicicletă’.

După discutarea acestei încercări de clasificare a structurilor lexematice – cea mai cuprinzătoare și cea mai coerentă de până astăzi –, trebuie indicate și limitele acestei semantici. Aceste limite sunt condiționate de reducția metodologică constând în aplicarea acelor distincții preliminare expuse la 4.2.2.1. Ariilor din vocabular eliminate acolo nu li s-a asociat, până acum, locul cuvenit într-un sistem semantic complet. Astfel, un număr considerabil de probleme ale domeniului lexical trebuie să rămână nesoluționate în prezent. Aceste chestiuni vor trebui atacate abia după constituirea definitivă a semanticii structurale, de pildă, problemele din sfera metaforei, cele ale perifrazelor lexicale și altele. În orice caz, credem că în acest moment trebuie acordată prioritate semanticii structurale axate pe conținut.

[5. Încercări de semantică structurală diacronică]

5.0. Diversele dezvoltări ale semanticii structurale discutate în Secțiunea 4 sunt în mod exclusiv descriptiv-sincronice. În comparație cu acestea, savanții au făcut mult prea puțin în zona semanticii structurale diacronice.

5.1.0. Semantica structurală modernă dezvoltă abia acum o metodă pentru studiul descriptiv-sincronic al vocabularului. Așa se face că nu ne putem aștepta la mai mult decât niște încercări izolate de a aborda din punct de vedere structural semantica diacronică. Două asemenea încercări vor fi menționate aici.

5.1.1. J. Trier, adevăratul fondator al teoriei câmpului lexical, a deschis încă de la început, pentru specialiști, perspectivele diacronice ale cercetării câmpului lexical (cf. întregul titlu al monografiei sale din 1931: *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Band 1: *Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts* [Lexicul german din domeniul cunoașterii. Istoria unui câmp lexical, Vol. 1: De la origini până la începutul secolului al XIII-lea]). El concepe „schimbarea articulării câmpului” [„Feldgliederungswandel”] și „istoria structurii” [„Strukturgeschichte”] ale unui câmp ca o „komparative Statik, d.h. als eine sprungweise von Querschnitt zu Querschnitt fortgehende, stets und immer von neuem das *Gesamtfeld* ins Auge fassende zeitlich rückwärts und vorwärts vergleichende Beschreibung” [„statică comparativă, altfel spus, ca o descriere comparativă în salturi trecând de la secțiune la secțiune, având în vedere mereu și mereu din nou *ansamblul câmpului*, perceput în timp înspre înainte și înspre înapoi”], unde „densitatea secțiunilor stabilite” [„Dichtigkeit der angelegten Querschnitte”] (adică ale descrierilor câmpului, fiecare dintre ele realizate într-o sincronie determinată) hotărăște „gradul de asemănare cu mișcarea reală a devenirii” [„Grad der Annäherung an den tatsächlichen Fluß des Werdens”] (1931: 13). Dacă această „komparative Statik” poate sau nu, într-adevăr, să capteze esența dinamicii istorice este extrem de

îndoielnic (cf. Coseriu 1958). Trier vede, în istoria câmpului propusă de el, o unificare a cercetării descriptive a limbii și a cercetării istorice a acesteia (1932a: 426) și, cu ideea sa de „Umgliederung”, a luat parte (1934a: 184) la faimoasa dispută despre „interdependența dintre lingvistica descriptivă și cea istorică” [„das Ineinandergreifen deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft”] (cf. W. von Wartburg).

Trier era deja familiarizat cu distincția, de o importanță fundamentală pentru semantica diacronică structurală, dintre două tipuri de schimbare lingvistică: 1° inovația materială fără schimbarea semnificației¹ și 2° redistribuirea conceptuală (sau de conținut) (vezi, de ex, 1938: 92). În lumina acestei diferențieri relevante, el dă o nouă interpretare discuției binecunoscute pe care Wartburg a făcut-o în legătură cu coliziunea omofonică din fr. *gat* constatată în partea de sud-vest [a Franței] (1934a: 177 și urm.).

5.1.2. Într-o contribuție foarte substanțială (1964), E. Coseriu a prezentat baza teoretică a unei semantici diacronice structurale. Cea mai importantă condiție pentru o asemenea lexemică diacronică este, după el, „de se placer au point de vue du contenu en tant que tel – (...) – et de considérer l'expression justement comme «expression», c'est-à-dire uniquement comme manifestation, et garantie de l'existence, des distinctions sémantiques, (...)” [„de a adopta punctul de vedere al conținutului ca atare – (...) – și de a considera expresia tocmai ca «expresie», adică doar ca manifestare și garanție a existenței distincțiilor semantice, (...)”] (1964: 148). Obiectul semanticii diacronice structurale este definit după cum urmează:

„c'est le développement historique des «champs conceptuels» considérés comme *structures lexicales de contenu*. Et, puisque structure veut dire avant tout opposition distinctive, la sémantique structurale diachronique aura à établir, à étudier et, si possible, à expliquer (motiver) le maintien, l'apparition, la disparition et la modification, au

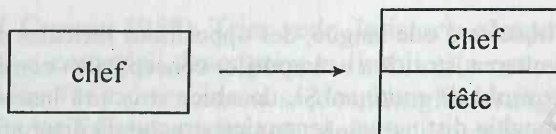
¹ În acest caz, Trier vorbește de simple „Kämmerchenwechseln” [„schimbări de căsuțe”] și trimite direct la acele „Antike Bedeutungsfelder” [„câmpuri semantice antice”] a lui A. Jolles, căruia, de asemenea, această distincție pare să-i fi fost deja familiară (1934b: 447).

cours de l'histoire d'une langue, des oppositions lexicales distinctives." [„este dezvoltarea istorică a «câmpurilor conceptuale» considerate drept *structuri lexicale de conținut*. Și, deoarece structură înseamnă, înainte de toate, opoziție distinctivă, semantica structurală diacronică va trebui să stabilească, să studieze și, dacă este posibil, să explice (să motiveze) menținerea, apariția, dispariția și modificarea, de-a lungul istoriei unei limbi, a opozițiilor lexicale distinctive.”] (*ibid.*: 159-160).

Totodată, E. Coseriu clarifică poziția semanticii diacronice structurale printre celelalte discipline lexicologice și, în particular, relația ei cu semantica tradițională. Apoi sunt tratate următoarele trei probleme de o importanță fundamentală:

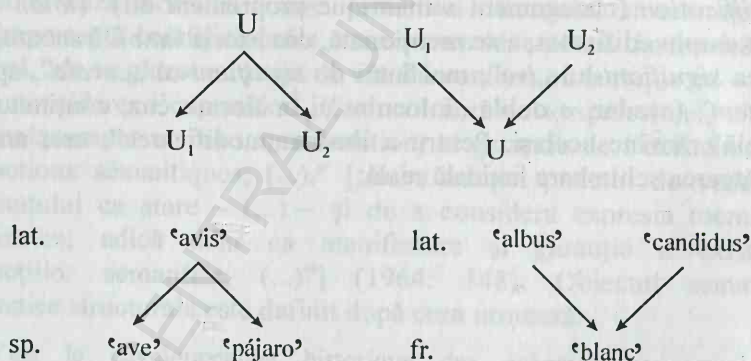
a) Problema delimitării schimbării lexicale: Aici, distincția (în principiu) decisivă dintre schimbarea lexicală funcțională și cea non-funcțională este aplicată și, în același timp, ferm stabilită din punct de vedere terminologic: cea din urmă este numită „*remplacement* (changement sémasiologique ou onomasiologique)”; cea dintâi, „*modification* (changement sémantique proprement dit)” (*ibid.*: 170)². Ca exemplu edificator, este menționată, din istoria limbii franceze, înlocuirea *signifiant*-lui „*ive*”, mai întâi de *signifiant*-ul „*cavale*”, apoi de „*jument*” (așadar, o dublă „înlocuire”). În fiecare caz, conținutul ‘cal femelă’ rămâne același. Pentru a ilustra „modificarea”, este amintită următoarea schimbare lexicală reală:

² „C'est une distinction radicale entre deux ordres de faits entièrement différents: un «remplacement» ne concerne que le signifiant (ou le lien signifiant-signifié); une «modification» concerne au contraire le signifié en tant que tel. Dans le cas d'un «remplacement» rien ne se produit, en principe, dans les rapports des contenus lexicaux; dans le cas d'une «modification», ce sont précisément ces rapports qui changent.” [„Este o distincție radicală între două ordine de fapte cu totul diferite: o «înlocuire» nu privește decât semnificantul (sau legătura semnificant – semnificat); o «modificare» se referă, din contră, la semnificatul ca atare. În cazul unei «înlocuiri» nimic nu se produce, în principiu, în raporturile conținuturilor lexicale; în cazul unei «modificări», exact aceste raporturi se schimbă.”] (1964: 170).

b) Problema tipurilor de schimbare lexicală: Prin analogie cu fonologia și cu gramatica, afirmația de mai jos poate fi considerată ca fiind valabilă și pentru lexicologie: „un changement de structure ou fonctionnel est en principe l'apparition ou la disparition d'un trait distinctif et, par là, l'apparition ou la disparition d'une opposition (en phonologie: «phonologisation» et «déphonologisation»)» [„o schimbare funcțională ori de structură reprezintă, în principiu, apariția sau dispariția unei trăsături distinctive și, prin aceasta, apariția sau dispariția unei opoziții (în fonologie: «fonologizare» și «defonologizare»)"] (1964: 173).

Ca ilustrare (*ibid.*: 173, 175):

c) Problema „regularității” proprii schimbării lexicale: E. Coseriu distinge două tipuri de regularitate în cadrul schimbării lexicale funcționale (*ibid.*: 178): 1° „regularité”: afectează doar o singură unitate a sistemului și utilizarea acesteia; 2° „systèmeaticité”: afectează un întreg câmp lexical.

În concluzie, aria de aplicare a acestei semantici poate fi schițată astfel:

„Nous pensons qu'une sémantique diachronique structurale, (...), pourrait – indépendamment de l'intérêt qu'elle présenterait pour elle-même – se révéler fructueuse à plusieurs égards, tout particulièrement pour l'étymologie, pour l'étude des contacts interlinguistiques, pour la typologie linguistique et pour la comparaison des langues.” [„Credem că o semantică diacronică structurală, (...), ar putea – indiferent de interesul pe care ea l-ar arăta pentru ea însăși – să se dovedească fructuoasă în mai multe privințe, în special pentru etimologie, pentru studiul contactelor interlingvistice, pentru tipologia lingvistică și pentru compararea limbilor.”] (Coseriu 1964: 183; cf. Geckeler 1971c).

Din păcate, lingviștii au răspuns până acum cu zgârcenie la acești stimuli, iar sarcinile trasate aici nu au fost preluate la modul serios.

[6. Sugestii pentru cercetările viitoare de semantică structurală]

6.0. Pentru a încheia expunerea noastră referitoare la semantica lingvistică și, în special, la semantica structurală, vom prezenta, în paragrafele următoare, câteva sugestii și orientări pentru munca de cercetare ulterioară necesară în domeniul semanticii structurale și, totodată, vom încerca facem o previziune cu privire la o posibilă unitate lingvistică.

6.1.0. Trecem în revistă mai jos, sub forma unei simple schițe, o selecție a problemelor ale căror studiere și eventuală soluționare ni se par foarte importante pentru progresul semanticii structurale. Punerea acestor întrebări poate fi considerată, de asemenea, ca o sugestie pentru călăuzirea cercetării viitoare în domeniul semanticii structurale.

6.1.1. Problema delimitării câmpurilor lexicale are nevoie să fie studiată mai intens; trebuie descoperite noi criterii de delimitare, în plus față de cele enumerate de J. Lyons și E. Coseriu. Problemele ierarhizării câmpurilor lexicale prin raportarea unuia la celălalt și neutralizările posibile dintre ele (Coseriu 1964: 158; Geckeler 1971a: cap. V. 3.) trebuie să fie investigate în continuare.

6.1.2. O altă problemă este distingerea tipurilor posibile de câmpuri lexicale. Cum ar putea, de pildă, să fie interpretate din punct de vedere structural încercările lui L. Weisgerber de a deosebi diverse genuri de câmpuri lexicale (cf. 3.3.2.1.)?

6.1.3. Ar fi, de asemenea, interesant de urmărit o idee a lui E. Coseriu, încă nepublicată, potrivit căreia vocabularul unei limbi este constituit din *Bedeutungsfelder* (câmpuri lexicale, în sensul nostru) și *Bezeichnungsfelder* (câmpuri de desemnare, de ex. câmpul cântatului la instrumente muzicale în franceză: *jouer, sonner, toucher*).

6.1.4. Problematika claselor lexicale, care a fost descoperită și tratată pentru întâia oară pe larg de către B. Pottier și E. Coseriu, necesită distincții suplimentare. Deosebirea dintre clase *determinante* și clase *determinate* introdusă de E. Coseriu reprezintă un prim efort în

această direcție. De exemplu, pot fi stabilite clase determinante și în rândul adjectivelor?

6.1.5. Un alt complex extins de probleme are în vedere determinarea ulterioară a gramaticalizării vocabularului și a tipurilor sale în cadrul structurilor lexematice „secundare” (cf. 4.2.2.), aceasta având de-a face cu domeniul formării cuvintelor. Ce tip de structuri semantico-propoziționale stau la baza structurilor lexicale secundare? Cercetarea cea mai recentă s-a îndepărtat de ideea de a presupune ca bază propozițiile simple, actualizate, așa-numitele „propoziții nucleu”; astfel, de ex., H.E. Brekle într-o lucrare publicată de curând (1970: 57 și urm.) nu mai pleacă de la „aktuale Satzstrukturen” [„structuri propoziționale actuale”], ci de la „Satzbegriff” (*concept propozițional*), adică de la nucleul semantic al unei propoziții declarative actualizate, eliberată de un număr de relații modale, cum ar fi, bunăoară, aserțiunea, cuantificarea, negația, modurile, timpurile¹, și nu, cum ar părea, de la „Aktionsart” [„aspect”], de pildă. Studii suplimentare în această direcție ar fi mai mult decât binevenite.

6.1.6. Metoda structurală dezvoltată în fonologie, cu tehnica sa elaborată, a fost transferată ca model în cercetarea vocabularului (cf. Coseriu 1964: 150-155), în special în analiza câmpurilor lexicale. La început, într-o încercare de a justifica acest transfer, au fost subliniate în mod particular analogiile dintre structurile fonematice și cele lexematice. Totuși, rămâne ca sarcină a cercetării viitoare de a studia și de a evidenția exact ceea ce este specific structurării vocabularului în opoziție cu structurarea din domeniul fonetic².

6.1.7. O altă problemă care, de asemenea, a fost prea puțin studiată este gradul de regularitate materială a planului expresiei în raport cu planul conținutului în vocabular (cf. Coseriu 1964: 166-170): „Il s’agit de la *motivation analogique*, par laquelle à des contenus semblables

¹ „Ein Satz begriff ist demnach neutral in bezug auf Wahrheit oder Falschheit des durch ihn bezeichneten Sachverhalts.” [„Un concept propozițional este așadar neutru în raport cu adevărul sau cu falsul stării de lucruri desemnată prin el.”] (Brekle 1970: 57).

² E. Coseriu a oferit un catalog provizoriu de analogii și diferențe între structurile fonematice și structurile lexematice în cursul său mai sus menționat: *Romanische (insbesondere französische) Semantik*; un rezumat al acestui catalog poate fi găsit în Geckeler 1971a: Cap. IV. 2.

peuvent correspondre des expressions semblables” [„Este vorba despre *motivația analogică*, prin intermediul căreia conținuturilor asemănătoare le pot corespunde expresii asemănătoare”] (*ibid.*: 167)³. Această regularitate materială este caracteristică pentru gramatică, însă, prin comparație, apare foarte rar în vocabular, cu excepția domeniului formării cuvintelor (*cf.*, de ex., formarea destul de regulată, a desemnărilor pentru pomi în franceză: *pomme* → *poonnier*, *poire* → *poirier* etc.). Pe această linie, ideile lui L. Weisgerber, ce privesc forma fonică a cuvintelor dintr-o perspectivă axată pe conținut, se potrivesc bine aici.

6.1.8. Problematika nivelurilor structurale (Coseriu 1952, 1968c, 1969) ale limbii în aplicarea lor la semantica structurală are și ea nevoie de investigații noi. Semantica structurală, așa cum o înțelegem, este, ca atare, preocupată exclusiv de nivelul *sistemului* (nivelul opozițiilor funcționale). Dar cum funcționează tranziția de la nivelul *sistemului*, pe de o parte, la cele ale *normei* și *discursului* și, pe de altă parte, la cel al *tipului*? Chestiunile axate pe tipologie⁴, cum ar fi, de ex., aceea a analogiei și a deosebirilor în structurarea lexemică a diferitelor limbi au fost neglijate de către lingviști până acum⁵.

6.1.9. La sfârșitul selecției noastre cuprinzând problemele încă nesatisfăcător studiate, am dori să menționăm întrebarea, care a fost deja pusă de savanți, dacă trăsăturile discriminatoare de conținut (fie acestea seme ori claseme) posedă sau nu statutul de universalii lingvistice. Dacă da, atunci există oare un catalog precis cu asemenea trăsături discriminatoare de conținut (*cf.* Leibniz) pentru toate limbile, cum presupun R. Jakobson și M. Halle (1956) în cazul trăsăturilor distinctive din fonologie? Toată controversa legată de universalii lingvistice suferă, totuși, de pe urma eșecului de a distinge, cu privire la conceptul de „universalii” (*cf.* Coseriu 1970b: 119, n.s. 1), între: a) „universalii” ca ceva esențial și necesar din punct de vedere conceptual;

³ „«Semblables», naturellement, non aux contenus, mais à d'autres expressions correspondant à des contenus analogues.” [„Firește, «asemănătoare» nu conținuturilor, ci altor expresii corespunzând conținuturilor analogice.”] (Coseriu 1964: 167, n.s. 40).

⁴ O serie de asemenea chestiuni este reprodușă în Coseriu 1966: 205.

⁵ Comparația lingvistică multilaterală, așa cum a fost efectuată, cu bune rezultate, de către M. Wandruszka și de către studenții săi de la Tübingen, nu privește, totuși, nivelul tipului lingvistic; *cf.* Wandruszka 1969.

b) „universalii” ca ceva posibil din punct de vedere universal; c) ceva ce nu reprezintă, de fapt, „universalii”, ci doar generalitate empirică.

6.2. Ca previziune în ceea ce privește cercetarea viitoare din lingvistică, ne confruntăm cu posibilitatea unificării perspectivelor analitic-structurală și generativ-transformațională. Chiar cu referire la semantica structurală, P.M. Postal (1966: 179, n.s. 10) a subliniat unitatea esențială a componentilor din analiza componentială, a marcatorilor semantici de la Katz și Fodor și a unităților de conținut de la Hjelmslev. Ni se pare mai degrabă mai just să atragem atenția asupra posibilității unei identități între marcatorii semantici ai GT și clasele noastre și, totodată, între factorii distinctivi [„distinguishers”] ai GT și semele noastre. În domeniul teoriei formării cuvintelor, de asemenea, abordări precum cele ale lui R.B. Lees (1963) și E. Coseriu sunt potențial unificabile, de vreme ce, la urma urmelor, sunt tratate aceleași fapte, dar din diferite unghiuri. Nu există o lipsă a indicațiilor privind o unire a punctelor de vedere structural-funcțional și generativ transformațional, cum sunt, de pildă, cele regăsite la H.E. Brekle (1970), la M. Gross (Paris) și echipa lui, care se ocupă de clasematica verbului francez, și, în parte, și în opera lui S.M. Lamb. Astfel, obiectivul eforturilor pentru o lingvistică unificată nu ni se pare chiar cu totul de neatins.

Bibliografie

- ABERCROMBIE, D. 1965. *Pseudo-Procedures in Linguistics* (1963). Studies in Phonetics and Linguistics, 114-119. London.
- ALARCOS LLORACH, E. 1969. *Gramática estructural (Según la Escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española)*. Madrid.
- AMER, K. 1958. *Einführung in die Sprachwissenschaft* 1. Halle.
- BAHNER, W. 1962. *Grundzüge der Feldtheorie von Jost Trier. Eine kritische Analyse*. WZUL 11.593-8.
- BALDINGER, K. 1950. *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten*. Berlin.
- 1952. *Die Gestaltung des wissenschaftlichen Wörterbuchs. Historische Betrachtungen zum neuen Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie von Hallig und Wartburg*. Romanistisches Jahrbuch 5.65-94.
- 1957. *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks*. Berlin.
- 1960. *Alphabetisches oder begrifflich gegliedertes Wörterbuch?* ZRPh 75.521-36.
- 1964. *Sémasiologie et onomasiologie*. RLR 28.249-72.
- BALLY, Ch. 1940. *L'arbitraire du signe. Valeur et signification*. FM 8.193-206.
- 1965. *Linguistique générale et linguistique française*. Ed. a IV-a (ed. a II-a definitivă. 1944). Berne.
- BARTHES, R. 1964. *Éléments de sémiologie*. Communications 4-91-144.
- BASILIUS, H. 1952. *Neo-Humboldtian Ethnolinguistics*. Word 8.95-105.
- BAUMGÄRTNER, K. 1967. *Die Struktur des Bedeutungsfeldes. Satz und Wort im heutigen Deutsch*, 165-97. Düsseldorf.
- BENDIX, E.H. 1966. *Componential Analysis of General Vocabulary: The Semantic Structure of a Set of Verbs in English, Hindi, and Japanese*. Bloomington and The Hague.
- BENVENISTE, E. 1954. *Problèmes sémantiques de la reconstruction*. Word 10.251-64.
- BETZ, W. 1954. *Zur Überprüfung des Feldbegriffes*. KZ 71.189-98.

- BIERWISCH, M. 1967. *Some Semantic Universals of German Adjectivals*. FL 3.1-36.
- BLACK, M. 1949. *Language and Philosophy, Studies in Method*. Ithaca, N.Y.
- BLOCH, B., and G.L. TRAGER. 1942. *Outline of Linguistic Analysis*. Baltimore.
- BLOOMFIELD, L. 1943. *Meaning*. Monatshefte für Deutschen Unterricht 35.101-6.
- 1960. *Linguistic Aspects of Science*. 7th impression. Chicago. (= International Encyclopedia of Unified Science 1/4.)
- 1965. *Language*. 8th impression. London.
- BRÉAL, M. 1883. *Les lois intellectuelles du langage; fragment de sémantique*. Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France 17.132-42.
- 1897. *Essai de sémantique. Science des signification*. Ed. a III-a. 1904. Paris.
- BREKLE, H.E. 1970. *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominalkomposition*. München.
- BUSTOS TOVAR, E. de. 1967. *Anotaciones sobre el campo asociativo de la palabra. Problemas y principios del estructuralismo lingüístico*, 149-70. Madrid.
- CARNAP, R. 1942. *Introduction to Semantics. Introduction to Semantics + Formalization of Logic*. 2 vols (in 1). 2nd ed. 1961. Cambridge, Mass.
- CARROLL, J.B. 1959. Lg. 35.58-77.
- 1961. *The Study of Language, a Survey of Linguistics and Related Disciplines in America*. 4th printing. 1st ed. 1953. Cambridge, Mass.
- CASARES, J. 1942. *Diccionario ideológico de la lengua española. Desde la idea a la palabra; desde la palabra a la idea*. Barcelona.
- CONKLIN, H.C. 1962. *Lexicographical Treatment of Folk Taxonomies. Problems in Lexicography*, ed. by F.W. Householder and S. Saporta, 119-41. Bloomington, Ind.
- COSERIU, E. 1952. *Sistema, norma y habla*. Montevideo. Reprinted 1962: *Teoría del lenguaje y lingüística general*, 11-113. Madrid.
- 1954. *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*. Montevideo. Reprinted 1962: *Teoría del lenguaje y lingüística general*, 115-234. Madrid.
- 1955-1956. *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*. Romanistisches Jahrbuch 7.29-54. Reprinted 1962: *Teoría del lenguaje y lingüística general*, 282-323. Madrid.
- 1958. *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*. Montevideo. Reimpresión fotomecánica, Tübingen 1969.
- 1962. *Logicismo y antilogicismo en la gramática. Teoría del lenguaje y lingüística general*, 235-60. Madrid.

- 1964. *Pour une sémantique diachronique structurale*. TraLiLi 2/1.139-86.
- 1966. *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*. Actes du premier colloque international de linguistique appliquée, 175-217. Nancy.
- 1967a. *Das Phänomen der Sprache und das Daseinverständnis des heutigen Menschen*. Pädagogische Provinz 1-2.11-28.
- 1967b. *Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik: Heyses Analyse des Wortfeldes 'Schall'*. To honor Roman Jakobson: Essays on the occasion of his seventieth birthday, 489-98. The Hague and Paris.
- 1967c. *Lexikalische Solidaritäten*. Poetica. 1.293-303.
- 1967d. *Georg von der Gabelentz et la linguistique synchronique*. Word 23.74-100.
- 1968a. *Les structures lexématiques*. ZFSL Beiheft (Neue Folge) 1.3-16.
- 1968b. *Coordinación latina y coordinación románica*. Actas del III congreso español de estudios clásicos III. 35-57. Madrid.
- 1968c. *Sincronía, diacronía y tipología*. Actas del XI Congreso International de Lingüística y Filología Románicas, 1.269-83. Madrid.
- 1969. *Sistema, norma e 'parola'*. Studi linguistici in onore di Vittore Pisani 1.235-53. Brescia.
- 1970a. *Semantik, innere Sprachform und Tiefenstruktur*. Sprache – Strukturen und Funktionen, XII Aufsätze zur Allgemeinen und Romanischen Sprachwissenschaft, 213-24. Tübingen. [și în Fling 4.30-40.]
- 1970b. *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*. Sprachwissenschaft und Übersetzen, ed. de P. Hartmann și H. Vernay, 104-21. München.
- DARMESTER, A. 1887. *La vie des mots étudiée dans leurs significations*. (trad. engleză, Londra, 1886) Paris.
- DORNSEIFF, F. 1938. *Das 'Problem des Bedeutungswandels'*. ZDPh 63.119-38.
- DUBOIS, J. 1960. *Les notions d'unité sémantique complexe et de neutralisation dans le lexique*. Cahiers de Lexicologie 2.62-6.
- 1964. *Distribution, ensemble et marque dans le lexique*. Cahiers de Lexicologie 4.5-16.
- DUCHÁČEK, O. 1959. *Champ conceptuel de la beauté en français moderne*. Vox Romanica 18.297-323.
- 1960a. *Les champs linguistiques*. Philologica Pragensia 3.22-35.
- 1960b. *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*. Prague.
- 1962. *L'homonymie et la polysémie*. Vox Romanica 21.49-56.
- DUDEN. 1959. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim.

- ERDMANN, K.O. 1910. *Die Bedeutung des Wortes. Aufsätze aus dem Grenzgebiet der Sprachpsychologie und Logik*. 2nd. ed. 1st ed. 1900. Leipzig.
- FIRTH, J.R. 1930. *Speech*. London.
- 1937. *The Tongues of Men*. London.
- 1957a. *The Technique of Semantics*. (Reprint of 1935 edition) *Papers in Linguistics* 1934-1951. 7-33. London.
- 1957b. *Papers in Linguistics 1934-1951*. London.
- 1962. *A synopsis of Linguistic Theory, 1930-1955. Studies in Linguistic Analysis*. Special volume of the Philological Society [1st printing 1957], 1-32. Oxford.
- 1964. *The Tongues of Men and Speech*. [Reprint of 1930 and 1937.] London.
- FISCHER-JØRGENSEN, E. 1952. *Glossematics*. Lecture to the Washington Linguistic Club, 26 March.
- FOWLER, R. 1965. *A Note on Some Uses of the Term 'Meaning' in Descriptive Linguistics*. *Word* 21.411-20.
- FREI, H. 1954. *Critères de délimitation*. *Word* 10.136-45.
- 1961. *Désaccords*. *CFS* 18.35-51.
- FRIES, CH. C. 1954. *Meaning and Linguistic Analysis*. *Lg* 30.57-68.
- GABELENTZ, G. von der. 1891. *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*. A II-a ed. 1901. [a III-a ed. 1969 Tübingen = retipărire mărită a celei de-a II-a ed.] Leipzig.
- GAMILLSCHEG, E. 1951. *Französische Bedeutungslehre*. Tübingen.
- GARDINER, A. 1951. *The Theory of Speech and Language*. 2nd ed. 1st ed. 1932. Oxford.
- GAUGER, H.-M. 1969. *Die Semantik in der Sprachtheorie der transformationellen Grammatik*. *Linguistische Berichte* 1.1-18.
- GECKELER, H. 1970. *Review of Lyons 1968*. *Poetica* 3.594-600.
- 1971a. *Zur Wortfelddiskussion, Untersuchungen zur Gliederung des Wortfeldes 'alt-jung-neu' im heutigen Französisch*. München.
- 1971b. *Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie*. München.
- 1971c. *Lexikalische Strukturen im Vergleich: Kontrastive Skizze zur Strukturierung des Wortfeldes 'alt-jung-neu' im heutigen Italienisch, Spanisch und Französisch*. *Festschrift Wandruszka* 123-37. Tübingen.
- GEORGE, F.H. 1964. *Semantics*. The Teach Yourself Books. London.
- GIPPER, H. 1959. *Sessel oder Stuhl? Ein Beitrag zur Bestimmung von Wortinhalten im Bereich der Sachkultur*. *Sprache – Schlüssel zur Welt: Festschrift für Leo Weisgerber*, 271-92. Düsseldorf.

- GIPPER, H., and H. SCHWARZ. 1962ff. *Bibliographisches Handbuch zur Sprachinhaltsforschung*. Teil 1: *Schrifttum zur Sprachinhaltsforschung in alphabetischer Folge nach Verfassern mit Besprechungen und Inhaltshinweisen*. Köln-Opladen.
- GLEASON, H.A., Jr. 1961. *An Introduction to Descriptive Linguistics*. Rev. ed. New York.
- GODEL, R. 1948. *Homonymie et identité*. CFS 7.5-15.
- GOODENOUGH, W.H. 1956. *Componential Analysis and the Study of Meaning*. Lg 32.195-216.
- GREBE, P. 1967. *Der semantisch-syntaktische Hof unserer Wörter. Satz und Wort im heutigen Deutsch*, 109-14. Düsseldorf.
- GREENBERG, J.H. 1963. *Concerning Inferences from Linguistics to Non-Linguistic Data*. *Language in culture: Conference on the interrelations of language and other aspects of culture*, ed. by H. Hoijer, 3-19. 5th impression. 1st ed. 1954. Chicago and London.
- GREIMAS, A.-J. 1966. *Sémantique structurale. Recherche de méthode*. Paris.
- GUIRAUD, P. 1956. *Les champs morpho-sémantiques (Critères externes et critères internes en étymologie)*. BSL 52.265-88.
- 1962. *La sémantique*. Que sais-je? 655. Ed. a III-a. Paris.
- HALL, R.A., Jr. 1964. *Introductory Linguistics*. Philadelphia & New York.
- HALLIG, R., and W. von WARTBURG. 1963. *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Ed. a II-a (ed. I 1952). Berlin.
- HAMP, E.P. 1966. *A Glossary of American Technical Linguistic Usage 1925-1950*. 3rd ed. Utrecht and Antwerp.
- HARRIS, Z.S. 1954. *Distributional Structure*. Word 10.146-62.
- 1963. *Structural Linguistics*. 6th impression. Chicago and London. [Intitulată la origine, în 1951, *Methods in Structural Linguistics*.]
- HATTORI, SH. 1956. *The Analysis of Meaning*. For Roman Jakobson. *Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, 207-12. The Hague.
- HAUGEN, E. 1951. *Directions in Modern Linguistics*. Lg 27.211-22.
- HAYAKAWA, S.I. 1949. *Language in Thought and Action*. New York.
- 1954. *Semantics, General Semantics, and Related Disciplines*. *Language, Meaning, and Maturity: Selections from ETC: A Review of General Semantics 1943-1953*, ed. by S.I. Hayakawa, 19-37, New York, Evanston, and London.
- HEGER, K. 1963. *Homographie, Homonymie and Polysemie*. ZRPh 79.471-91.

- 1964. *Die methodischen Voraussetzungen von Onomasiologie und begrifflicher Gliederung*. ZRPh 80.486-516. Trad. franceză în 1965, TraLiLi 3/1.7-32.
- 1969. *Die Semantik und die Dichotomie von Langue und Parole. Neue Beiträge zur theoretischen Standortbestimmung von Semasiologie und Onomasiologie*. ZRPh 85.144-215.
- HEYSE, K.W.L. 1856. *System der Sprachwissenschaft*, ed. de H. Steintal. Berlin.
- HILL, A.A. 1958. *Introduction to Linguistic Structures: From Sound to Sentence in English*. New York.
- HJELMSLEV, L. 1943. *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*. Copenhagen. Tr. By F.J. Whitfield, 1963, as *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, Wisconsin.
- 1958. *Dans quelle mesure les significations des mots peuvent-elles être considérées comme formant une structure?*, Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists, 636-54. Oslo. (= *Pour une sémantique structurale. Essais linguistiques*, de L. Hjelmslev, 96-112; TCLC, 12, Copenhagen, 1959).
- [1936] 1959. *Essai d'une théorie des morphèmes*. Essais linguistiques, 152-64. [= TCLC 12]. Copenhagen.
- 1966. *Le langage, une introduction*. Trad. din daneză de M. Olsen. Paris.
- HOCKETT, CH.F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York.
- HOLT, J. 1946. *Rational Semantik (Pleremik)* (= Acta jutlandica XVIII/3). København.
- 1961. *Order of Content Entities*. Language and Society. Essays presented to Arthur M. Jensen on his Seventieth Birthday, 65-72. Copenhagen.
- 1964. *Beiträge zur sprachlichen Inhaltsanalyse*. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 21.1-16. Innsbruck.
- IKEGAMI, Y. 1962. *Structural Semantics: Its Assumptions and Problems*. The Tsuda Review 7.1-15.
- 1967. *Structural Semantics: A Survey and Problems*. Linguistics 33.49-67.
- IPSEN, G. 1924. *Der Alte Orient und die Indogermanen*. Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft: Festschrift für Wilhelm Streitberg, 200-37. Heidelberg.
- 1932. *Der neue Sprachbegriff*. Zeitschrift für Deutschkunde 46.1-18.
- JAKOBSON, R., and M. HALLE. 1956. *Fundamentals of Language*. The Hague.
- JOLLES, A. 1934. *Antike Bedeutungsfelder*. PBB 58.97-109.
- JOOS, M. 1958. *Semology: A Linguistic Theory of Meaning*. SIL 13.53-70.
- 1962. *Structure in Meaning*. MSLL 13.41-8.

- KATZ, J.J. 1966. *The Philosophy of Language*. New York and London.
- 1967. *Recent Issues in Semantic Theory*. FL 3.124-94.
- KATZ, J.J., and J.A. FODOR. 1963. *The Structure of a Semantic Theory*. Lg 39.170-210. Retipărită în 1964 în vol. aceluiași *The Structure of Language: Readings in the Philosophy of Language*, 479-518. Englewood Cliffs, N.J.
- KOCH, W.A. 1963. *Zur Homonymie und Synonymie. Eine kritische Zusammenfassung*. ALH 13.65-91.
- KORZYBSKI, A. 1933. *Science and Sanity: An Introduction to a Non-Aristotelian Systems and General Semantics*. Lancaster, Pa.
- KRONASSER, H. 1952. *Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre*. Heidelberg.
- KURYŁOWICZ, J. 1936. *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique (contribution à la théorie des parties du discours)*. BSL 37.79-92. Retipărită în *Readings in linguistics II*, edit. de E.P. Hamp, F.W. Householder și R. Austerlitz, 42-50. Chicago & London 1966.
- 1949a. *Actes du sixième Congrès International des Linguistes*, 175-7. Paris.
- 1949b. *La notion de l'isomorphisme. Recherches structurales 1949* (= TCLC 5), 48-60. Copenhagen.
- LAMB, S.M. 1963. *The Sememic Approach to Structural Semantics*. (Mimeo.) Berkeley.
- 1966. *Outline of Stratificational Grammar*. Washington, D.C.
- LÁZARO CARRETER, F. 1962. *Diccionario de términos filológicos*. Ed. a II-a. Madrid.
- LEES, R.B. 1963. *The Grammar of English Nominalizations*. The Hague.
- LEISI, E. 1953. *Der Wortinhalt, seine Struktur im Deutschen und Englischen*. Ed. a III-a 1967. Heidelberg.
- LEROT, J. 1967. *Zur formalen Bedeutungslehre I-II*. (Disertație) Löwen.
- LOUNSBURY, F.G. 1956. *A Semantic Analysis of the Pawnee Kinship Usage*. Lg 32.158-94.
- 1964. *The Structural Analysis of Kinship Semantics*. PICL 9.1073-90.
- LYONS, J. 1963. *Structural Semantics. An Analysis of Part of the Vocabulary of Plato*. Publications of the Philological Society 20. Oxford.
- 1966. *Firth's Theory of 'Meaning'*. In memory of J.R. Firth, 288-302. London.
- 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge.
- MALINOWSKI, B. 1960. *The Problem of Meaning in Primitive Languages*. The Meaning of Meaning, by Ch.K. Ogden and I.A. Richards, supplement I, 296-336. 10th ed. [1st ed. 1923.] London.

- MARCHAND, H. 1966. *On Attributive and Predicative Derived Adjectives and Some Problems Related to the Distinction*. Anglia 84.131-49.
- 1969. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. 2nd ed. München. [1st ed. 1960, Wiesbaden.]
- MAROUZEAU, J. 1961. *Lexique de la terminologie linguistique – française, allemand, anglais, italien*. A III-a ed. Paris.
- MATORÉ, G. 1951. *Le vocabulaire et la société sous Louis-Philippe*. Genève-Lille.
- 1953. *La méthode en lexicologie. Domaine français*. Paris.
- MEYER, R.M. 1910a. *Bedeutungssysteme*. KZ 43.352-68.
- 1910b. *Die militärischen Titel*. Zeitschrift für Deutsche Wortforschung 12.145-56.
- MORRIS, CH.W. 1938. *Foundations of the Theory of Signs*. International Encyclopedia of Unified Science 1/2. Chicago.
- 1955. *Signs, Language, and Behaviour*. 1st ed. 1946. New York.
- NAERT, P. 1961. *Limites de la méthode distributionnelle*. Studia Linguistica 15.52-4.
- NIDA, E.A. 1951. *A System for the Description of Semantic Elements*. Word 7.1-14.
- 1962. *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*. 2nd ed. 1949. Ann Arbor.
- 1964. *Toward a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translating*. Leiden.
- ÖHMAN, S. 1951. *Wortinhalt und Weltbild. Vergleichende und methodologische Studien zu Bedeutungslehre und Wortfeldtheorie*. Stockholm.
- 1953. *Theories of the 'Linguistic Field'*. Word 9.123-34.
- OKSAAR, E. 1958. *Semantische Studien im Sinnbereich der Schnelligkeit. Plötzlich, schnell und ihre Synonymik im Deutsch der Gegenwart und des Früh-, Hoch- und Spätmittelalters*. Stockholm und Uppsala.
- OSGOOD, C.E. 1959. *Semantic Space Revisited*. Word 15.192-200.
- OSGOOD, C.E., G.J. SUCI, and P.H. TANNENBAUM. 1957. *The Measurement of Meaning*. Urbana.
- OTTO, E. 1965. *Stand und Aufgabe der allgemeinen Sprachwissenschaft*. A III-a ed. (Ed. I. 1954. Berlin).
- PEI, M. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. Garden City, N.Y.
- PIKE, K.L. 1954-60. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. Parts I-III. Preliminary ed. Glendale, Calif. 2nd ed. 1967. The Hague.

- PORZIG, W. 1930-31. *Die Leistung der Abstrakta in der Sprache*. Blätter für Deutsche Philosophie 4.66-77.
- 1934. *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*. PBB 58.70-97.
- 1967. *Das Wunder der Sprache. Probleme, Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft*. A IV-a ed. [ed. I 1950.] Bern-München.
- 1959. *Die Einheit des Wortes. Ein Beitrag zur Diskussion*. Sprache – Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber, 158-67. Düsseldorf.
- POSTAL, P.M. 1966. *Review of Elements of General Linguistics*, by André Martinet (tr. by Elisabeth Palmer), Chicago 1964. FL 2.151-86.
- POTTIER, B. 1963. *Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique*. Nancy.
- 1964. *Vers une sémantique moderne*. TraLiLi 2.107-37.
- 1965. *La définition sémantique dans les dictionnaires*. TraLiLi 3.33-9.
- 1967a. *Présentation de la linguistique. Fondements d'une théorie*. Paris.
- 1967b. *Rehabilitación de la semántica. Problemas y principios del estructuralismo lingüístico*, 187-92. Madrid.
- PRIETO, L.J. 1956. *Contributions à l'étude fonctionnelle du contenu*. TIL 1.23-41.
- 1957. *Figuras de la expresión y figuras del contenido. Estructuralismo e historia*. Miscelánea Homenaje a André Martinet 1.243-9. La Laguna.
- 1964. *Principes de noologie. Fondements de la théorie fonctionnelle du signifié*. Janua Linguarum, series minor, 35. The Hague.
- QUADRI, B. 1952. *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*. RH 37. Bern.
- READ, A.W. 1948. *An Account of the Word 'Semantics'*. Word 4.78-97.
- REGNÉLL, H. 1958. *Semantik*. Stockholm.
- REISIG, K. 1839. *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*. Ediție și note de Friedrich Hasse, Leipzig.
- REY, A. 1965. *Les dictionnaires: Forme et contenu*. Cahiers de Lexicologie 7.65-102.
- 1969. *Remarques sémantiques*. Langue Française 4.5-29 (= La sémantique).
- RICKEN, U. 1961a. *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode und Terminologie einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*. WZUL 10.833-40.
- 1961b. *Bemerkungen zur Onomasiologie*. WZUL 10.409-19.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, F. 1967. *Estructura del vocabulario y estructura de la lengua. Problemas y principios del estructuralismo lingüístico*, 193-229. Madrid. Reprinted 1969, in his *Estudios de lingüística general*, 25-60. Barcelona.

- ROSIELLO, L. 1962. *La semantica: Note terminologiche ed epistemologiche*. AGI 47.32-53.
- SAUSSURE, F. de. 1964. *Cours de linguistique générale*. Ed. I. 1916. Paris.
- SCHEIDWEILLER, F. 1942. *Die Wortfeldtheorie*. ZDA 79.249-72.
- SCHLAUCH, M. 1943. *The Gift of Tongues*. London.
- 1946. *Early Behaviorist Psychology and Contemporary Linguistics*. Word 2.25-36.
- SCHWARZ, H. 1959. *Leitmerkmale sprachlicher Felder. Ein Beitrag zur Verfahrungsweise der Gliederungsforschung*. Sprache – Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber, 245-55. Düsseldorf.
- ŠČUR, G.S. 1969. *On the Associative Principle and Field in Linguistics*. Studi linguistici in onore di Vittore Pisani II. 937-62. Brescia.
- SEIFFERT, L. 1968a. *Wortfeldtheorie und Strukturalismus*. Studien zum Sprachgebrauch Freidanks. Stuttgart.
- 1968b. *Neo-Humboldtian Semantics in Perspective: 'Sprache und Gemeinschaft'*. JL 4.93-108.
- SIERTSEMA, B. 1965. *A Study of Glossematics. Critical Survey of its Fundamental Concepts*. 2nd ed. The Hague.
- SLAMA-CAZACU, T. 1961. *Langage et contexte. Le problème du langage dans la conception de l'expression et de l'interprétation par des organisations contextuelles*. Janua Linguarum, series minor, 6. The Hague.
- SPENCE, N.C.W. 1961. *Linguistic Fields, Conceptual Systems and the Weltbild*. TPhS 1961.87-106.
- SPERBER, H. 1965. *Einführung in die Bedeutungslehre*. Ed. a III-a [ed. I. 1923]. Bonn.
- STERN, G. 1931. *Meaning and Change of Meaning with Special Reference to the English Language*. (Reprint.) Bloomington.
- TODOROV, Tz. 1966. *Recherches sémantiques*. Langages 1.5-43.
- TOGBY, K. 1965. *Grammaire, lexicologie et sémantique*. Cahiers de Lexicologie 6.3-7.
- TOLLENAERE, F. de. 1960. *Lexicographie alphabétique ou idéologique*. Cahiers de Lexicologie 2.19-29.
- TRAGER, G.L. 1950. *The Field of Linguistics*. S.I.L. Occasional Papers 1. 2nd ed. 1st ed. 1949. Norman, Oklahoma.
- 1963. *Linguistics in Linguistics*. S.I.L. Occasional Papers 10. Buffalo, N.Y.
- TRIER, J. 1931. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes I: Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts*. Heidelberg.
- 1932a. *Sprachliche Felder*. Zeitschrift für Deutsche Bildung 8.417-27.

- 1932b. *Die Idee der Klugheit in ihrer sprachlichen Entfaltung*. Zeitschrift für Deutschkunde 46.625-35.
- 1934a. *Deutsche Bedeutungsforschung*. Germanische Philologie, Ergebnisse und Aufgaben, Festschrift für Otto Behaghel, 173-200. Heidelberg.
- 1934b. *Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung*. Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung 10.428-49.
- 1938. *Über die Erforschung des menschenkundlichen Wortschatzes*. Actes du quatrième Congrès International de Linguistes, 92-8. Copenhagen.
- TRUBETZKOY, N.S. 1967. *Grundzüge der Phonologie*. Ed. a IV-a [ed. I. 1939.] Göttingen.
- ULLMANN, S. 1946. *Language and Meaning*. Word 2.113-26.
- 1951. *Le mot 'sémantique'*. FM 19.201-2.
- 1957. *Historical Semantics and the Structure of the Vocabulary*. Estucturalismo e Historia. Miscelánea Homenaje a André Martinet. 1.289-303. La Laguna.
- 1962. *Semantics, an Introduction to the Science of Meaning*. Oxford.
- 1963. *The Principles of Semantics*. 3rd impression. Oxford and Glasgow.
- WALLACE, A.F.C., and J. ATKINS. 1960. *The Meaning of Kinship Terms*. AmA 62.58-80.
- WANDRUSZKA, M. 1968. *Der Ertrag des Strukturalismus*. Verba et Vocabula: Ernst Gamillscheg zum 80. Geburtstag, ed. by H. Stimm and J. Wilhelm, 619-38. München.
- 1969. *Sprachen – vergleichbar und unvergleichlich*. München.
- WARTBURG, W. von. 1937. *Betrachtungen über die Gliederung des Wortschatzes und die Gestaltung des Wörterbuchs*. ZRPh 57.296-312.
- 1962. *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*. A II-a ediție corectată și amplificată în colaborare cu S. Ullmann. [Ed. I. 1943]. Tübingen.
- WEINREICH, U. 1958. *Travels Through Semantic Space*. Word 14.346-66.
- 1959. Rejoinder to Osgood 1959. Word 15.200-1.
- 1962. *Lexicographic Definition in Descriptive Semantics*. Problems in Lexicography, ed. by F.W. Householder and S. Saporta, 25-43. Bloomington, Ind.
- 1963a. *On the Semantic Structure of Language*. Universals of Language, ed. by J.H. Greenberg, 114-71. Cambridge, Mass.
- 1963b. *Lexicology*. CTL 1.60-93.
- 1966. *Explorations in Semantic Theory*. CTL 3.395-477.
- 1967. *On Arguing with Mr. Katz: A Brief Rejoinder*. FL 3.284-7.

- WEISGERBER, L. 1942. *Die volkhafte Kräfte der Muttersprache*. A II-a ed. [ed. I. 1939, ed. a III-a. 1943.] Frankfurt a.M.
- 1954. *Die Sprachfelder in der geistigen Erschließung der Welt*. Festschrift für Jost Trier zu seinen 60. Geburtstag am 15. Dezember 1954, 34-49. Meisenheim/Glan.
 - 1956-57. *Die Erforschung der Sprach "zugriffe"*, 1: *Grundlinien einer inhaltbezogenen Grammatik*. *Wirkendes Wort* 7.65-73.
 - 1957. *Sprachwissenschaftliche Methodenlehre*. *Deutsche Philologie im Aufriß*, edit. de W. Stammer, I. coloanele 1-38. Ed. a II-a revizuită. Düsseldorf.
 - 1962a. *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik*. Ed. a III-a revizuită. Düsseldorf.
 - 1962b. *Die sprachliche Gestaltung der Welt*. Ed. a III-a revizuită. Düsseldorf.
 - 1963. *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*. Düsseldorf.
 - 1964. *Das Menschheitsgesetz der Sprache als Grundlage der Sprachwissenschaft*. Ed. a II-a revizuită. Heidelberg.
- WELLS, R. 1957. *A Mathematical Approach to Meaning*. CFS 15.117-36.
- ZAUNER, A. 1902. *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*. Erlangen. Retipărită în 1903, RF 14.339-530.
- ZVEGINCEV, V.A. 1957. *Semasiologija*. Moscow.

ADĂUGIRI BIBLIOGRAFICE (1970-1980)

- COSERIU, E. 1970. *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. Tübingen. (1973²)
- 1973. *Die Lage in der Linguistik*. Innsbruck.
 - 1973. *Semantik und Grammatik*. *Neue Grammatiktheorien und ihre Anwendung auf das heutige Deutsch*. *Jahrbuch 1971 des Instituts für Deutsche Sprache*, 77-89. Düsseldorf.
 - 1973. *Probleme der strukturellen Semantik*. Vorlesung gehalten im Wintersemester 1965/66 an der Universität Tübingen. Autorisierte und bearbeitete Nachschrift von Dieter Kastovsky. Tübingen.
 - 1976. *Vers une typologie des champs lexicaux*. *Cahiers de lexicologie* 27.30-51.
 - 1976. *Die funktionelle Betrachtung des Wortschatzes*. *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. *Jahrbuch 1975 des IDS*, 7-25. Düsseldorf.
 - 1977. *Principios de semántica estructural*. Madrid.

- 1977. *Inhaltliche Wortbildungslehre (am Beispiel des Typs 'coupe-papier')*. Perspektiven der Wortbildungsforschung, ed. By H.E. Brekle and D. Kastovsky, 48-61. Bonn.
- 1977. *L'étude fonctionnelle du vocabulaire. Précis de lexématique*. Cahiers de lexicologie 29.5-23.
- 1978. *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional*. Madrid.
- GECKELER, H. 1973. *Strukturelle Semantik des Französischen*. Tübingen.
- 1974. *Le problème des lacunes linguistiques*. Cahiers de lexicologie 25.31-45.
- 1976. *Semántica estructural y teoría del campo léxico*. Madrid.
- 1976. *Probleme des französischen Adjektivs*. Akten des 10. Linguistischen Kolloquiums Tübingen 1975, vol. 2: Grammatik, ed. by K. Braunmüller and W. Kürschner, 103-115. Tübingen.
- 1977. *Remarques sur quelques travaux récents de sémantique structurale dans le domaine des langues romanes*. Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, vol. IV, 335-341. Napoli-Amsterdam.
- 1977. *Zur Frage der Lücken im System der Wortbildung*. Perspektiven der Wortbildungsforschung, edit. de H.E. Brekle și D. Kastovsky, 70-82. Bonn.
- 1978 (ed.). *Strukturelle Bedeutungslehre*. Darmstadt.
- 1978. *Observations sur la structure sémantique des adjectifs*. Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists, 182-184. Innsbruck.
- 1979. *La semantica strutturale*. Torino.
- 1979. *Antonymie und Wortart*. Integrale Linguistik. Festschrift für Helmut Gipper, edit. de E. Bülow și P. Schmitter, 455-482. Amsterdam.
- 1980. *Die Antonymie im Lexikon*. Perspektiven der lexikalischen Semantik, edit. de D. Kastovsky, 42-69. Bonn.
- GECKELER, H. and OCAMPO MARÍN, J. 1972. *Interpretación semántica estructural de materiales dialectológicos venezolanos*. Thesaurus (Bogotá) 27.442-454.

Supliment: Eugenio Coseriu despre semantica cognitivă

Notă introductivă

Într-un interviu acordat (în 1993) universitarilor clujeni Mircea Borcilă și Carmen Vlad, interviu în care, după mai bine de 20 de ani de la publicarea lucrării *The Situation in Linguistics* (1971)*, Coșeriu revine asupra „situației actuale din lingvistică”, savantul de origine română mărturisește următoarele: „Ce n-am prevăzut atunci a fost această dezvoltare a semanticii cognitive. Dacă aș fi cunoscut excelent situația semanticii din S.U.A., ar fi trebuit să o prevăd, deși ea abia dacă se prefigura pe atunci. Era numai o semnalare vagă, în dezbaterile din jurul gramaticii generative. Din acest nod s-au dezvoltat, într-adevăr, foarte multe aspecte, deși de multe ori haotic” (*Profesorul Eugenio Coseriu despre situația actuală a lingvisticii*, în „Tribuna”, nr. 11-12, 1994, p. 3). În orice caz, odată ce E. Coșeriu a aflat de răspândirea unei asemenea semantici, el a urmărit cu atenție contribuțiile mai însemnate ale acesteia, prezentând-o în maniera sa critică (adică evidențiindu-i „limitele și posibilitățile”) și studenților săi de la Tübingen într-un curs special (din semestrul de iarnă al anului universitar 1989-1990), sub titlul *Strukturelle und kognitive Semantik*. Cursul în cauză a fost înregistrat și transcris apoi (de U. Maier și H. Weber), apărând ca material de uz intern în 1992.

În 1990 Coșeriu publică, în limba spaniolă, un amplu articol intitulat *Semántica estructural y semántica «cognitiva»* (în „Jornadas de Filología”, Barcelona, 1990, p. 239-282). Acest articol apare ulterior și într-o excelentă traducere englezească (efectuată de K. Willems și T. Leuschner), *Structural Semantics and «Cognitive» Semantics* (în

* Vezi Eugenio Coseriu, *The Situation in Linguistics*, în *Collection of Papers Commemorating the 50th Birthday of the Korean Language Research Society*, Seoul, 1971, p. 483-492 [nota mea, Cr.M.].

“Logos and Language”, I, n° 1, Tübingen, p. 19-42), ajungând astfel să fie cunoscut și de specialiștii de limbă engleză preocupați de aceste probleme.

Fragmentul reprodus mai jos face parte din prelegerea intitulată *Semantica cognitivă și semantica structurală*, transcrisă și publicată în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)* [ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică], Iași, 1994, p. 92-99. După cum se observă, în titlul românesc cele două sintagme terminologice apar inversate (față de cum ar fi fost firesc). Probabil că editorii ieșeni vor fi ținut seama de felul în care Coșeriu își începe discursul: „Vom vorbi despre semantica cognitivă – și anume, într-o formă specială, așa-numita semantică a prototipurilor – și despre semantica structurală sau lexematică și vom opune aceste două puncte de vedere în semantica limbilor.” (E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 83). Nu am considerat necesar să redau aici integral prelegerea respectivă, deoarece în prima (și cea mai întinsă) parte a acesteia Coșeriu prezintă propria concepție despre semantica structurală (lexematică), adică exact ceea ce face, într-o formă mai extinsă, Horst Geckeler în volumul de față.

(Cristinel Munteanu)

EUGEN COȘERIU

SEMANTICA COGNITIVĂ ȘI SEMANTICA STRUCTURALĂ (fragment)

Există o semantică care s-a dezvoltat în ultimii ani, mai ales după 1970, în cadrul psihologiei numite *cognitive*, adică al psihologiei cunoașterii și ca formă orientată a acestei psihologii, întâi în Statele Unite și apoi, desprinzându-se de psihologie, de psihologia cognitivă, și ca semantică lingvistică, tot așa, mai întâi în Statele Unite, apoi în diferite țări din Europa; există precursori ai acestei semantici, cei mai

cunoscuți sunt Berlin și Kay, autori ai unei cărți celebre** despre numele de culori, și anume despre geneza, și am spune filogeneza, numelor de culori în diferite limbi, adică cum s-au născut și s-au dezvoltat diferențele în numele de culori și cum putem ordona limbile după aceste diferențe. Pare că s-a stabilit o ordine de apariție a numelor de culori; dacă o limbă are numai două nume, atunci acestea sunt *alb* și *negru*; dacă are trei, atunci sunt *alb*, *negru* și *roșu*; dacă are patru, *alb*, *negru*, *roșu* și ori *galben*, ori *verde*, însă nu amândouă odată ș.a.m.d.

Însă cea care a dezvoltat această semantică de prototipuri a fost mai ales o profesoară, cercetătoare din California, în foarte multe lucrări publicate începând din anul 1971, întâi cu numele Eleonor Heider și apoi, din perioada 1972, cu numele Eleonor Rosch (ceea ce înseamnă că ori se căsătorise cu Rosch, ori se despărțise de Rosch)***.

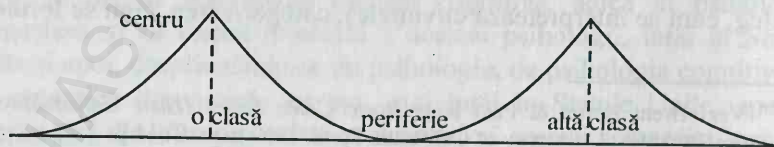
Despre ce este vorba? Problema pe care o pune această psihologie a prototipurilor nu este o problemă semantică, ci este problema obiectivă a modului de existență a speciilor ca atare, care pot fi denumite, apoi și a modului în care se face categorizarea obiectelor, cum se spune, a modului în care se recunosc clase de obiecte; or, dat fiind că acest mod de a recunoaște o clasă de obiecte are ca manifestare denumirea printr-un cuvânt, pe care apoi îl întrebuițăm pentru denotarea tuturor reprezentanților acestei clase, ni se spune că e vorba de înțelesul denumirii respective, de modul cum se ajunge la acest înțeles și ce înseamnă cuvântul în sensul obiectiv. Deci, semantica a fost la început, cel puțin pentru doamna Rosch, un fel de euristică a psihologiei cognitive, adică se deducea din semantică și chiar din comportament (*semantică*, adică cu privire la cuvinte, la modul cum se înțeleg, cum se interpretează cuvintele); categorizarea, cum se formează

** Vezi Brent Berlin & Paul Kay, *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, Berkeley, University of California Press, 1969 [n.m. Cr.M.].

*** În articolul său spaniol, *Semántica estructural y semántica «cognitiva»*, Coșeriu trimite în mod special la două lucrări semnate de Eleanor Rosch: *Human Categorization* (în N. Warren [ed.], *Advances in Cross-Cultural Psychology*, I, London, 1977) și *Principles of Categorization* (în E. Rosch & B. Lloyd [eds.], *Cognition and Categorization*, Hillsdale, N.Y., 1978) [n.m. Cr.M.].

categoriile; și apoi ar fi un fel de teren de verificare a acestei psihologii a categorizării. Se spune: într-adevăr, vedem că ceea ce se înțelege este următorul lucru, deci semantica ne demonstrează teoria sau teza pe care am emis-o cu privire la formarea înțelesurilor.

Acesta ar fi rolul semanticii aici; se zice că la lingviști nu se mai pune problema formării speciilor sau a categoriilor, ci, direct, se analizează ce înseamnă cuvintele și cum se interpretează. Și, la aceste întrebări, doamna Rosch a răspuns deja, la început cu ceva prudență, apoi din ce în ce mai imprudent; a răspuns mai întâi că speciile nu se formează prin abstracție, din abstracțiunea trăsăturilor comune, ci prin asociații cu un prototip sau plecând de la un prototip. De exemplu, specia *pasăre*, după exemplul ei, *bird* 'pasăre' în limba engleză, nu se formează – ca specie mentală, categorie, și deci înțelesul cuvântului – prin extragerea trăsăturilor comune ale tuturor păsărilor, ci, prin asociație cu un anumit tip de păsări, din experiență; de exemplu, plecând de la *vrabie*, de la *rândunică*, s-a dat și acest exemplu, de la *vultur*. Deci, întâi vrabia, apoi rândunica, care este asemănătoare cu vrabia, apoi tot mai departe, până ce se ajunge și la pinguin și la struț, care sunt cu totul altfel și care, de exemplu, nici nu zboară, cum zboară vrăbiile. Și deci, din punct de vedere semantic, asta înseamnă că specia ar fi constituită întâi așa, prin asociație, plecând de la un prototip, ceea ce înseamnă, în semantică, că trăsăturile comune nu sunt comune speciei întregi, că aceste trăsături pot fi mult mai puține; de exemplu, la început, la prototip era și a zbura, capacitatea de a zbura, la vrabie și la rândunică și așa mai departe; mai târziu nu mai este, nu se mai prezintă acest fapt și avem și păsări care nu mai zboară. Deci specia ca atare nu este omogenă, ci se prezintă, să zicem, cam așa:

cu un centru, ca un prototip și apoi cu zone marginale. După părerea doamnei Rosch, la faptele marginale s-ar putea să nu mai existe niciun

singur element comun cu prototipul, numai fiindcă la început, de exemplu, erau trăsăturile [1], [2], [3], [4] și apoi, de exemplu, s-a prezentat prin asociație [5], însă nu mai era [1], apoi cu [2], [3], [4], [5] s-a asociat altceva; unde nu mai era și [6], [7] nu mai era [2] și așa, până la sfârșit, am putea să nu mai avem niciun singur element, nicio singură trăsătură comună; ceea ce atunci înseamnă că nu există, în realitate, frontiere date, naturale, între specii, fiindcă se trece, în mod gradual, de la o specie la alta, nu numai că se prezintă cu un centru și cu periferie. Atunci doamna Rosch a spus că îl contrazice, în sfârșit, pe Aristotel, care credea că speciile sunt discrete, adică deosebite una de alta, și această psihologie a fost numită *cognitivă*, în forma ei semantică, a fost numită sau declarată „o revoluție antiaristotelică”, nu numai în semantică, ci și în teoria cunoașterii, în teoria speciilor, în teoria universalilor.

Acest lucru a fost susținut și de lingviștii care au adoptat această semantică. Acești lingviști se opun mai ales semanticii analitice, care încearcă să dea definiții ale conținutului printr-un număr anumit de trăsături și care adoptă pentru definiții numai trăsăturile necesare și suficiente. De exemplu, pentru pasăre, numai ceea ce este comun păsărilor (și nu și faptul de a zbura), adică faptul că au pene, că au aripi, că depun ouă ș.a.m.d., însă nu și faptul de a zbura, fiindcă nu toate păsările zboară. Semantica condițiilor necesare și suficiente, care în Statele Unite e mai mult a logicienilor și a filosofilor decât a lingviștilor, a fost confundată de cei care au adoptat semantica prototipurilor și cu semantica structurală, care și ea este analitică (fără îndoială că numai cu privire la o singură structură semantică); despre celelalte structuri, se înțelege, această semantică a prototipurilor nu spune nimic. Adică e vorba numai de structura câmp, acolo unde e definit semnificatul lexical al unui cuvânt, și nu de toate celelalte relații, care de altfel nici nu s-ar putea face din punct de vedere prototipic. Și anume, argumentele principale sunt: vorbitorii înțeleg speciile pe care le denumesc după această imagine, adică cu un centru și cu o periferie; ei înțeleg că trecerea de la o categorie la alta e îndoielnică, că există fapte marginale. Și, într-adevăr, vorbitorii înțeleg că anumite trăsături țin de definiția lingvistică a speciei chiar dacă nu se prezintă la toate

faptele cuprinse în această specie; și aproape toate argumentele lingvistice privesc atunci acest lucru, pe care îl putem explica prin pasăre și a zbura. Anume, se zice: deși nu toate păsările zboară, iată că vorbitorul are această idee prototipică despre păsări și întrebuințează cuvântul *pasăre*. Dacă nu se spune altceva, se înțelege că ființa, vietatea despre care se vorbește are și capacitatea de a zbura. Căci se spune, de exemplu, – și asta este așa-numita probă a lui „dar” – se poate spune: *E o pasăre, dar nu zboară*, nu spunem însă: *E o pasăre, dar zboară*, fiindcă, atunci când spunem *dar nu zboară*, negăm ceva la care ne așteptăm; dacă-i pasăre, atuncea zboară și deci putem specifica numai dacă nu zboară, pe când nu spunem *E o pasăre, dar zboară*, fiindcă nu ne așteptăm la altceva, ne așteptăm tocmai că fiind pasăre să zboare. Tot așa, dacă spunem: *A, dacă aș fi o păsărică...*, atuncea nu ne închipuim ca struț sau ca pinguin, ci ca o pasăre care poate zbura. Tot așa, dacă nu se spune contrariul, se înțelege că zboară, fiindcă aceasta este pasărea tipică sau prototipică. Dacă se spune, de exemplu: *Pasărea ajunsese la...*, se înțelege că a ajuns zburând; numai dacă n-ar zbura s-ar preciza.

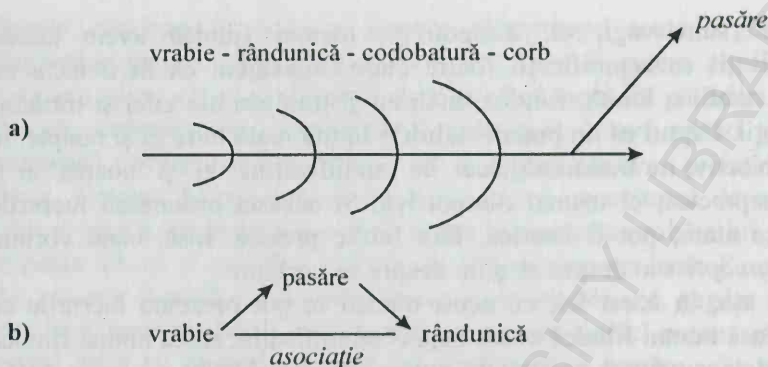
S-a dat apoi acest exemplu: *Le soir nous arrivâmes dans un village (Spre seară noi ajunserăm într-un sat). L'église était fermée (Biserica era închisă)*. Putem spune așa ceva? N-am putea spune: *Le soir nous arrivâmes dans un village. Les magasins généraux étaient fermés*, fiindcă ne așteptăm că un sat prototipic are o biserică, de obicei una singură; nu are însă magazine generale, și deci n-am putea înlănțui așa, fiindcă n-am putea întrebuința această anaforă textuală.

Ce alte argumente s-au mai adus, care sunt toate de aceeași natură? Și sunt toate bune pentru ceea ce această semantică nu pretinde, și sunt toate cu totul false cu privire la ceea ce pretinde că face această semantică, fiindcă această semantică nu este semantică de limbă și nici nu privește limba, ci privește lucrurile și clasificarea lucrurilor. Astfel: trecerea de la un tip de lucruri la altul este fără îndoială graduală, poate fi graduală, fiindcă speciile nu ne sunt date ca specii discrete prin experiența noastră; deci, aceasta privește lucrurile, nu semnificațiile. Când spunem că nu putem pune o frontieră precisă între zi și noapte, asta nu înseamnă că semnificația 'zi' și [semnificația]

‘noapte’ sunt vagi, ci, dimpotrivă, tocmai fiindcă avem aceste semnificații ca semnificații foarte clare, înțelegem că în obiecte nu putem stabili o limită, fiindcă întâlnim și trăsături ale zilei și trăsături ale nopții. Faptul că nu putem stabili o limită reală între zi și noapte, în sens obiectiv, nu înseamnă, deci, că semnificațiile ‘zi’ și ‘noapte’ ar fi vagi, neprecise, ci tocmai dimpotrivă. Și aceasta ordonează lucrurile care, ca atare, pot fi haotice, fără limite precise. Însă, când vorbim despre *noapte* sau despre *zi*, știm despre ce vorbim.

Tot așa, în acest fel, cu acest nucleu se pot prezenta lucrurile ca atare, însă numai fiindcă avem deja o semnificație, adică numai fiindcă avem deja cuvântul *pasăre* ne putem întreba și cum e specia care-i corespunde. Și spunem: Da, sunt foarte multe păsări care zboară și sunt apoi altele care nu zboară, și spunem că aicea sunt mai multe trăsături, fiindcă specia nu se află toată împreună cu nucleul la mijloc (vezi schema precedentă).

O vedem așa numai printr-o operație secundară, tocmai întrebându-ne: și la ce se aplică *pasăre*? și atunci punem noi la mijlocul speciei, aici, acest prototip, fiindcă nu-l avem în experiența noastră așa, nici nu avem experiența clasică. Și, când se spune că aceste clase se formează prin asociație, se greșește și din punctul de vedere al psihologiei și, mai mult, din punctul de vedere al logicii și, se înțelege, că din punctul de vedere al limbajului cu atât mai mult, fiindcă dacă trecem de la ‘vrabie’, la ‘rândunică’, la ‘codobatură’ ș.a.m.d., trecem pe aceeași linie, și deci am spune: *Rândunica e un fel de vrabie, codobatura este un fel de rândunică, care la rândul ei e un fel de vrabie*. Nu e vorba de această asociație, ci este vorba de a trece de la vrabie la pasăre, care se află la alt nivel, nu la același nivel. Deci, prin asociație cu ‘vrabie’ nu s-ar putea forma niciodată nivelul ‘pasăre’, care înglobează și pe ‘vrabie’; deci, se trece la alt nivel, ca în schemă, b):

Nu vreau să vă expun acum cum se formează în realitate semnificațiile speciei; se formează, se înțelege, printr-o intuiție a modurilor-de-a-fi: nici prin abstracție, fiindcă ar trebui să avem toată clasa deja delimitată ca să putem deduce ceva, însă nici prin asociație, fiindcă ar fi cu totul imposibil. Faptul ce trebuie explicat e cu totul altul; este trecerea la alt nivel, iar la acest nivel nu se poate trece prin asociație, fiindcă asta ar însemna că rândunica este un fel de vrabie și codobatura un fel de rândunică; în realitate, vrabia, rândunica, codobatura, corbul ș.a.m.d. sunt păsări, adică se face trecerea la alt nivel****.

**** Este posibil ca unii dintre cei care au citit prelegerea ieșeană *Semantica cognitivă și semantica structurală* să cunoască deja faptul că *Struțocămila* lui D. Cantemir nu este nicidecum un „animal himeric” (G. Călinescu), cum s-a crezut și încă se mai crede, ci chiar struțul, uriașa pasăre africană numită pe grecește *strouthokamelos*, adică ‘vrabiocămila’ – de vreme ce *strouthos* însemna în vechea elină ‘vrabie’. Altfel spus, „o vrabie mare cât o cămilă”! În consecință, poate să mire că E. Coșeriu nu face nicio trimitere la etimologia cuvântului *struț* (punându-l în legătură cu ‘vrabie’), atunci când critică teoria prototipului elaborată de Eleonor Rosch. Cum se explică, totuși, că grecii au făcut cândva tocmai asocierea dintre vrabie și struț? Să nu fi sesizat Coșeriu așa ceva? Mai mult decât atât, orice student de la litere are posibilitatea să afle la cursurile de istoria limbii că, prin lărgirea sensului, lat. *passer* ‘vrabie’, în evoluția sa pe teren românesc (ca *pasăre*), a căpătat semnificația de ‘pasăre (în general)’! Oare și acest amănunt i-a scăpat lui Coșeriu? Ei bine, desigur că E. Coșeriu se gândise la toate acestea, dar nu avea cum să ofere toate detaliile în concentrata prelegere ieșeană, mulțumindu-se să comunice doar esențialul. Cine va citi însă studiul

Însă spuneam, totodată, că și toate argumentele invocate sunt argumente juste, însă privesc altceva. Să vedem ce! Când se pune această probă a lui „dar”: *E o pasăre, dar nu zboară*. Foarte bine am putea spune așa: *E frate-mio, dar îl cunosc și E frate-mio, dar nu-l cunosc*; *dar îl cunosc* nu s-ar spune, fiindcă ne așteptăm la aceasta. *E frate-mio, dar n-are același nume de familie cu mine*. *E frate-mio, dar îl cheamă ca și pe mine* sau *E frate-mio, dar, fiind eu deștept, frate-mio e prost* sau *E frate-mio, dar nu e deștept* sau *E un rus, dar nu bea votcă* și *E rus, dar bea votcă* ș.a.m.d.

Despre ce e vorba? Nu e vorba aicea de trăsături prototipice sau neprototipice, ci de tot ceea ce caracterizează lucrurile înseși, normalitatea lucrurilor sau tot ceea ce credem noi că este normalitate a lucrurilor. Deci, ne așteptăm ca doi frați să se cunoască și, deci, când spunem *dar nu-l cunosc*, spunem ceva care e neașteptat; ne așteptăm să aibă același nume de familie, însă când spunem *dar n-avem același nume de familie*, spunem ceva neașteptat, însă nu vom spune într-un dicționar: FRATE – „cel care se află în cutare și cutare raport”, și apoi

coșerian *Semántica estructural y semántica «cognitiva»*, redactat anterior prelegerii de la Iași și având de trei ori dimensiunea acesteia, va descoperi următoarele: „Por otra parte, los prototipos no son prototipos de significados y no valen como tales en las lenguas y para las comunidades lingüísticas; son prototipos de «cosas», que corresponden a ámbitos culturales y de experiencia extralingüística, y pueden ser los mismos en varias comunidades lingüísticas, pero también, incluso para hablantes de la misma lengua, muy diferentes en ámbitos y en épocas culturales diferentes. Así, los romanos llamaron *boves*, o sea, «buyes», a los elefantes de Pirro y de Aníbal. Es probable que, para los romanos (o para muchos romanos) de cierta época, el ejemplo típico de *avis* fuera, precisamente, el gorrión, ya que la palabra latina *passer*, «gorrión», ha dado esp. *pájaro*, port. *pássaro*, y rum. *pasăre* «ave (en general)». Y lo mismo valdría para los griegos antiguos que llamaban a los gorriones *σπουθοί* y a los avestruces *σπουθοί μεγάλοι*, «gorriones grandes». Pero para los griegos de la Edad Media parece que el ave por excelencia llegó a ser la gallina: en efecto, la palabra *ὄρνις*, que continua el gr. ant. *ὄρνις*, «ave», significa en griego moderna «gallina». Finalmente, aun existiendo en el ámbito de la experiencia corriente los «candidatos» aptos para convertirse en ejemplos típicos, éstos no llegan a constituirse en prototipos de una «especie» si la categoría correspondiente no se constituye lingüísticamente; así, el macedorrumano tiene *pul'*, aproximadamente para esp. «pájaro», port. «pássaro», pero no tiene ningún término para «ave en general», ni para las aves que no se incluyen en la clase «*pul'*».” (E. Coseriu, *Semántica estructural...*, p. 279) [n.m. Cr.M.].

„și care îi cunoaște pe ceilalți frați, are același nume de familie, îi iubește pe ceilalți și nu-i consideră proști dacă el e deștept” ș.a.m.d.; ceea ce ar fi cu totul absurd și idiot. Tot așa când spunem despre ce este un RUS, căutând în dicționar să știm ce-i rusul, nu vom găsi „rușii beau votcă și fac cutare și cutare fapte, lucruri” și toate năzdrăvniile pe care le fac, fiindcă nu asta ține de înțelesul cuvântului *rus*.

Ce se întâmplă cu interpretarea imediată, adică: „dacă e pasăre, zboară”? Se înțelege, păsările pe care le cunoaștem noi mai ales și despre care ne așteptăm să se vorbească sunt cele care zboară, adică ceea ce este prevăzut în orice semantică, și structurală, prin nivelul normei. Se spune că definiția cu privire la sistem ar fi fără această trăsătură, însă apoi se aplică mai ales la aceste animale care zboară sau aceste animale, în general, zboară. De exemplu, definiția în *Dicționarul spaniol* al doamnei [María] Moliner [*Diccionario de uso del español*], care este foarte științifică, nu menționează *a zbura* pentru *ave* (‘pasăre’ în spaniolă), însă *Dicționarul Academiei*, da! Spune: Animal ș.a.m.d. cu două aripi, care, de obicei, zboară; *de cele mai multe ori zboară*, adică există și cele care nu zboară.

Însă când înțelegem, înțelegem totdeauna în acel sens care ne interesează pe noi, nu înțelegem trăsăturile prototipice și nici măcar cele necesare pentru definiție. Dacă spunem: *Dau de mâncare la păsări*, nu înțeleg că dau de mâncare vrăbiilor, și dacă spun: *Cresc păsări*, tot așa, nu înțeleg că eu cresc vrăbiile. Și dacă spun: *Aș vrea să fiu o păsărică*, nu înțeleg că aș vrea să depun ouă, ci înțeleg ceea ce își poate dori o ființă umană, că ar dori să zboare, să se strecoare, coala, și s-o sărute pe fetiță, când doarme, să intre pe fereastră ș.a.m.d., adică nu tot ceea ce este prototipic, ci altceva. Și când se spune că există această anafora textuală, încât putem spune: *Într-un sat biserica era închisă*, asta o spunem nu numai în limba franceză, ci o spunem și în limba română, și în limba germană, și în limba spaniolă, și în limba italiană, peste tot unde în sate, în comunități creștine există de obicei o biserică și una singură. Însă, și în franceză, și în celelalte limbi, dacă e vorba de un sat chinezesc, n-am putea spune că ajunserăm la Wang-Tang și biserica era închisă, fiindcă nu ne așteptăm ca un sat chinezesc să aibă așa ceva. Sau dacă vorbim de un sat din Congo, de un sat african, nu vom spune că biserica era închisă; și nici dacă am vorbi de un sat din Canada franceză n-am

spune: *Biserica era închisă*, ci atunci precizăm care din ele, fiindcă, de obicei, canadienii au două sau trei, una catolică, una anglicană și, eventual, una protestantă. Deci, nu depinde acest fapt de cuvântul *sat*; pot spune foarte bine, vorbind de Paris, care nu mi-a plăcut: *Paris est un village*, fiindcă m-am plicitisit acolo, dar asta nu înseamnă că dumnea-voastră înțelegeți că Parisul are o biserică și una singură. Deci, nu e vorba de un fapt prototipic pentru *village*, ci de o proprietate a satelor în anumite spații istorice și anumite comunități.

Ceea ce înseamnă că toate aceste lucruri nu sunt semantice, nu țin de semantica limbii, ci – și aceasta este contribuția importantă a semanticii prototipurilor, de care această semantică nu e conștientă – țin de interpretarea textelor, fiindcă nu vorbim numai cu limba, cu sistemul lingvistic, ci vorbim, în afară de faptul că vorbim, și cu tot corpul, vorbim și cu toată cunoașterea lucrurilor, și cu toate ideile despre lucruri, și cu tot ce credem despre lucruri, și cu toate imaginile pe care le avem despre lucruri, și cu toate contextele, nu numai explicite, ci și implicite. De aceea, această semantică a prototipurilor e valabilă și faptele relevate sunt într-adevăr importante, chiar și această probă a lui „dar”, ca o contribuție la hermeneutică, la interpretarea textelor. Se știa aceste fapte de mult, intuitiv, și fiecare profesor de liceu care interpretează un text înțelege în sensul de mai sus enunțul *Aș vrea să fiu o păsărică*. Însă aicea au fost sistematizate faptele și aceasta este contribuția ei reală.

Cognitivă nu este această semantică deloc, fiindcă nu ne spune care este cunoașterea lingvistică. Singura semantică cognitivă, care ne spune care este și cum este cunoașterea lingvistică, cunoașterea prin limbaj, este tocmai semantica structurală, care ne spune că această cunoaștere este numai diferențială și numai delimitativă, fără această analiză și fără această descriere a tuturor proprietăților. Iar noi, și în sens practic, pentru predarea limbilor, pentru traducere, pentru dicționare, pentru lexicologie, avem nevoie de această semantică, și nu de semantica care ne descrie lucrurile, fiindcă noi vrem să știm nu cum sunt lucrurile, când vorbim de semantică și când vorbim de limbi, ci cum se numesc și cum sunt delimitate lucrurile în această limbă sau în cealaltă limbă, fiindcă lingvistica nu este o știință a lucrurilor, ci este o știință a limbii.

Postfață:

De la semnificat la lexematică. Elemente ale teoriei semantice coșeriene utilizate în cercetarea unor fapte „problematică” din limba română

0. Scopul acestei postfețe este acela de a prezenta *in extenso* unele concepte fundamentale ale teoriei lingvistice coșeriene, care nu au fost deloc tratate (ori nu au fost suficient tratate) în cartea scrisă de E. Coșeriu* în colaborare cu H. Geckeler. Totodată, mi-am propus să înfățișez aici unele aplicații personale, pe teren românesc, ale ideilor coșeriene referitoare la semantică, pentru a le dovedi valabilitatea și utilitatea. În acest sens, reamintesc că Eugeniu Coșeriu obișnuia să citeze o remarcă a lui Ortega y Gasset: „Una teoría que no se aplica no es una teoría, es una estupidez” (*apud* Coseriu 1992a: 11).

0.1. Ca atare, conținutul acestui material este organizat astfel: o primă parte, preponderent exegetică, va fi dedicată concepției lui Coșeriu despre semnificat în general și despre problema specială a semnificatului unitar și va fi urmată de o aplicație privind semnificațiile cuvântului (etnonimului) *român*; o a doua parte va cuprinde discuția – construită pe distincțiile și noțiunile lexematicii coșeriene – a unui fapt de limbă destul de complex, și anume a compuselor românești (cum sunt *papă-lapte*, *pierde-vară* etc.) create după un model romanic foarte cunoscut (fr. *coupe-papier*, it. *taglia-carte* etc.). În același timp, prin acest exercițiu, voi încerca să demonstrez că semantica structurală de tip coșerian ne ajută să înțelegem și modul în care unele frazeologisme

* Precizare: în acest material exegetic și aplicativ (spre deosebire de versiunea românească a lucrării *Trends in Structural Semantics*, unde conservarea numelui Eugenio Coseriu era necesară) voi utiliza numele original al savantului, Eugeniu Coșeriu (sic!), și nu cel adoptat de acesta în Occident.

(așadar, fapte din afara lexicologiei propriu-zise) ajung să se preschimbe în compuse.

0.2. La rigoare, ambele aplicații (și cea privitoare la semnificațiile cuvântului *român*, și cea legată de transformarea *sui-generis* a unor frazeologisme românești în compuse) pun în evidență, încă o dată, caracterul aparte ori „individualitatea” limbii noastre în raport cu celelalte limbi (romanice).

1. Preliminarii. Limbajul ca obiect cultural

1.1. Participând la cel de-al XIII-lea Congres Internațional al Lingviștilor, desfășurat la Tokyo în 1982, Eugeniu Coșeriu își începea comunicarea sa, *Pour et contre l'analyse sémique*, cu următoarea constatare: „Dans le langage, tout est sémantique: la grammaire ne l'est pas moins que le lexique, la parole en general et les langues ne le sont pas moins que le discours. Et ce qui n'est pas sémantique en soi-même, le «plan de l'expression», y est déterminé par «le sémantique» et peut d'ailleurs assumer à son tour des fonctions mimétiques de symbolisation directe ou d'évocation. Parler de sémantique équivaut par conséquent à parler de toute la linguistique.” (Coșeriu 2001: 355). Într-adevăr, unul dintre marile merite ale lui Coșeriu a fost acela de a insista, încă de la începutul activității sale, pe importanța conținutului lingvistic, pe valoarea superioară a acestuia în raport cu expresia lingvistică. O asemenea credință nu se baza pe o simplă intuiție de vorbitor (poliglot), ci pe un lung șir de confirmări venind dinspre filosofia limbajului, a cărei istorie Coșeriu o cunoștea ca nimeni altul. Presupun că nu este lipsit de interes să arăt cum justifică teoreticianul de origine română (în mai multe locuri) această convingere.

1.2. Pornind de la configurarea raportului dintre *formă* (*morphé*) și *materie/substanță* (*hýle*), după Aristotel (în *Physica*, II, 2) și G. Vico (în *Scienza nuova seconda*), Coșeriu admite că obiectele se pot clasifica în trei clase:

a) *obiecte naturale*, privite ca substanțe care au luat o formă anume, în acest caz forma (F) fiind determinată prin substanță (S), altfel spus, o substanță (organică sau anorganică) anumită se cristalizează într-un anumit fel (S→F);

b) *obiecte matematice* sau *formale*, care sunt forme pure (doar F), indiferente față de substanțe (căci obiectele matematice nu au existență în afara conștiinței noastre);

c) *obiecte culturale*, în ființarea cărora determinantă este forma, dar numai prin raportare la substanță, adică forma alege substanța convenabilă ($F \rightarrow S$).

La rigoare, clasificarea îi aparține Stagiritului, dar Coșeriu are meritul de a o fi justificat suplimentar, interesat fiind mai ales de specificul obiectelor culturale, în rândul cărora se include și limbajul (Coșeriu 1994: 8 și 23).

1.3. Obiectele culturale sunt, de fapt, forme de conștiință pe care, pentru a le exterioriza, pentru a le face cunoscute și altora sau, cu alte cuvinte, pentru a le face intersubiective, trebuie să le transpunem într-o substanță observabilă prin simțuri. Oamenii sunt, așadar, conștiințe închise, ce nu pot comunica decât prin intermediul anumitor substanțe¹, substanțe care nu sunt însă indiferente sau întâmplătoare. Bunăoară, grecii antici reprezentau, în sculptură, femeile folosind marmură de Paros, întrucât aceasta permite luminii să pătrundă până la aproape 1 cm în adâncime, corespunzând astfel mai bine ideii pe care ei o aveau despre feminitate; în schimb, bărbații erau reprezentați în bronz, deoarece bronzul este materie opacă și accentuează mușchii, contururile etc. În același fel, piesele muzicale se compuneau special pentru un anumit instrument (cf. Coșeriu 1994: 23; *id.* 1997: 232-233; *id.* 2000: 50).

1.4. Aceleași observații sunt valabile și în cazul limbajului, unde forma de conștiință (adică semnificatul) este hotărâtoare: „[T]rebuie să avertizăm că limbajul este, într-adevăr, *expresie cu semnificat*, dar că în limbaj semnificatul și nu expresia este determinantul și că, prin urmare, expresia există prin semnificat și nu invers; sau, altfel spus, că semnificatul este finalitate sau funcție a limbajului, în timp ce expresia servește doar ca instrument al acestei funcții. De aici faptul că, în principiu, instrumentul poate fi unul oarecare. Prin urmare, ar fi mai potrivit să se spună că limbajul este semnificat exprimat, *semnificat cu*

¹ Aici termenul de *substanță*, așa cum este întrebuințat de Coșeriu, trebuie înțeles ca 'materie', și nu, în sens filosofic, ca 'ființă' (conform gr. *ousia*).

expresie [subl. aut.], și nu invers.” (Coșeriu 2009: 138; cf. și *id.* 1996: 90 și *id.*: 1997: 176-177).

1.5. Însă, dacă tot ceea ce caracterizează cultura în general este valabil și pentru limbaj, atunci – fie că este vorba de limbă, fie că este vorba de discursuri – rezultă că substanța nu este indiferentă nici aici. Deși, în limbă, „în principiu, instrumentul poate fi unul oarecare” – cum susținea Hjelmslev, îndeosebi – Coșeriu a demonstrat (încă din 1954, în *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*) că materia sonoră nu este nici ea aleasă la întâmplare.

2. Pentru o justă înțelegere a conceptului de «semnificat» la Eugeniu Coșeriu

2.1. Punctul de plecare pentru un asemenea demers îl constituie, în mod obligatoriu, Aristotel, fie că ne referim la problema «semnificatului» *in genere*, fie că avem în vedere problema «semnificatului unitar». Ambele chestiuni (conexe, de altfel) își au originea în opera Stagiritului. Este însă adevărat că marele filosof grec le-a tratat doar în câteva enunțuri, fără prea multe explicații. Cei vechi erau interesați mai mult de cunoaștere și mai puțin de limbă (pe care o vedeau ca un instrument pentru exprimarea gândirii sau ca un intermediar pentru redarea „realității” propriu-zise; cf. Coșeriu 2009: 31). Și este, de asemenea, adevărat că noțiunile referitoare la limbaj surprinse în treacăt de Aristotel, mai mult intuitiv, au fost fundamentate teoretic și dezvoltate riguros de către Coșeriu din perspectiva filosofiei limbajului și cu aportul celor asimilate și de la alți gânditori (idealiști, în special). În același timp, nu trebuie uitat că – așa cum s-a întâmplat și în cazul altor concepte și distincții aristotelice – respectivele idei au fost preluate de Coșeriu cu tot cu „rădăcini”. Genialul teoretician român împărtășea în bună măsură și modul general în care Aristotel „văzuse ideile” și „spusese lucrurile”. Iată de ce cred că este necesar, pentru ceea ce mi-am propus, să amintesc mai întâi, într-o formă concisă, concepția aristotelică privitoare la cunoaștere și la operațiile prin care intelectul omenesc ajunge să cunoască.

2.2. Îi datorăm cunoscutului logician român Anton Dumitriu o pătrunzătoare incursiune în gândirea vechilor greci, o excelentă prezentare a modului în care aceștia făceau filosofie. De altfel, scopul

cărții sale, *Philosophia mirabilis*, este tocmai acela „de a arăta că a existat în civilizația greacă un mod de a face filosofie care s-a pierdut după căderea acestei civilizații” (Dumitriu 1992: 100). Expunerea sa se bazează îndeosebi pe cercetarea textelor lui Platon și ale lui Aristotel, cu atenția concentrată mai ales pe contribuția celui din urmă, care l-a fascinat îndelung. Probabil că puțini gânditori români au reușit să surprindă coerența și rigoarea edificiului conceptual al Stagiritului așa cum a făcut-o Anton Dumitriu. Încerc să redau aici unele descoperiri ale acestuia legate de istoria ideilor, întrucât am constatat că felul în care îl interpretează Dumitriu pe Aristotel² este în consonanță cu modul în care îl înțelege Coșeriu pe marele filosof, chiar dacă, după cum vom vedea, pe Dumitriu îl interesează mai mult problema cunoașterii decât cea a limbajului. Mi se pare însă sugestiv faptul că, discutând unele distincții aristotelice, cei doi – Coșeriu și Dumitriu – ajung uneori să pună în relație sau în corespondență ori să semnaleze aceleași fragmente din opera lui Aristotel (și, mai departe, câteodată, chiar și aceleași comentarii făcute de Toma d’Aquino pe marginea textelor gânditorului din Stagira). Coșeriu știa foarte bine cum făceau filosofie grecii în antichitate și înțelesese în profunzime concepția lui Aristotel, pe care îl considera unul dintre marii săi maeștri spirituali. Ori de câte ori prelua o idee, un concept sau o distincție din scrierile aristotelice pentru a le aplica limbajului și/ori culturii, Coșeriu cunoștea și încărcătura ontologică pe care o purtau acestea. De aceea, pentru a-l înțelege, la rândul nostru, pe Coșeriu, pentru a conștientiza de ce *are dreptate*, de ce sunt justificate alegerile teoretice pe care le face, ar trebui „să ne scăldăm în aceeași apă” în care s-a scăldat el. Desigur, lucrul acesta nu [mai] este întru totul posibil, din foarte multe motive. Putem însă încerca, în unele privințe, măcar o aproximare³.

² În mai multe cărți, inclusiv în a sa monumentală *Istorie a logicii* (care a cunoscut trei ediții românești și una în limba engleză).

³ De altfel, Coșeriu atrăgea atenția într-un interviu acordat lui Eugen Munteanu că modul în care înțelegem textele altora, felul în care facem hermeneutica operelor marilor gânditori presupune o identificare cu autorul interpretat și, în același timp, o disociere de acesta, deoarece, înțelegându-l, bunăoară, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conștiință. În consecință, actul

2.2.1. În consecință, avertizăm că nu este vorba aici despre teoria coșeriană în ansamblul ei, care, în definitiv, poate fi bine pricepută, dacă este studiată consecvent („cu creionul în mână”), și care își dovedește valabilitatea prin confruntarea cu obiectul pentru care și întru care a fost constituită. Este vorba, îndeosebi, de suportul pe care s-a fundamentat ideologia lingvistică a lui Coșeriu – idealismul (adică „realismul”, după spusele sale). Acesta este aspectul cel mai dificil al receptării lui Coșeriu. Apoi, într-adevăr, unele componente ale teoriei sale nu pot fi pe deplin înțelese dacă nu se cunoaște orientarea filosofică ori epistemologică în care autorul se încadrează. Și Coșeriu o spune undeva: „Fiindcă, de multe ori, când scrii, chiar dacă ești foarte atent și vrei să explici totul, de multe ori crezi că ceea ce îți este ție cu totul clar, fiindcă ai gândit mult la asta, e clar pentru oricine. Dar asta nu e chiar așa. Alții nu înțeleg exact, sau folosesc o terminologie pe care ei o interpretează în sensul lor, fără să știe că această terminologie a fost explicată în lucrări anterioare.” (Coșeriu 1996: 37).

Sintetizând, se poate spune că o neînțelegere conceptuală provine fie dintr-o neînțelegere a unui text particular, fie dintr-o neînțelegere a suportului epistemologic pe care s-a întemeiat o teorie. În primul caz este posibil ca o vină să-i aparțină și autorului (în eventualitatea în care nu s-a exprimat suficient de clar). În al doilea caz însă, vina îi aparține în exclusivitate receptorului. Deci, când cineva afirmă că nu [se] înțelege prea bine ce este «semnificatul» la Coșeriu, ne confruntăm cu cea de-a doua situație.

2.2.2. Dar să revenim la A. Dumitriu și la revelațiile sale. După Platon, există două feluri de cunoaștere: [a] *dianoia*, care este o cunoaștere mijlocită, o facultate rațiocinativă, ce pornește „de la o idee presupusă ca ipoteză pentru a urmări înlănțuirile ei logice cu alte idei” și [b] *nóesis*, o cunoaștere nemijlocită, o facultate prin care „ideea este sesizată imediat, simplu și direct” (Dumitriu 1992: 78-79). Chiar dacă nu oferă aceleași explicații pentru cele două modalități de a cunoaște, Aristotel arată că fără o cunoaștere imediată nu este posibilă o cunoaștere mediată. Trebuie să ne oprim la (sau să pornim de la)

hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât nu repetăm (intr-o manieră „papagalicească”) ideile lui Platon (vezi Coșeriu 1992b: 6-7, 12, 15).

principii, pe care filosofia grecească le admitea dintr-o necesitate logică: „Nu principiile în sine acceptate de un filosof anumit sunt importante, ci *obligăția gândirii de a accepta principii* [subl. lui A.D.]” (*ibid.*: 74)⁴. Cunoașterea directă este tocmai *cunoașterea theoretică*⁵ a *principiilor* și, după opinia lui A. Dumitriu, definiția dată de Aristotel filosofiei în *Metafizica* ar trebui interpretată astfel: „filosofia este o *epistème theoretiké* – activitatea unei facultăți de a sesiza direct [theoretic] primele principii” (Dumitriu 1992: 72). Din această perspectivă, filosofia ca *epistème theoretiké* ar avea un alt sens decât filosofia ca simplă *epistème*, în care intervine raționamentul: *syllogismos epistemonikós*⁶.

2.2.2.1. Știința autentică este știința universalului (*Scientia est universalium* vor repeta scolasticii), indiferent de scopul ei, fiindcă va fi o știință a necesarului, ce pleacă de la universal (Aristotel, *De anima*, II, 5, 417b), iar universalul este „ceea ce există întotdeauna și pretutindeni” (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 31; 87b). Însă substratul

⁴ În lumina unor astfel de considerații, devine evident de ce E. Coșeriu a fost în permanență preocupat să găsească ori să stabilească *principiile* pentru diverse sectoare ale cercetării lingvistice. Așa se explică faptul că unele dintre cărțile, studiile și conferințele sale poartă titluri precum: *Principii de semantică structurală*, *Principii de sintaxă funcțională*, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii* etc.

⁵ A. Dumitriu optează pentru această grafie, întrucât are în vedere etimonul grecesc, adică verbul *theoréin*: „«Theoría» este un mod de a cunoaște direct, iar unii filosofi moderni o înțeleg ca o «intuiție intelectuală», dar nici această expresie nu acoperă în întregime conținutul grecesc al acestui cuvânt. Ea a fost denumită de scolastici și *intellectio*, și este într-adevăr o «intelecție», un produs al procesului intelectual direct și imediat.” (Dumitriu 1990: 41-42).

⁶ Luând atitudine împotriva logicienilor contemporani, care au înțeles greșit axiomatica lui Aristotel, judecând-o din punctul de vedere al axiomaticii moderne, A. Dumitriu precizează: „Dar, în concepția lui Aristotel, adevărul principiilor este ierarhic superior adevărului demonstrat și conceptele sesizate direct au o poziție ierarhic superioară conceptelor derivate. Această condiție *sine qua non* a științei *apodictice* ține seama de natura deosebită a celor două cunoașteri: imediată și mediată. Premisele de la care pleacă sau pe care se bazează în ultimă analiză o demonstrație, așa cum am arătat, trebuie să fie adevărate, prime, nemijlocite, mai bine și anterior cunoscute față de concluzie. Aceasta arată că, într-o știință deductivă, există o ordine ireversibilă, conform căreia nu este posibil ca premisele să devină concluzii sau invers.” (Dumitriu 1992: 81).

cel mai profund, purtător a tot ce există, fie indivizi, fie principii este Ființa, existența în sine (*ens in quantum ens*), esența sau „ceea ce este imuabil în fluxul lucrurilor” (*ibid.*: 94-96). Ființa a reprezentat, de fapt, obiectul filosofiei din toate timpurile. Esența (*eidos*) este o primă determinare a Ființei într-o universalitate determinată și va avea mai multe denumiri, fiecare exprimând o modalitate a ei. De pildă, se va numi *formă* (*morphe*), când se referă la „modalitatea prin care îi dă existentului, în care este încorporată, structura și funcția lui”⁷. Se va numi și *universal*, și aceasta se pare că este cea mai inaccesibilă semnificație a esenței (*ibid.*: 102-103), de vreme ce și filosofia modernă a pierdut din vedere conceptul, specific gândirii grecești, ce avea un indiscutabil caracter ontologic. Așa se face că cei de mai târziu au redus universalul la noțiunea pur extensivă de «mulțime» matematică sau de «clasă». Or, nu este vorba de o generalitate strânsă într-o unitate colectivă (aspect exterior al universalului), „ci de o unitate existențială, care dă o primă determinare funcțională formală Ființei ca Ființă, în sensul termenului *morphe*” (*ibid.*: 104). Mai mult decât atât, pe lângă modalitățile *formă* și *universal*, esența includea și aspectul de *necesitate* (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 4, 73b; cf. și Dumitriu 1990: 64).

2.2.2.2. Cum se ajunge la cunoașterea existenței în sine? Anton Dumitriu, bazându-se pe un fragment din Aristotel (*De anima*, III, 4, 430a)⁸, susține că „este indiscutabil că avem această idee clară și distinctă de existență pură și că o sesizăm nemijlocit, printr-un act de aprehensiune al intelectului, act ce nu poate fi descompus.” (Dumitriu 1992: 101). Pornind de la o altă lucrare a lui Aristotel (*Categorii*, II, 1a-1b) și de la preluările ulterioare ale scolasticilor, A. Dumitriu observă că universalul poate fi cunoscut pe două căi: a) cunoașterea categorială de natură pur ontologică (*in esse*): universalul este „ceea ce prin natura lui este în mai mulți” și b) cunoașterea categorială prin predicția

⁷ Aristotel spune (în *Metafizica*, VII, 7, 1032b): „Prin formă înțeleg esența fiecărui existând”.

⁸ Pentru comentarea amplă, cu multiple trimiteri, a fragmentului în cauză (ca și pentru întregul text al tratatului *De anima*), vezi excelenta ediție bilingvă realizată de Al. Baumgarten, Aristotel, *Despre suflet*, Traducere din greacă și note de Alexander Baumgarten, București, Humanitas, 2005.

universalului (*dicitur*): universalul este „ceea ce este predicat despre mai mulți” (*ibid.*: 114-115). De cele mai multe ori, aceste două modalități ale universalului au fost confundate de interpreții lui Aristotel cu modul predicativ, iar mai apoi filosofia modernă a ales calea lui *dicitur* (a vorbi despre lume, despre om etc.): „Este indiscutabil că predicativitatea universalului are și ea un caracter ontologic, fiind o modalitate «a ceea ce este întotdeauna și pretutindeni», adică a însuși universalului. Dar permanenta traducere a lui *inesse* «a fi în ceva» prin *dicitur* «a se spune despre ceva» a transpus existența ca atare într-un alt plan, în planul «vorbirii despre ceva»: [...] A urmări universalul pe calea predicăției înseamnă a rămâne în sfera abstractului, a «vorbirii despre»; a urmări universalul pe calea modalității lui existențiale – specific filosofiei grecești – nu înseamnă o cunoaștere abstractă, prin natura ei o cunoaștere «despre» ceva, ci o cunoaștere «în» ceva.” (*ibid.*: 116).

2.3. S-a observat, pe bună dreptate, că ceea ce deosebește teoria lui Coșeriu de alte teorii lingvistice o reprezintă interesul acordat de aceasta semnificatului (vezi Martínez del Castillo 2005: 67-89; cf. și Borcilă 2002: 93, Kabatek 2003, Willems 2011). Într-adevăr, lingvistica integrală coșeriană nu poate fi pătrunsă în adâncime fără înțelegerea felului în care savantul român concepe semnificatul (sau semnificația). Încă de la început, sunt vizibile eforturile lui Coșeriu îndreptate asupra „anumitor probleme de bază ale lingvisticii actuale” și, mai ales, asupra structurării unei *teorii lingvistice coerente și unitare* care să fie, „în același timp, conformă cu obiectul de studiu care este limbajul” (Coșeriu 2004a: 7). Or, specificul limbajului este dat de intuiția semnificatului, semnificat care-i asigură limbajului autonomia: „Caracteristica propriu-zisă a limbajului este intuiția semnificației cuvântului, nu a semnificației enunțurilor sau a textelor. Semnificațiile enunțurilor și ale textelor pot fi date și într-o formă non-lingvistică, însă semnificațiile cuvintelor sunt mereu de natură lingvistică, indiferent dacă este vorba de a exprima sau de a înțelege ceva.” (Coșeriu 2011: 391). Mai mult, după Coșeriu – cum bine punctează Mircea Borcilă – „limbajul trebuie explicat, în esență sa și în toate manifestările lui funcționale, ca o creație sau o instituire liberă de conținuturi

semnificative, mai tehnic – ca o *creație de semnificați* [sic!], a cărei finalitate interioară, constitutivă, rezidă în *structurarea primară a experienței omului în lumea dată și situarea lui într-o lume proprie, a aspirațiilor spirituale*.” (Borcilă 2006: 44). De altfel, importanța pe care o dă Coșeriu acestui tip de conținut lingvistic reiese în mod clar și din spațiul pe care îl ocupă tema semnificației într-un text scris către sfârșitul vieții, un text scurt, dar concentrat în care sintetizează magistral liniile de forță ale gândirii sale: *Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié* [1999]⁹.

2.3.1. În privința conținutului lingvistic, Coșeriu a susținut cu numeroase argumente că trebuie făcută distincția capitală între *desemnare* (sau *denotare* – referința la realitatea extralingvistică), *semnificație* (sau *semnificat* – conținutul de limbă dat exclusiv *de și prin* aceasta) și *sens* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs/text) (Coșeriu 2009: 151; cf. și *id.* 2000: 245-248). Semnificația „delimitează substanța” (cf. *diacriticon tes ousias* – Platon), reprezentând o modalitate (virtuală) a ființării. Desemnarea „nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat *semnificației*: este faptul de a raporta un lucru constatat la o semnificație deja dată” (Coșeriu 2009: 12). Limbajul nu este o nomenclatură pentru clase de „lucruri” recunoscute dinainte. În schimb, orice terminologie se constituie invers față de limbajul originar non-terminologic, mergând de la desemnare la semnificație și numind în mod efectiv clase recunoscute dinainte ca atare (*ibid.*: 13 și 46).

2.3.2. Cu referire la *semnificat* (inclusiv cel gramatical), amintim că E. Coșeriu deosebește mai multe tipuri: (1) *semnificatul lexical*, care corespunde celui *ce* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul comun cuvintelor dintr-o serie precum: *negru, negreață, innegri* (în spaniolă, spre deosebire de română, se poate exemplifica cu o serie – legată de culoarea albă – în care apare și adverbul: *blanco, blancura, blanquear, blancamente*); (2) *semnificatul categorial*, ce corespunde celui *cum* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul diferit al cuvintelor dintr-o serie precum *bogat, bogăție*,

⁹ Preluat, în traducere românească, și de Dorel Finaru în Coșeriu 2009: 9-13.

îmbogăți. Este vorba, așadar, de categoriile verbale – substantiv, verb, adjectiv și adverb – cu subdiviziunile lor posibile; (3) *semnificatul instrumental*, adică semnificatul morfemelor (fie acestea cuvinte sau nu); (4) *semnificatul structural* (sau *sintactic*, în sens strict) – semnificatul propriu combinațiilor de unități lexematice sau categorematiche cu morfeme în cadrul propozițiilor, cum ar fi: «singular», «plural», «activ», «pasiv» etc.; (5) *semnificatul ontic* – valoarea existențială atribuită stării de lucruri desemnate într-un enunț, de pildă: «afirmativ», «negativ», «interogativ», «imperativ» etc. (vezi Coseriu 1987: 136-137).

2.4. Se pare că nu puțini sunt cei care întâmpină dificultăți în a înțelege just conceptul de «semnificat» la Eugeniu Coșeriu. Or, fără această înțelegere, nici deosebirea, bunăoară, dintre lexicul comun (cuvintele obișnuite) și lexicul specializat (terminologiile) nu se poate face corect, pericolul de a confunda semnificatul cu desemnarea rămânând iminent. Este vorba, pur și simplu, de a distinge – cum o spune Coșeriu de atâtea ori – „între categoriile «obiective» (clasele de lucruri desemnate) și categoriile mentale (concepte sau semnificate)” (Coseriu 1990: 261). Dar, în acest caz, expresia „pur și simplu” este un fel (uzual) de a zice, fiindcă, în realitate, chiar și unii coșerieni par să aibă probleme cu distincția în cauză și cu definirea exactă a noțiunii de «semnificat». Bunăoară, Jesús Gerardo Martínez del Castillo, autorul unui articol (util¹⁰, de altminteri) – *El significado en Coseriu: fundamentación teórica y estudio* –, dă impresia că nu diferențiază *clasa de esență*, crearea unui semnificat fiind, indistinct, „la creación de una clase o esencia” (vezi Martínez del Castillo 2004: 87-91 și *id.* 2010: 310).

2.4.1. Interpretarea oarecum defectuoasă pe care Martínez del Castillo o dă semnificatului la Coșeriu provine, probabil, din pregătirea lingvistică și filosofică (destul de bună, de altfel) care-i stă la bază. În ceea ce privește filosofia, lingvistul spaniol este tributار, în primul rând,

¹⁰ De pildă, Martínez del Castillo evidențiază cinci aspecte sub care se înfățișează semnificatul în teoria lui Coșeriu. Astfel, semnificatul: a) este „conținut de conștiință” (după Aristotel); b) este rațiunea unică ce definește limbajul (care există prin și pentru a crea semnificate); c) este istoric (aparține unei limbi); d) este virtual (de aici rezultând și că limbajul este „actividad cognoscitiva”); e) se manifestă în formă (Martínez del Castillo 2005: 67-68).

lui Ortega y Gasset, gânditor agreat de Coșeriu (care îl și citează uneori). Dar, în pofida fondului comun, nu trebuie să suprapunem – nici măcar ca exercițiu mental – filosofia lui Gasset peste gândirea teoretică a lui Coșeriu (și ea riguros și solid fundamentată filosofic) atunci când îl interpretăm pe cel din urmă¹¹. În modul în care Coșeriu concepe semnificatul se văd influențe (declarată și de savant) în special din Aristotel, scolastici (Toma d'Aquino, mai cu seamă), Leibniz, G. Vico, Hegel și Husserl. Cred că neînțelegerea majoră izvorăște din felul în care Coșeriu întrebuintează – în spiritul vechilor precursori – însăși noțiunea de «concept», dimpreună cu ideea de «universal» cuprinsă aici, la care adaugă și ceva din aportul fenomenologiei¹².

2.4.2. Comentând schema lui K. Bühler referitoare la funcțiile semnului lingvistic, Coșeriu amintește formula scolasticilor (influențată de stoici), *verba significant res mediantibus conceptibus* ('cuvintele semnifică lucrurile prin intermediul conceptelor'), apreciind că „nu este clar până la ce punct termenul *conceptus*, așa cum îl folosesc scolasticii, desemnează ceva aparținând limbajului” (Coșeriu 2007: 177), însă afirmând, în continuare, că „un *analogon* lingvistic [al acestuia] este termenul *semnificat*”. Operația conștiinței prin care avem intuiția unitară a unui mod de a fi, prin care cunoaștem esența lucrurilor (prin care se formează, deci, conceptele/semnificatele) a fost semnalată de Aristotel în tratatul *De anima*, 430a și numită de către acesta *nóesis tón*

¹¹ Este interesant modul (lăudabil, desigur) în care unii discipoli coșerieni importanți (directi sau indirecti) „nu jură în cuvintele unui singur maestru”, conjugând concepția lui Coșeriu cu cea a unor filosofi precum H.G. Gadamer (Donatella Di Cesare), Josef Simon (Ana Agud), Ortega y Gasset (J.G. Martínez del Castillo) ș.a.m.d. În definitiv, toți fac parte din aceeași mare familie de gândire.

¹² *À propos* de studiul lui Martínez del Castillo, iată și o critică a lui Cornel Vilcu: „Nu poate fi deplânsă îndeajuns profunda neînțelegere a doctrinei coșeriene în cazuri cum e articolul dedicat tocmai noțiunii de *semnificat* în integralismul lingvistic de către Jesús G. Martínez del Castillo. Consider acest text simptomatic pentru riscurile interpretării integralismului fără cunoștințe reale de fenomenologie. Atrag atenția aici doar asupra uneia dintre confuziile grave de care se face vinovat autorul pomenit și semnalez pericolul serios ce amenință înțelegerea noastră câtă vreme vorbim despre semnificat ca despre «ceva pe care vorbitorul îl utilizează și îl face, susceptibil de realizări individuale pentru realizări ulterioare și aparținând astfel *discursului*» [subl. lui C.V.]” (Vilcu 2010: 57).

adiairéton („cunoașterea indivizibilului”, pe care scolasticii o vor denumi apoi *apprehensio simplex* sau *indivisibilium intelligentia*). Ideea a fost înțeleasă just de Toma d’Aquino, care a și explicat/dezvoltat cele spuse cu parcimonie de Aristotel, susținând că *voces* (cuvintele) reprezintă *simplices intellectus conceptiones* (Coseriu 2010: 177). Evident, Coșeriu avertizează undeva că, deși limbajul exprimă în mod propriu doar conceptualul, „«conceptual» nu înseamnă încă «rațional» sau «logic» și reducerea faptului lingvistic sau a celui conceptual la logossul rațional este o simplificare arbitrară a lui «ceea ce se poate spune» (*dicibile*, λεκτόν), a logossului în totalitatea sa.” (Coșeriu 2009: 45).

Discuția acestor probleme și a surselor gândirii lui Coșeriu (chiar și numai în această privință) ar merita lărgită, dar nu o vom face aici¹³. Deocamdată, ne vom mulțumi cu indicarea unor aspecte fundamentale. Se cuvine să lămurim însă ce înseamnă (ori cum se formează), în opinia lui Coșeriu, «conceptul», pentru că ne ajută să pricepem – cu raportare la semnificat – nu doar în ce constă esența limbajului, ci și o dimensiune esențială a teoriei lingvistice coșeriene.

2.4.3. În legătură cu problema «semnificatului» la Coșeriu, avem impresia că Martínez del Castillo (și, ca el, atâția alții) are o percepție cumva denaturată a conceptului în cauză sub înrâurirea lui Edward Sapir, a cărui lingvistică o și rezumă într-un capitol (vezi Martínez del Castillo 2010: 145-159). Cine va citi o frază de-a lui Sapir, precum cea de mai jos, ar putea crede că atât savantul american, cât și Coșeriu împărtășesc același punct de vedere privind semnificatul: „This house and that house and thousands of other phenomena of like character are thought of as having enough in common, in spite of great and obvious differences of detail, to be classed under the same heading. In other words, the speech element «house» is the symbol, first and foremost, not of a single perception, nor even of the notion of a particular object,

¹³ Vom face, totuși, câteva trimiteri bibliografice, pentru orientare. Astfel, despre *indivisibilium intelligentia* la Coșeriu, vezi Seppänen 1988: 19-27; pentru influența lui Aristotel asupra concepției lui Coșeriu despre semnificat și desemnare, recomand pe Vilarnovo Caamaño 1993: 85-107; pentru influența fenomenologiei asupra lui Coșeriu, vezi Vilcu 2010.

but of a «concept», in other words, of a convenient capsule of thought that embraces thousands of distinct experiences and that is ready to take in thousands more.” (Sapir 1921: 13)¹⁴.

Însă, de fapt, diferența dintre cei doi mari lingviști rezidă în modul în care fiecare înțelege noțiunea însăși de «concept». La Sapir (ibid.: 13-14) semnificatul ia naștere prin generalizare și abstractizare, prin „clasificarea” experienței¹⁵. La Coșeriu, în schimb, după cum vom vedea, perspectiva este alta, chiar dacă, definind (după Aristotel) «semnificația», și el vorbește despre „ceea ce ne permite să întrebuițăm pentru numirea unei serii infinite de lucruri același cuvânt” (Coseriu 1994: 17).

2.5. Am convingerea că o serie de confuzii ar putea fi eliminate dacă am avea în vedere măcar locul în care, opunând pozitivismului *anti-pozitivismul* (al cărui adept este), Coșeriu indică unul dintre principiile fundamentale ale acestuia din urmă: *principiul universalității individului*¹⁶: „Acesta este unul din principiile fundamentale ale

¹⁴ Prezentând „el símbolo y la clase” în concepția lui Sapir, iată cum rezumă [sau traduce?] paragraful, citat de noi mai sus, Martínez del Castillo: „De esta manera, esta casa y aquella casa y miles de otros fenómenos de carácter análogo se aceptan así en cuanto tienen un número suficiente de rasgos comunes, a pesar de las grandes y palpables diferencias de detalle, y se clasifican bajo un mismo rótulo. Un elemento lingüístico, como *house*, es primordial y fundamentalmente, no el símbolo de una percepción aislada, si [sic!] siquiera de la noción de un objeto particular, sino de un «concepto», o, dicho de otra manera, de una cómoda envoltura de pensamientos en la cual están encerradas miles de experiencias distintas y que es capaz de contener muchos otros miles” (Martínez del Castillo 2010: 151-152).

¹⁵ Și aceasta în ciuda faptului (bine cunoscut) că E. Sapir era un admirator al ideilor estetice și lingvistice ale lui B. Croce. Iată ce declara în prefața de la *Language*: „Among contemporary writers of influence on liberal thought Croce is one of the very few who have gained an understanding of the fundamental significance of language. He has pointed out its close relation to the problem of art. I am deeply indebted to him for this insight.” (ibid.: v). Este curios, totuși, cum de nu a remarcat savantul american, pe linia lui Croce (chiar vorbind despre „intuiție”), că arta (mai ales literatura) și limbajul presupun intuiția universalului (și nu a generalului!; vezi ibid.: 224) în realitatea concretă.

¹⁶ Apărut ca un contra-principiu la *principiul faptului individual* al pozitivismului, adică împotriva „ideii de a construi generalitatea faptelor prin abstractizare și generalizare” (Coșeriu 2000: 36).

fenomenologiei lui Husserl, în viziunea căruia niciun «individ» nu este numai și exclusiv individ, ci conține în sine și *manifestă* propria sa universalitate. Masa la care scriu nu este numai «lucrul de acolo» neidentificabil și nu este nici măcar «această masă», dacă o recunosc ca «masă», ci este și «masă în general». Un individ (= fapt individual) nu este doar *acest individ* cu totul particular și irepetabil, ci este de asemenea un mod general de a fi. Iar acest mod general de a fi – universalitatea unui fapt – nu se construiește prin abstractizare și generalizare, dat fiind că aceste operații implică deja o intuiție prealabilă a universalului. [...] Faptul de a recunoaște ceva drept ceva, adică de a spune, chiar tacit, x este a (bunăoară, «aceasta este o tragedie»), implică o «cunoaștere antepredicativă», o intuiție a esenței obiectului pe care «îl clasificăm». Tocmai de aceea, vom remarca, conceptele nu se formează prin abstractizare și generalizare, ci – orice obiect fiind «acest obiect» și, în același timp, un mod de a fi, posibilitatea infinită a altor obiecte ca acesta – prin intuiția imediată a acestui mod de a fi. Nu avem nevoie de mulți elefanți pentru a ne forma conceptul de elefant: e suficient unul (chiar dacă experiența ulterioară va putea modifica sau preciza și îmbogăți conceptul nostru inițial). Mai mult, dacă ar trebui să ne formăm conceptele prin abstragerea unor trăsături comune, pur și simplu nu ni le-am putea forma, deoarece ar trebui să le avem deja pentru a realiza această operație. Ceea ce se formează efectiv prin intermediul abstragerii unor trăsături comune mai multor obiecte, nu este niciodată un concept, ci un obiect generic și schematic – nu conceptul ‘om’, de exemplu, ci omul «abstract» din manualul de anatomie – care nu se referă la *ce-ul*, ci la *cum-ul* obiectelor.” (Coșeriu 2000: 36-37).

Coșeriu face observația (într-o notă de subsol) că, „la rigoare, acest principiu nu îi aparține lui Husserl, deoarece provine de la Aristotel, prin maestrul lui Husserl, F. Brentano”. El remarcă însă că, prin Husserl, principiul „dobândește o nouă vigoare, un relief particular, înțelegându-se în toate semnificațiile sale” (*ibid.*: 36).

2.5.1. Probabil că deosebirea de viziune (dintre pozitiviști și antipozitiviști) într-o atare privință își are rădăcinile în vechea „ceartă a universalilor” din Evul Mediu. Astfel, în opoziție cu Toma d’Aquino (continuatorul lui Aristotel), nominalistul W. Occam definea

«universalul» drept *conceptus mentis significans univoce plura singularia* ('un concept al minții care semnifică în mod univoc mai multe lucruri individuale'), considerând că „actul percepției sesizează numai individualul, iar generalul este scos de abstracție prin travaliul ei” (Dumitriu 1969: 337). Or, Aristotel, „care pleca tot de la cunoașterea intuitivă a individualului, credea că universalul era sesizat chiar în actul percepției” (*ibid.*). Altfel spus – cu exemplul Stagiritului (reluat apoi și de Toma d'Aquino) – „cuvântul *om* înseamnă ‘faptul de a fi om’, pe care îl recunoaștem în fiecare om în particular, când întâlnim un om sau când vorbim despre el” (Coșeriu 1994: 17). Prin *indivisibulum intelligentia*, după cum susține și Toma d'Aquino, obținem „numai intuiția unei esențe, care nu ne spune nimic despre lucruri, ci ne dă numai «quiditatea lucrurilor» – să spunem pe românește – «ceitatea» lor (ce sunt lucrurile), precum *quid est homo*, *quid est albus*, fără nicio analiză și o sinteză” (*ibid.*: 19; vezi și Coseriu 2010: 177).

2.5.2. Revenind la discuția de mai sus, este important să precizăm că E. Coșeriu subliniază – ca o consecință a principiului antipozitivist menționat – necesitatea de a distinge între «generalitate (empirică)» și «universalitate», distincție ce a fost ignorată de ideologia pozitivistă. Cele două noțiuni sunt definite în felul următor: „Generalitatea reprezintă ansamblul particularităților constante pe care, având deja conceptul, le constatăm efectiv într-o clasă de obiecte; trăsături caracteristice care, la rigoare, pot să nu fie indispensabile pentru ca obiectele să fie ceea ce sunt: pur și simplu aceste trăsături se *prezintă* în ele. Universalitatea, în schimb, este *condiția* constatării trăsăturilor comune în obiecte, modul necesar de a fi al anumitor obiecte: ceea ce aparține *conceptului* unui obiect sau poate fi dedus din concept, adică ansamblul acelor trăsături fără de care un obiect nu ar fi ceea ce este. [...] Aceasta este valabil și pentru anumite trăsături generale specifice și exclusive ale unei clase de obiecte, adică pentru ceea ce Aristotel numește «propriul». Bunăoară – acesta este exemplul lui Aristotel – numai omul râde. Totuși faptul de a putea râde ține de „ceea ce îi este propriu” omului, nefiind o trăsătură necesară a conceptului de ‘om’ și nu

apartine definiției acestui concept, «esenței» omului.” (Coșeriu 2000: 37-38).

Aceste idei, însușite de la marii săi maeștri de gândire, i-au permis lui Coșeriu – așa cum notam mai sus – nu doar să pătrundă adânc ființa limbajului, sesizând specificul semnificatului¹⁷, ci să și opereze, la nivel teoretic, distincții fundamentale privind clasificarea științelor și a disciplinelor ce se ocupă de limbaj, delimitând riguros și limpede obiectul fiecăreia în parte: cel al lingvisticii generale, cel al teoriei limbajului și cel al filosofiei limbajului (vezi, de pildă, Coșeriu 2011: 39-45).

2.6. Intrând pe terenul lingvisticii, să vedem cum se răsrânge această idee pe care Coșeriu o avea despre «concept» asupra viziunii sale despre «semnificat». Lingvistul român insistă, în multe locuri, pe ceea ce ar trebui să înțelegem prin *semnificat* și pe modalitatea în care se creează ori se învață semnificatele.

2.6.1. Astfel, încă de la Aristotel ar trebui să se știe că semnificatul de limbă este „conținutul unitar de conștiință”, conceptul „care face posibilă și justifică, prin intermediul aceleiași expresii, desemnarea tuturor obiectelor recunoscute ca ținând de (sau ca fiind raportabile la) aceeași «specie»: nu faptul de a numi *cal* un cal, ci rațiunea pentru care se numește *cal* (și nu *măgar* sau *catâr*).” (Coșeriu 2001: 358-359). Semnificatul ia naștere printr-o operație a intelectului, o intuiție globală a unui mod de a fi (*nóesis tôn adiairéton*): „această operație este prima operație a înțelegerii, care este aceea de a capta un mod de a fi, nu un anumit om sau mai mulți oameni, ci numai *ce-ul* sau *ceița* [< lat. *quid* și *quidditas*, n.m. Cr.M.], ce e omul. Nu aplicându-l la tot felul de entități particulare, ci numai la această esență: modul de a fi. Pe urmă există a doua operație, aceea a judecății, a spune ceva despre ceva ș.a.m.d.” (Coșeriu 2004b: 51).

¹⁷ Ceea ce este interesant în cazul lui E. Sapir este că acesta, deși i-a lipsit capacitatea de a surprinde corect natura semnificatului (datorită ideii pe care o avea despre «concept»), a „simțit” totuși cum stau lucrurile în privința *fonemului*. Astfel, Coșeriu remarcă undeva: „Iar clasele, observă, de exemplu, Sapir – pot fi stabilite numai pentru că există o intuiție preștiințifică, implicată a fonemului.” (Coșeriu 2000: 58).

2.6.2. În același timp, Coșeriu avertizează că semnificatul nu este „dat” de context, ci de cunoașterea limbii. Contextul nu face altceva decât să determine ulterior semnificatele, precizând desemnarea¹⁸. La rigoare, „un semnificat poate fi întrebuițat în contexte cu totul noi («inedite») și adesea un semnificat se află în conflict cu contextul, ceea ce implică faptul că este identificat sau recunoscut în mod independent de acesta; altminteri, expresiile greșite ori extravagante n-ar putea fi identificate ca atare. Fără îndoială, semnificatele se învață în contexte. Dar nu trebuie confundate condițiile empirice ale învățării cu cunoașterea limbii. Învățarea unei limbi este întotdeauna o activitate creatoare: ceea ce se experimentează este, în fiecare caz, o desemnare particulară și în întregime determinată; iar ceea ce se învață (adică, ceea ce se creează plecând de la această desemnare particulară) este un semnificat, o posibilitate nesfârșită de desemnare, în care desemnarea experimentată nu-i decât un exemplu.” (Coseriu 2001: 359; trad. mea, Cr.M.).

2.6.3. Mai atrage atenția Coșeriu, frecvent, și asupra altui amănunt neglijat chiar și de lingviști importanți (cum este și cazul lui Sapir): *semnificatele nu iau naștere pe cale inductivă* prin experimentarea mai multor obiecte care aparțin unei clase. Clasele sunt fixate prin intermediul semnificatelor, și nu invers: semnificatul justifică posibilitatea de a construi astfel de clase. Iar însușirea/învățarea unui semnificat presupune imitarea intuiției originare – un act la fel de creator ca și inventarea acestuia (Coseriu 2010: 343-345).

¹⁸ Încă de la primele sale studii, *à propos* de impactul noțiunii de «concept» asupra ideilor sale privind semnificația, Coșeriu sublinia că, fără îndoială, conceptul nu poate fi decât virtual. Dacă este actualizat, se transformă în obiect. Iată un citat edificator din acea perioadă: „Un concept ca atare nu poate să se actualizeze, nici «să se identifice» cu o reprezentare, căci asta ar echivala cu transformarea lui într-un «obiect», adică în altceva decât este conceptul însuși. Noi vorbim și de «concepte», însă numai considerându-le ca obiecte mentale, din moment ce semnificația actualizată se referă în mod necesar la obiecte; astfel, *masă* este nume al unui concept, însă expresia «conceptul de ‘masă’» – în măsura în care denotă – denotă un obiect și nu un concept. Cu alte cuvinte, un concept este totdeauna «virtual». Prin urmare, el poate doar *să se relaționeze* (și nu *să se identifice*) cu un «actual». Și tocmai această relație este cea care se revelează în denotație.” (Coșeriu 2004a: 301-302).

2.6.4. Alte completări la conturarea concepției lui Coșeriu se pot desprinde din critica prin care este respinsă și demontată o analogie („total inadecvată”) pe care Lyons (1995: 496-497) o făcuse cu privire la natura relațională a semnificatului pornind de la ceea ce spusese B. Russell despre noțiunea de «lungime»: „Ainsi, la «longueur de x » ne serait que le résultat de l'appréciation d'une propriété de x par rapport à la même propriété d'un autre objet, prise en tant qu'unité de mesure: de la même façon, le «signifié de x » ne serait que le rapport entre une propriété de x et la même propriété dans y , z , etc.” (Cosieriu 2001: 358). Este adevărat, spune Coșeriu, că „lungimea lui x ” nu-i altceva decât raportul proporțional între lungimea acestui x și o lungime luată ca unitate de măsură, însă această analogie nu spune nimic cu privire la natura semnificatului, fiind în întregime inadecvată. Și, de fapt, observă Coșeriu, în exemplul original al lui Russell era vorba despre noțiunea de „lungime a lui x ”, și nu de noțiunea de „lungime” în sine, ca tip de dimensiune diferită de cele numite *lărgime*, *înălțime*, *adâncime* etc. În același timp, se arată că „semnificatul unui semn al limbii este delimitat de semnificatul altor semne ale aceleiași limbi, dar este delimitat tocmai ca semnificat, altfel spus, ca fapt de o natură determinată: *semnificat* nu este pur și simplu numele ansamblului acestor raporturi” (*ibid.*). Pe de altă parte, „semnificatul nu este o proprietate «adjectivă» de tipul lungimii: chiar dacă se spune că un semn material sau un «semnificant» *are* un semnificat (mod de a zice discutabil în logică și în epistemologie, însă consacrat prin uz în limbile noastre), nu se spune că prezintă din punct de vedere fizic o proprietate – «semnificativitatea» –, ci că el corespunde sau se referă la un fapt mental, la un conținut de conștiință, non-constatabil ca atare în «lumea» exterioară.” (*ibid.*).

2.7. În încheierea acestei secțiuni dedicate semnificatului în general, trebuie subliniat că, din păcate, receptarea distincțiilor și a conceptelor coșeriene este viciată în unele medii științifice din cauza unor orientări ideologice sau filosofice „la modă”, foarte diferite de idealismul (inclusiv cel de factură fenomenologică) ce stă la baza doctrinei lui Coșeriu¹⁹. Altminteri, întorcându-mă la unul dintre cei care mi-au prile-

¹⁹ Vezi și cele declarate recent de Adolfo Murguía: „Poate [că] una dintre dificultățile celor care doresc să se inițieze în teoria lui Coșeriu este vocabularul său

juit această expunere, am convingerea că – dincolo de interpretarea parțial incorectă a conceptului de «semnificat» la Coșeriu – cercetările lui Martínez del Castillo (mai ales cele din cartea *La lingüística del decir* [2004], dedicată memoriei lui „Don Eugenio”) se pot dovedi utile îndeosebi la studierea terminologiei²⁰.

3. Problema «semnificatului unitar»

3.1. Noțiunea de «semnificat unitar» a fost intuită de Aristotel și definită apoi satisfăcător de Leibniz, în urma unei critici făcute lui John Locke. Importanța acestui concept pentru lingvistică a fost arătată de Eugeniu Coșeriu, care, dându-i numele actual, l-a definit riguros, clasificându-l și ilustrându-l, totodată.

3.1.1. În *Geschichte der Sprachphilosophie* (vol. I, 1969), Coșeriu face referire la un paragraf din *Metafizica* lui Aristotel (cartea G, 1006a, 29 și urm.), lămurind ce înțelege Aristotel prin „unitatea semnificației”: „Aceasta nu înseamnă că un nume poate avea o singură semnificație – poate avea mai multe –, ci că semnificația adusă în discuție într-un anumit context trebuie să fie unitară” (Coșeriu 2011: 127-128).

După câțiva ani, într-un articol din 1979, intitulat *το ἔν σημαίνειν. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (vezi Coșeriu 1979/2004: 63-71), Coșeriu revine *in extenso* asupra problemei, oferind argumente

[adică *terminologia* sa, n.m. Cr.M.]. Această problemă a vocabularului lui Coșeriu prezintă o dificultate de receptare, mai ales pentru cei din lumea anglo-saxonă. Sistemul conceptual al lui Coșeriu a fost influențat în anii '50-'60 de fenomenologie, or, în prezent acest curent filosofic în SUA nu mai e văzut cu ochi buni. De altfel, întreaga filosofie analitică anglo-saxonă este anti-fenomenologică, iar efortul reprezentanților acestui curent constă în analizarea conceptelor, nu a intuiției, fie de natură categorială, fie de natură sensibilă.” (Murguía 2011: 13).

²⁰ Faptul că am apelat în primele pagini la Anton Dumitriu pentru a-l înțelege mai bine pe Aristotel, nu înseamnă nicicum că am interpretat modul în care a asimilat Coșeriu ideile aristotelice prin grila de lectură a reputatului logician român. Coșeriu recunoaște frecvent ce anume (și din ce loc) a preluat idei și concepte de la Aristotel. Doar că, mergând în adâncime, căutând să afli de ce unele lucruri sunt la Aristotel așa și nu altfel, ai nevoie de un cicerone. Și, în această privință, ne-a fost ghid A. Dumitriu. De altfel, cine îi mai poate citi și pricepe pe vechii gânditori fără studii introductive sau comentarii? Spunem acestea pentru a nu se confunda demersul nostru cu ceea ce a făcut Martínez del Castillo interpretându-l pe Coșeriu (și nu pe Aristotel!) – cu referire la chestiunea semnificatului, cel puțin – sub influența lui Ortega y Gasset.

suplimentare în sprijinul ideilor formulate mai înainte. Printre altele, Coșeriu „arată cum distincția conceptuală între *semnificație* și *desemnare* era deja prezentă la Aristotel. La această concluzie ajunge pe două căi: prin intermediul hermeneuticii, analizând sensul expresiei «το ἔν σημαίνειν» la Aristotel; studiul gândirii Stagiritului dovedește, fără loc de îndoială, prezența acestei diferențieri. Pe de altă parte, clarifică faptul că problema pusă în textul din *Respingerile sofistice*, 165a 11 și urm. nu este ambiguitatea sau polisemia numelor, ci *polivalența* lor, și că dificultățile de traducere a respectivului pasaj rezultă din lipsa unei înțelegeri adecvate a semnificației [cuvântu]lui *semainein*, fiindcă Aristotel folosește același termen și pentru *a semnifica*, și pentru *a desemna*, deși distinge cele două noțiuni.” (Vilarnovo Caamaño 1993: 93; trad. mea, Cr.M.)²¹.

3.1.2. În aceeași *Geschichte der Sprachphilosophie*, Coșeriu remarcă, într-un capitol dedicat lui Leibniz, că acesta „dispune de o capacitate remarcabilă de a interpreta faptele de limbă dintr-o perspectivă pur lingvistică” (Coșeriu 2011: 271). Într-o critică făcută lui J. Locke, care identificase mai multe semnificații ale conjuncției englezești *but* (în funcție de contextele sintactice în care apărea), filosoful german enunță „un principiu care și-a păstrat valoarea metodologică până astăzi: Atunci când ne punem întrebarea dacă pentru o anumită formă lingvistică putem accepta sau nu o semnificație unitară, trebuie să verificăm dacă putem găsi o parafrază care poate substitui forma respectivă în toate contextele.” (*ibid.*). Ca atare, Leibniz afirmă, pe bună dreptate, că în toate exemplele date de Locke (în al său *Eseu asupra intelectului omenesc*) acest *but* ar putea fi substituit prin *et non pas davantage* ‘și nu mai mult’. În consecință – spune Coșeriu – „în mod implicit, Leibniz folosește aici un principiu care nu este recunoscut de mulți reprezentanți ai lingvisticii moderne. Într-o formulare modernă, acest principiu ar putea suna astfel: La baza diverselor semnificații actualizate în vorbire și condiționate de context se află o semnificație unitară la nivelul limbii. Adevărata misiune a lingvisticii este de a determina această semnificație unitară.” (*ibid.*: 272).

²¹ Fac aici mențiunea că Vilarnovo îl traduce pe *einheitliche Bedeutung* cumva inadecvat prin „significación uniforme” (în orice caz, altfel decât și-ar fi dorit Coșeriu).

Coșeriu prezintă mai detaliat acest episod Leibniz vs Locke în partea de început a unui articol esențial în care are în vedere distincția fundamentală dintre *semnificat* și *desemnare* – *Significado y designación a la luz de la semántica estructural* (1970)²². În același timp, sunt relevate o serie de consecințe, în plan teoretic, ale conceptului în cauză (vezi Coseriu 1977: 185-187).

3.1.3. Un alt moment important al teoretizării conceptului de «semnificat unitar» îl constituie articolul *El estudio funcional del vocabulario (compendio de lexemática)*²³ în care Coșeriu fixează principiile generale ale lexematicii, care sunt, de fapt, principiile fundamentale ale structuralismului analitic²⁴. El vorbește pe scurt aici de *principiul funcționalității* căruia îi adaugă un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – precum și un corolar metodologic sau tehnic, acela al comutării (Coseriu 1987: 222-224). Conform acestui corolar, „pentru orice formă lingvistică distinctă, în gramatică și în lexic, trebuie să se presupună în primul rând un semnificat unic, și anume un semnificat unitar valabil pentru toate contextele în care apare forma respectivă și care să poată justifica accepțiunile acestea ca fiind motivate prin determinări contextuale” (trad. mea, Cr.M.).

3.1.4. Însă locul în care Coșeriu consacră cele mai multe pagini semnificatului unitar îl reprezintă magistralele sale *Lecții de lingvistică generală* (vezi Coșeriu 2000: 173-181 și 204-205)²⁵. Într-o carac-

²² Studiul, publicat mai întâi în germană (*Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*) în 1970, a fost reluat, în versiune spaniolă, în Coseriu 1977: 185-209.

²³ Redactat și publicat inițial în germană (în 1976) și reluat în versiune spaniolă în Coseriu 1987: 206-238.

²⁴ Patru la număr: a) *principiul funcționalității* cu un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – și cu un corolar metodologic sau tehnic al comutării; b) *principiul opoziției* care are drept corolar metodologic analiza în trăsături distinctive; c) *principiul sistematicității* (sau al structurării sistemice); *principiul neutralizării*.

²⁵ Urmăm aici traducerea românească a celebrelor *Lecciones de lingüística general* (1981), acestea din urmă reprezentând o versiune mult modificată și îmbunătățită (practic, rescrisă în totalitate) a prelegerilor ținute în Italia de Coșeriu în perioada 1968-1971. Încă de atunci, chiar în ediția originală italiană, sunt discutate cele patru principii

terizare făcută structuralismului, savantul vede în semnificatul unitar – cum deja am observat mai sus – corolarul imediat al principiului funcționalității, cu referire la problema formelor omofone. Pentru mai multă rigoare, Coșeriu simte nevoia unor precizări suplimentare: „În această privință, trebuie să distingem între *semnificat unic* și *semnificat unitar* și, paralel, între *polisemie* și *variație semantică*” (*ibid.*: 173; cf. și Coseriu 1977: 187).

La fel, cele afirmate implicit de Aristotel în *Metafizica* și în *Res-pingerile sofistice* îi servesc și aici lui Coșeriu ca punct de plecare: „Semnificatul unei forme anumite poate, prin urmare, să nu fie «unic», deoarece există forme polisemice (forme care au mai mult de un semnificat); dar orice semnificat de limbă – atât un semnificat «unic», cât și fiecare din semnificatele unei forme polisemice – trebuie interpretat ca semnificat «unitar».” (Coșeriu 2000: 174). Urmează iarăși precizări importante, cum este și aceasta: „Un «semnificat unitar» – insistăm asupra acestui lucru – nu este un punct: este o zonă de semnificație delimitată de limbă.” (*ibid.*: 175).

În continuare, Coșeriu apreciază că există „trei tipuri de semnificat unitar” pe care, dovedind o capacitate excepțională de a surprinde esența mecanismelor lingvistice, le semnalează și le caracterizează în linii generale, ilustrând clasificarea sa tripartită cu exemple luate preponderent nu din domeniul lexicologiei (eventual al lexematicii) – unde faptele ne sunt mai la îndemână –, ci din acela mai dificil (sub acest aspect) al gramaticii:

(a) La primul tip: „semnificatul unitar cuprinde sau «conține» accepțiile; adică fiecare accepție (sau variantă semantică) este acest semnificat unitar plus o determinare contextuală”. Este, pe cât se pare, cel mai frecvent tip de semnificat unitar, putând fi evidențiat, bunăoară, în cazul valorilor timpurilor din sistemul verbal romanic. În acest sens, Coșeriu alege imperfectul spaniol, ale cărui numeroase valori se pot

amintite și se face referire la semnificatul unitar (Coseriu 1973: 89-92), numai că exemplificările sunt mai puține și nu se face o clasificare a tipurilor de semnificat unitar.

reduce la valoarea unică de „prezent inactual” vs „prezent actual” (*ibid.*: 175-176)²⁶.

(b) La al doilea tip: semnificatul unitar este „un semnificat de bază, caracteristic anumitor întrebuițări, [care] justifică celelalte tipuri de variante, cu toate că nu le «conține» propriu-zis”. Este destul de frecvent și acesta, iar Coșeriu se oprește, pentru exemplificare, la diminutivul din spaniolă, trăgând concluzia că, în pofida valorilor „emoțională”, „expresivă”, „ironică” sau „afectivă”, în realitate, valoarea de bază a diminutivului poate fi doar aceea de „«diminuare intrinsecă», opusă «diminuării extrinseci» exprimate prin intermediul unor adjective ca *pequeño*.” (*ibid.*: 176-179)²⁷.

(c) La al treilea tip: semnificatul unitar „«conține» accepțiile sale (adică constituie baza fiecăreia din ele), dar în același timp tipurile de accepții se comportă ca și când ar fi dispuse într-o anumită ordine, în așa fel încât, ca și în cazul anterior, dacă unul se exclude, se trece la următorul”. Este și cazul reflexivului în spaniolă (dar, parțial, și în alte limbi) pe care Coșeriu îl dă ca exemplu pentru acest ultim tip (*ibid.*: 179-181)²⁸.

4. Conceptul de «semnificat unitar» aplicat la sfera semantică a cuvântului român

4.0. Scopul acestei secțiuni este acela de a dovedi utilitatea conceptului de «semnificat unitar»²⁹ pentru cercetările de lexicologie (și

²⁶ O demonstrație similară, dar extinsă, special dedicată timpurilor verbale din limbile romane, face Coșeriu într-un curs (repetat de-a lungul anilor '60), *Das romanische Verbalsystem*, predat la Universitatea din Tübingen și publicat (abia) în 1976 (vezi Coseriu 1976/1996: 46-51).

²⁷ Despre problema diminutivelor în concepția lui E. Coșeriu, voi publica în curând un articol aparte.

²⁸ Un discipol al lui Coșeriu (din prima generație), Nelson Cartagena, a aplicat aceste idei ale maestrului său într-o teză de doctorat. În prologul acesteia (scris în 1969), Coșeriu remarcă bunele rezultate la care a ajuns elevul său tocmai prin identificarea „semnificatului unitar” în cazul diverselor construcții reflexive ale gramaticii limbii spaniole (vezi Coseriu, *Prólogo*, în Cartagena 1972: 9-11).

²⁹ Precizez că voi utiliza semnele «» pentru indicarea conceptelor/noțiunilor (eventual, a „lucrurilor”) și (conform tradiției) semnele ‘’ (ghilimelele simple) pentru indicarea semnificațiilor.

de lexicografie) ce au (sau pot avea) ca obiect materialul lingvistic românesc. În prima parte a secțiunii, pentru a inventaria și părerile altor lingviști români despre această chestiune, voi întreprinde o analiză semantică a cuvântului *român* în care voi ignora în mod deliberat ideea de «semnificat unitar», deși voi apela în mod constant la (alte) diverse elemente ale teoriei coșeriene. Neîndoielnic, o astfel de dispunere a materiei va crea, cel puțin pe moment, o impresie de incoerență. Sper ca o atare impresie să dispară în partea a doua, unde voi căuta să unesc ambele abordări semantice (cea de tip tradițional și cea de tip structuralist coșerian).

4.1. Cercetând acum sfera semantică a unui cuvânt special al limbii noastre, voi lăsa deoparte – cu bună știință, după cum am anunțat – chestiunile teoretice înfățișate mai sus (vezi *supra*, 3.1.3.-3.1.4.). Cu toate acestea, urmărind desfășurarea analizei mele din prima parte, cititorilor nu le va fi greu să anticipeze concluziile pe care le voi aduna în partea finală a acestei secțiuni.

4.1.1. În opera sa de căpătâi, *Român, românesc, România* (ediția I – 1983; ediția a II-a – 2004, ediția a III-a – 2008), Vasile Arvinte s-a ocupat de cele trei cuvinte din titlu, atât din punct de vedere fonetic (latura expresiei), cât și din punct de vedere semantic (latura conținutului), arătând cum au evoluat acestea în ambele privințe. În cele ce urmează, mă va interesa doar cuvântul *român*, și chiar și acesta doar sub aspect semantic.

4.1.1.1. Oricine poate verifica rapid care sunt semnificațiile cuvântului în cauză, consultând, de pildă, DEX sau MDA, dicționare din care va afla că – dincolo de sensul de bază (semnificația „etnică”) ce se referă la apartenența la o anumită comunitate idiomatice (deci, determinată istoric) – *român* mai înseamnă și ‘creștin ortodox’, și ‘țăran’ (și în sensul de ‘iobag’), dar și ‘bărbat’ (inclusiv ‘soț’), și (*nota bene!*) ‘om în general’.

4.1.1.2. Cum s-a ajuns la acest polisemantism? Pentru mai toate semnificațiile din listă, cartea lui Vasile Arvinte oferă explicațiile de rigoare însoțite de suficiente și incontestabile argumente (pe care nu le

voi mai reda aici³⁰). Lipsește justificarea ultimei accepții ('om în general'), pe care, de altminteri, cercetătorul invocat nici nu o ia în considerație³¹. De altfel, nu știu să i se fi dat vreo explicație până acum. Nu am descoperit nicio încercare de acest gen în lucrările parcurse. Deși figurează la finalul înșiruirii în dicționare și deși nu a stat în atenția specialiștilor, această semnificație este foarte importantă (din perspectiva mentalului implicat), oferind și cheia înțelegerii modului în care i s-au asociat cuvântului *român* și alte semnificații (eventual, conotații).

4.1.2. Așadar, cum se explică semnificația de 'om în general'? Ei bine, explicațiile sunt de natură lingvistică (ținând de o anumită „deontologie” a limbajului) și putem extrage și în acest caz (ca în atâtea altele) o idee din înțelepciunea pe care ne-a împărtășit-o cu generozitate Eugeniu Coșeriu: „În multe limbi, sunt socotiți și numiți «vorbitori» numai cei care *vorbesc* limba respectivă, adică numai cei care *știu să vorbească*, iar cei care *nu vorbesc* limba sunt «nevorbitori», sunt «muții», cei care *bolborosesc*, sunt «barbarii». [...] Și, când se spune despre acești vorbitori că sunt oameni, cum se spune, de exemplu, în limbile bantu, se spune, în realitate, tocmai că *bantu* înseamnă «oamenii» pur și simplu, ceilalți sunt «neoamenii». Se face, deci, această identificare între limbaj în general și o limbă, ceea ce înseamnă nu numai că limbajul – ceea ce știm cu toții – se prezintă în mod necesar sub formă de limbă, ci că fiecare din aceste limbi este pentru vorbitorii ei – și pentru vorbitori, în general – limbajul pur și simplu, modul în care această comunitate a interpretat lumea și o oferă ca lume universală tuturor celorlalte comunități” (Coșeriu 1994: 183)³².

Tot cu ajutorul lui Coșeriu înțelegem cum trebuie interpretată corect o „anecdotală” care circulă prin manualele de (sau introducerile în) lingvistică (vezi, de pildă, Graur 1972: 5-6), amuzându-i pe unii, dar

³⁰ Vezi, pentru acestea, Arvinte 2004: 79-101; cf. și *ibid.*: 60-62.

³¹ O amintește, totuși, într-o notă de subsol, alături de celelalte valori (vezi Arvinte 2004: 87).

³² Interesantă este, în acest sens, și observația lui Marius Sala referitoare la limba quechua („singura limbă oficială sud-americană care a avut, în epoca precolumbiană, rolul unei limbi de civilizație”): indienii care o vorbesc au numit-o *runa-simi*, adică ‘limba oamenilor’ (Sala 2006: 44).

fără să fie însoțită de o explicație justă (adică, de „poanta” ei). Se povestește că marele romanist Hugo Schuchardt ar fi intrat în vorbă, la un pahar de vin, într-o cârciumă, cu un țaran italian care, auzind că domnul din fața sa știa multe limbi, i-a cerut să-i spună cum se zice la «pahar» în cutare sau cutare limbă. Aflând răspunsurile, țaranul a replicat: „Ma quello che è, è un *bicchiere!*” („Dar ceea ce e [de fapt], e un *pahar!*”). Care este însă sensul grav și profund al acestei istorioare? Coșeriu ne lămurește în felul următor: „...se înțelege că celelalte limbi, limbile străine, pentru vorbitorul naiv, sunt numai nomenclaturi, mai mult sau mai puțin arbitrar, și că limba adevărată, limba care corespunde esenței lucrurilor este limba proprie, națională.” (Coșeriu 1994: 184).

Deocamdată, am înțeles de ce – pentru vorbitorul român, bunăoară – un cuvânt precum *om* exprimă mai bine esența umanului („faptul-de-a-fi-om”), decât, să zicem, it. *uomo*, fr. *homme*, sp. *hombre*, germ. *Mensch*, engl. *man* etc. Dar de ce *român* înseamnă și ‘om în general’? Ca să răspundem la întrebare, trebuie să introducem în discuție și ideea de «istoricitate». Într-un articol excelent (la bază, o conferință), *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual* (1967), Coșeriu completează ideile de mai sus în felul următor: „...în lumea modernă este mult mai rară decât în Antichitate identificarea limbii istorice cu limbajul în general. Vorbitorul ingenuu al epocii noastre poate continua să-și considere propria limbă superioară altora; poate continua să creadă că limba vorbită de el corespunde esenței înseși a lucrurilor mai bine decât o fac alte limbi; dar vorbitorii de limbi străine nu mai reprezintă pentru el «mușii», «nevorbitorii», «barbarii»: pur și simplu vorbesc *alte* limbi. Prin intermediul recunoașterii altor limbi, omul a devenit conștient de propria istoricitate, iar apartenența la o comunitate lingvistică este pentru el ceva esențial. Drept urmare, prin limbaj, omul a ajuns la istoricitatea sa; și chiar a făcut din limbaj un simbol al acestei istoricități: comunitățile idiomatiche s-au transformat în *popoare* sau *națiuni*.” (Coșeriu 2009: 154).

Dacă înseși cuvintele limbii tale exprimă esența lucrurilor, atunci, cu atât mai mult, denumirea membrilor comunității de care aparții exprimă esența omului, idealul uman, omul universal, omul „așa cum trebuie să

fie”. În consecință, cel identificat ca fiind *român* devine superior *veneticului* („venețianului”), *liftei* („lituanianului”), *turcului*, *ungurului*, chiar *lâtîmului/létîmului* (‘catolic/eretic’) ș.a.m.d. Românul (în sens generic) s-ar opune, deci, tuturor acestora tocmai prin calitățile sale deosebite, iar limba conservă o asemenea atitudine. Prin urmare, „termenul” *român* a preluat și o parte din încărcătura semantică „pozitivă” a cuvântului *om* și, din nume propriu, *român*³³ a ajuns și nume comun exprimând esența, adică universalul. Și cum este *omul în general*, adică (mai corect spus) *omul universal*? Este, după cum spuneam, *așa cum trebuie să fie*, are *numai calități*³⁴.

Nimic depreciativ nu intră în sfera semantică a cuvântului *român*, ca venind dinspre viziunea vorbitorului român. Iată de ce semnificația ‘iobag’ pe care o înregistrează același cuvânt trebuie pusă pe seama altora. O demonstrează și Vasile Arvinte (invocându-l și pe G. Bonfante): „De cele mai multe ori, transformarea numelui etnic în apelativ cu sens social peiorativ s-a realizat în cadrul comunității lingvistice a poporului dominator” (Arvinte 2004: 87).

4.1.3. Nu insistăm aici asupra semnificației etnice și nici asupra celei religioase (de ‘creștin ortodox’). Ne interesează însă celelalte valori. După cum am văzut, în afară de ‘om în general’, *român* înseamnă ‘bărbat’ și ‘soț’. După părerea mea, și aceste semnificații se justifică tot prin „contaminarea” cu semnificatul „pozitiv” al cuvântului *om*. Numai că, mergând în profunzime, trebuie să facem (în cazul cuvântului *om*, și nu al cuvântului *român*!), în planul semnificatului în

³³ Dacă s-ar aplica și la noi o regulă pe care o găsim în ortografia altor limbi, ar trebui să scriem, firese, cu majusculă, Român (și German, Francez, Rus etc.). Însă, pentru a nu face confuzii, trebuie să avem în vedere aici constatarea lui Coșeriu, potrivit căreia numele de neam, precum și cele de familie sau de popoare „se aplică în mod global ansamblului, dar nu și membrilor” (Coșeriu 2004a: 281). Mai mult decât atât, „numele propriu poate «dezvolta» un apelativ identic din punct de vedere formal dacă este nume al unui obiect, pentru a desemna «clasa» obiectelor ce denumesc individual cu «aceiași» nume (sp. «*las Marias*» [Mariile]), iar dacă este nume al unui ansamblu, pentru a desemna <în mod> individual pe fiecare dintre membrii acestuia (sp. *un turco* [un turec])” (ibid.: 282).

³⁴ Și Grigore Brăncuș notează că „în orice limbă e posibil ca cuvântul prin care e denumit omul să fie folosit și cu semnificația «persoană care se remarcă prin calități morale deosebite, mai ales prin cinstă și corectitudine»” (Brăncuș 2004: 135).

cauză, o distincție „calitativă”: ‘omul în general’ are, ca seme, pe de o parte, (a) ‘bunătatea/omenia’, pe de altă parte, (b) ‘curajul/bărbăția’.

4.1.3.1. Prima valoare, cea de ‘omenie’ se datorează, probabil, influenței creștinismului³⁵. Referindu-se chiar la termenul *omenie*, Ovid Densusianu aprecia (în 1925) că acesta a cunoscut o evoluție semantică aparte. Un asemenea derivat de la *om* ar reprezenta dovada „că în sufletul românului a trăit viu sentimentul de înțelegere a vieții altora, de prețuire a semenilor, e mărturia unei concepții etice superioare de care ai noștri nu au rămas streini. Aceasta reiese și din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepție specială și e proprie numai dacoromânei” (*apud* Brâncuș 2004: 136).

4.1.3.2. Cea de-a doua examinată aici, ‘bărbăția’, trebuie să fi fost (rațional și cronologic vorbind) cea dintâi, de fapt. Dacă ne raportăm la limba latină, atunci vom observa că aceasta (la fel ca și alte limbi indo-europene) avea doi termeni ce denumeau omul → *homo* și *vir*: „Primul [*homo*] era termenul generic păstrat în toate limbile romanice, al doilea [*vir*], care nu s-a conservat, avea și sens militar, denumea soldatul, purtătorul de armă, războinicul.” (Brâncuș 2004: 132)³⁶.

Româna a păstrat, totuși, un derivat de la *vir*, *-i*, pe *vârtute* (< lat. *virtus*, *-utis*, de unde și fr. *vertu*), însemnând ‘putere, vigoare, curaj’ (*cf.* și v.gr. *andreia* ‘bărbăție, curaj’ < *anér* ‘bărbat’; vezi diferitele implicații la Meillet 1965: 273, unde este discutat și modul în care lat. *virtus* a fost afectat de v.gr. *areté*).

Dispărând *vir*, *-i*, termenul generic *homo* va fi câștigat și ceva din înțelesurile celui dintâi³⁷. Așa se explică de ce, în limba populară, *om* cunoaște o serie de particularizări semantice:

³⁵ „Această valoare semantică superioară a lui *om* [i.e. ‘omenie’, n.m. Cr.M.], derivată probabil din preceptele creștinismului, trebuie să fi apărut foarte devreme, înainte de separația dialectală a românei comune.” (Brâncuș 2004: 136). Pentru evoluția semantică a lat. *homo* (influențat și de v.gr. *ánthropos*), inclusiv pentru nuanțele apărute datorită creștinismului, vezi Meillet 1965: 276-278.

³⁶ Pentru logica aparte a limbajului (diferită de cea a științei) și pentru problema neutralizării opozițiilor fonetice, gramaticale și lexicale (în cazul acestora din urmă, chiar privitoare la «om», cu exemple din mai multe limbi), vezi Coșeriu 2000: 203-211.

³⁷ Redăm și o presupunere interesantă menționată de G. Brâncuș în cvasi-exhaustivul său articol dedicat cuvântului *om*: „Restrângerile semantice succesive ale

- *om* cu sensul de ‘bărbat’, în opoziție cu *femeie* (opoziție de sex);
- *om*, cu sensul de ‘soț’ (cf., pentru franceza populară, și Meillet 1965: 277-278)³⁸.

4.1.3.3. La rigoare, dacă semnificatul lingvistic exprimă (în calitatea sa de concept) universalul și dacă universalul este legat obligatoriu (după cum ne învață Aristotel) de necesar, atunci ne putem întreba ce anume definește esența omului, care este calitatea *sine qua non* ce condiționează plasarea unor indivizi în «clasa omului», care este rațiunea (*quid-itatea*) pentru care numim *om* omul.

4.1.3.3.1. Definind «omul», filosofia ne-ar spune că este „ființa rațională” sau „ființa cuvântătoare” (adică dotată cu *lógos*, ce înseamnă deopotrivă ‘rațiune’ și ‘limbaj’) ori „animalul politic (și social)”, ori, eventual (cum ar cere și antropologii), „ființa bipedă” ș.a.m.d. Numai că, iată, creându-și și transformându-și limba, simplul vorbitor nu prea ține seama de filosofie sau de știință, bazându-se în delimitarea realului pe intuiție.

4.1.3.3.2. Intuiția vorbitorului comun nu are în vedere, în cazul cuvântului *om* (adică al semnificatului/conceptului acestuia), nici inteligența, nici socialul, nici mersul biped (și, pe semne, nici bunătatea) ca atribute necesare ale «omului». Trăsătura determinantă pare să fie «bărbăția», în sensul de ‘curaj’ sau de ‘putere fizică/vigoare’. Desigur,

acestui cuvânt [i.e. *om*] ar susține ipoteza, lansată de multă vreme, că, la origine, latinescul *homo* avea un sens foarte general, desemna pe «locuitorul pământului», fiind legat de *humus* «pământ, sol» (pe care limbile romanice nu l-au conservat probabil din cauza sinonimiei cu *terra*); cu acest sens de maximă generalitate, *homo* s-ar fi aflat în opoziție cu *caelites* «locuitori ai cerului, zei.” (Brâncuș 2004: 133). Pentru o opoziție asemănătoare – aș adăuga eu –, vezi și cuvintele cu care vechii greci desemnau oamenii: *ἄνθρωπος* ‘omul simplu, pământean’ și *βροτός* ‘omul în ipostaza de zeu’ (cf. și Meillet 1965: 275).

³⁸ Sensuri pe care *homo* le dezvoltase încă din latina dunăreană, după cum o atestă o serie de inscripții balcanice; și italiana populară, și franceza populară prezintă aceleași semnificații speciale ale lui *uomo*, respectiv *homme* (cf. Brâncuș 2004: 132-133). Să se observe, de asemenea, că, din perspectiva femeii (și după cum se întâmplă, de obicei, în lumea animalelor, *à propos* de raportul dintre femele și masculi, în cazul împerecherii), cel care merită să devină soț este cel care se dovedește „mai bărbat” decât alții.

este o viziune mai degrabă misogină, nedreaptă³⁹, însă nu în totalitate. Intuiția aceasta (dusă la extrem, totuși) este atestată, pentru un grai românesc, de Traian Herseni: „În Țara Oltului, *om* propriu-zis se chema numai bărbatul, nu și femeia, dar numai *bărbatul însurat*, nu și feciorul sau băiatul, iar din bărbații însurați, de regulă numai cei «în puterea vârstei», nu și moșnegii sau bătrânii.” (*apud* Brâncuș 2004: 133).

Ziceam că perspectiva nu este în totalitate nedreaptă, întrucât ideea de «bărbăție», în viziune românească, a încetat demult să se refere exclusiv la bărbați. Într-un material dedicat sărbătoririi lui Al. Graur (la împlinirea vârstei de 85 de ani), Ion Coja a dovedit că o formulă precum *bărbat bătrân* contrazice normele limbii române: „Așadar, în «concepția» limbii române esența *bărbatului* este *bărbăția*, adică nu masculinitatea, apartenența la sexul masculin, ci *bărbăția*, forța, vigoarea, curajul.” (vezi *Bărbat bătrân?*, în Coja 2003: 347-351)⁴⁰.

De vreme ce bătrânețea este asociată cu slăbiciunea (nu doar cu înțelepciunea), am avea de-a face cu o contradicție în termeni, cu o incompatibilitate logico-semantică. Mai mult decât atât, în românește se poate spune *femeie bărbată*, iar verbul *a îmbărbăta* și adverbul *bărbătește* se aplică foarte bine și în cazul femeilor, copiilor etc. Până și câinii pot fi „mai bărbați” (cum găsim în *Miorița*).

4.1.4. Din tot acest complex semantic al cuvântului *om*, în termenul *român* s-a fixat, mai curând, noțiunea de «bărbăție», decât cea de «omenie». Să vedem dacă se poate demonstra și prin fapte o atare idee,

³⁹ Până și Aristotel (condus de concepția sa teleologică, potrivit căreia natura caută continuu să se perfecționeze) putea greși. Iată cum prezintă Pierre Aubenque această idee aristotelică și, mai ales, cum o comentează: „...femelele nu sunt decât masculi neputincioși, ființe vii incapabile să-și realizeze forma în chip plinar, pentru că materia în ele nu a fost suficient «dominată de principiul demiurgic». Fericit eșec al Naturii cel care dă naturilor prilejul și mijlocul de a se perpetua!” (Aubenque 1998: 303-304).

⁴⁰ Iată și un citat, extras de la începutul unui basm scris de transilvăneanul Slavici, în care termenul OM este „glosat” de autor (în opoziție cu termenul FEMEIE) prin precizarea calităților de ‘bărbat’ (ca ‘soț’) și de ‘(om) bun’, iar nu de ‘viteaz’: „A fost odată ce-au fost; a fost un *om* și-o *femeie*, *bărbat* și *muiere*, oameni de treabă, el *bun* și ea *cuminte*, încât li se dusese vestea că trăiesc bine și toți se bucurau când treceau pe la casa lor.” (Ioan Slavici, *Spaima zmeilor*).

altfel spus, dacă în conștiința simplului vorbitor *român* înseamnă și 'viteaz/curajos'.

M-am oprit la un exemplu din literatură, deoarece literatura veritabilă, ca și limbajul, exprimă esența, fiind – cum îi plăcea lui Coșeriu să o definească – aprehensiunea (sau intuiția) universalului în faptul concret. Cred că Emil Gârleanu, în scurta narațiune *Un viteaz* (publicată în 1908)⁴¹, surprinde tocmai acest aspect. Într-o încăleștare armată, din timpul Războiului de Independență (1877), un foarte tânăr ofițer turc (un „bașbuzuc”) rezistă eroic, de unul singur, în fața călărașilor români. Dovedește o îndârjire și o pricepere ieșite din comun, luptând atât cu hamgerul, cât și cu revolverul. În cele din urmă, pentru a nu fi prins de români, își ucide calul, iar acesta, în cădere, îl strivește și pe el, omorându-l pe loc. Vitejia lui reușește să stârnească admirația românilor într-o așa măsură, încât unul dintre cei răniți în confruntare, sângărând încă, „își scăpă gândul printre dinți: – Strașnic *român* [subl. aut. E.G.], măi băieți, mă!...”.

Este uimitor (și, totuși, explicabil) cum, în fața unei calități atât de prețuite (fie că-i zicem *curaj* sau *vitejie*, fie că o numim *bărbăție*), celelalte semnificații ale cuvântului *român* se anulează și nu mai contează că cineva este, din punct de vedere etnic, turc, și nu român, că îți este (chiar prin tradiție) dușman, și nu prieten, că este musulman, și nu creștin ortodox... Pentru omul simplu, plecat de acasă pe front, tânărul ofițer turc capătă, într-o străfulgerare involuntară a gândului, dimensiunea omului așa cum trebuie să fie, ca întruchipare a curajului și a demnității.

4.1.5. Până la acest punct, ne-am mișcat în interiorul propriei limbi. A fost vorba, preponderent, de o viziune românească surprinsă în semnificațiile cuvântului cercetat. Ne putem întreba însă dacă termenul *român* are/ă avut vreo semnificație (sau măcar o conotație) pozitivă la confruntarea cu o viziune „din afară”. Am văzut deja că străinul este privit cu ostilitate sau cu dispreț și că denumirea etnică aferentă este marcată negativ (vezi *venetic*, *liftă* etc.). Și am remarcat că la fel ne-au tratat (și ne tratează încă?) străinii pe noi (vezi *român* cu sensul de

⁴¹ În Emil Gârleanu, *Serieri alese*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1963, p. 16-19.

‘iobag’). Oare există vreo limbă în care *român* (sau *Romanian*, *Roumain*, *rumano* etc.) să aibă, bunăoară, semnificația de ‘viteaz’ sau ‘curajos’? Greu de crezut...

4.1.5.1. Cunoașterea „lucrurilor” (și a ideilor/opiniilor despre „lucruri”) intervine adesea în funcționarea și devenirea lexicului. Coșeriu a dovedit convingător că anumite determinări ale desemnării prin intermediul „lucrurilor” pot conduce la o fixare a semnificatului în planul normei unei limbi (vezi Coseriu 1977: 105). Ca *român* să ajungă sinonim cu *viteaz/curajos* în vreo limbă, ar fi trebuit să le stârnim străinilor admirația prin faptele noastre de cutezanță, așa cum, de pildă, strămoșii noștri daci deveniseră în ochii grecilor antici „cei mai viteji și mai drepți dintre traci” (Herodot).

Se găsesc, probabil, perioade în istoria oricărui popor caracterizate prin acțiuni îndrăznețe/temerare. M-aș raporta la același moment istoric, dar emblematic pentru români, Războiul de Independență de la 1877, și la modul în care o anumită stare de spirit generată de acesta a fost reflectată în conștiința românilor și, ca atare, și în literatură. Imortalizând artistic clipele în care, prin lupte crâncene, românii au dovedit lumii întregi un eroism incredibil, Vasile Alecsandri exclama în poezia *Odă ostașilor români* (scrisă chiar în acel an): „Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice! / Astăzi lumea ne cunoaște: *Român zice, Viteaz zice*.”. Iată cum *român*, sub presiunea contextului istoric, ajunge echivalent cu *viteaz*! Să le fi recunoscut străinii, cândva, românilor, ca virtute specifică, și curajul sau vitejia? Așa lasă să se înțeleagă Alecsandri⁴². Sau să fie la mijloc doar proiecția poetului nostru care, într-o împrejurare specială, identifica în nucleul semantic al cuvântului *român* o „semnificație” latentă, actualizând-o? În realitate, este nevoie de mult mai mult ca o astfel de semnificație să fie asociată unui etnonim (cum este *Roumain*, bunăoară) în limba celor care aparțin

⁴² Poate că Alecsandri înregistra astfel (măcar) perspectiva (de moment?) a francezilor, pe care îi cunoștea atât de bine. Cine nu-și amintește excelenta sa bucată în proză, *Balta-albă*, în care utiliza motivul persanului sau al călătorului străin, dându-se drept un „zugrav franțez”? În orice caz, într-o atare situație ar fi vorba, de fapt, de cunoașterea limbii (la Alecsandri) vs cunoașterea „lucrurilor” (la francezi).

altei comunități idiomatice. Este nevoie de o permanență ori o constanță a curajului în manifestările unui popor pentru a conduce la așa ceva.

Dacă avem în vedere modul (statornic) în care ne-am prezentat în fața popoarele vecine, atunci n-ar trebui să ne mire următoarea observație a lui Lazăr Șăineanu referitoare la denumirea *vlah/valah* (cu care ne desemnau străinii): „Interesantă e accepțiunea de «păstor» a numelui etnic *valah*, creșterea vitelor fiind principala ocupațiune a românilor [...]. Astfel, în documentele sârbești de după 1250, *vlah* înseamnă numai «pecurarius» [...] Păstorii nomazi se numesc în general în Grecia *βλάχοι*...” (Șăineanu 1999: 392)⁴³.

4.1.5.2. În acest sens, mi se pare instructivă chiar etimologia termenului *brav*, cuvânt cu o istorie spectaculoasă. Provine (după părerea celor mai mulți specialiști, vezi Arvinte 2004: 89, Sala 2006: 80), în ultimă instanță, din gr. *barbaros* (și el, se pare, venind, la rândul-i, dintr-un sumerian *barbar* ‘străin’; după alții, ar însemna chiar în grecește ‘bâlbâit’, cf. și lat. *balbus*). *Barbaros* se folosea pentru a-i desemna pe cei care nu erau greci (adică nu vorbeau grecește). Apoi, trecând în latină, *barbarus* i-a denumit pe cei care nu erau romani⁴⁴. Dacă în sec. al XI-lea (la prima atestare) sp. *bravo* însemna ‘fioros, sălbatic’, iată că din sec. al XVI-lea a început să însemne ‘viteaz’ și chiar ‘bun’. Traseul urmat de acest cuvânt până a ajuns în românește este următorul: lat. *barbarus* > sp. *bravo* > it. *bravo* > fr. *brave* > rom. *brav*. Este curios cum de tocmai „străinul”, „bâlbâitul”, cel disprețuit sau urât, a ajuns să fie etalonul pentru «bărbăție/curaj». Surprinzător⁴⁵,

⁴³ Alte popoare au avut de suferit, în limba altora, o depreciere și mai puternică a numelui. De pildă, originea cuvântului *sclav* (< lat. *sclavus*) vine chiar de la denumirea slavilor (din rândul cărora, în vechime, au fost luați, în special de către vikingi, foarte mulți robi); cf. și engl. *slave* ‘rob’.

⁴⁴ Vasile Arvinte a remarcat că în comunitatea lingvistică romană au funcționat o vreme opozițiile: *romanus* – *barbarus*, apoi *lingua romana* – *lingua barbara*, *Romania* – *barbaricum* (Arvinte 2004: 89).

⁴⁵ După cum surprinzător poate părea ca un derivat de la *bărbat* (la origine, în latină, *barbatus* ‘purtător de barbă’), și anume *bărbăție*, să nu mai marcheze masculinitatea (apartenența la sexul bărbătesc), exprimând, pur și simplu, vigoarea ori curajul.

dar (după cum am arătat) complet justificabil datorită unor condiții istorice speciale.

4.1.6. Nimic mai firesc, așadar, decât faptul că *român* semnifică în limba noastră ‘bărbat’ sau ‘om plin de virtuți’, cu referire la membrii poporului român. Dar există și momente de grație în care se poate trece – ca aspirație sau ca ideal al vorbitorului obișnuit – dincolo de determinarea istorică (nemaicontând cum am caracterizat noi, mai mult sau mai puțin obiectivi, propriul neam, firea acestuia, sau cum au făcut-o și alții, inventariindu-ne și defectele). În acele clipe, orice om cu calități, orice om ajuns „cum trebuie să fie” (ori „cumsecade”, cum ar zice Sadoveanu⁴⁶), indiferent de originea sa etnică, poate fi numit *român*. Și, într-adevăr, cunoaștem cazuri de străini care au devenit și s-au dovedit mai români decât mulți români. Pe de altă parte, calitatea aceasta a curajului mai supraviețuiește pe alocuri, în sufletele unor români adevărați. Poate că ar trebui mai des, vorba imnului, „*să dăm dovezi la lume / Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman*”. Astfel încât, și în limba altora, numele *român* să însemne (sau măcar să evoce) și trăsături pozitive⁴⁷.

4.2. Să vedem acum în ce măsură conceptul de «semnificat unitar» aduce o mai mare clarificare cu privire la relațiile din interiorul sferei semantice a cuvântului *român*. Indubitabil, acest termen este unul polisemantic, prezentând (1) o semnificație etnică; (2) o semnificație religioasă (‘creștin ortodox’); (3) o semnificație socială (peiorativă: ‘iobag’); (4) ‘om în general’ și (5) ‘bărbat’.

⁴⁶ Vorbele lui Sadoveanu (puse în gura unui personaj ce-i dă sfaturi unui tânăr) ilustrează o deontologie universală: „Fă-te și tu ce-i putea, dar mai ales *un om cumsecade* să te faci” (*La noi în Viișoara*). Consider că această „*cumsecădenie*” ori acest *a fi cum-se-cade* trebuie interpretat drept ‘a fi cum trebuie, a fi cum este necesar să fie’.

⁴⁷ Chiar dacă nu am făcut întotdeauna precizările necesare, vreau să-mi asigur cititorii că nu am confundat niciun moment planul realității (al lucrurilor) cu cel al limbii (al semnificatelor). În pofida faptului că m-am referit uneori și la trăsăturile/ocupațiile/obiceiurile reale ale poporului român sau ale românilor (care, neîndoielnic, pot lăsa urme în limbă), ceea ce am avut în vedere au fost *semnificațiile* cuvintelor analizate.

4.2.1. După cum am arătat deja, ultimele două semnificații, (4) și (5), se explică prin înglobarea conținutului cuvântului *om* (descendentul lat. *homo*) în conținutul cuvântului *român*. Tocmai faptul că sunt înregistrate ambele semnificații reprezintă în sine o dovadă, întrucât se confirmă astfel logica particulară a limbajului⁴⁸. Problema semnificatului unitar se pune în momentul în care apar și alte accepții în privința cărora trebuie să hotărâm dacă se cuvine să le tratăm drept semnificații de limbă sau nu⁴⁹. În cazul de față, se observă că, atunci când vorbim despre accepții, precum ‘curajos’ sau ‘viteaz’, ale cuvântului *român*, semnificatul unitar (corespunzând primului tip din clasificarea lui Coșeriu, vezi *supra*, 3.1.4.) este ‘bărbat’⁵⁰, singurul care justifică accepțiile în cauză.

⁴⁸ Referindu-se la fenomenul neutralizării, Coșeriu susține că acesta „are importanță teoretică, pentru înțelegerea limbajului în general și a limbilor, deoarece dezvăluie o logică specifică a limbajului, diferită de logica propriu-zisă și de logica științelor. În logică, în științe și în limbajele științifice, este valabil principiul contradicției, fapt pentru care opozițiile între termenii de același nivel au forma următoare: A|non-A. Cu alte cuvinte, un lucru ori este «A» ori este «non-A» și nu poate fi atât «A», cât și «non-A». În schimb, în gândirea lingvistică (nu în gândirea prin intermediul limbajului, ci în gândirea intuitivă care creează și care, în fond, *este* limbajul) nu e valabil acest principiu: «non-A» poate fi deopotrivă «A», deși nu invers («A» nu poate fi de asemenea «non-A»). Astfel, *ziua* este «non-noapte» dar și «non-noapte + noapte»; *om* este «non-femeie» și deopotrivă «non-femeie + femeie», adică «ființă umană în general»; singularul este «non-plural» și de asemenea «non-plural + plural», adică termenul extensiv pentru întreaga opoziție de număr etc., în timp ce *noapte, femeie, «pluralul»* nu pot îngloba «contrariile» lor. (Coșeriu 2000: 204).

⁴⁹ Să reamintim principiul lui Coșeriu: „...trebuie să distingem de la început și în mod constant între «semnificatul» propriu-zis și «accepție», între semnificatul funcțional autonom – sau «semnificatul de limbă» – și «semnificatul de vorbire», între «semnificatul constant» și «semnificatul ocazional». Ceea ce, fără îndoială, în practică este mult mai dificil decât a admite anticipat polisemii de orice fel.” (Coșeriu 2000: 175).

⁵⁰ Semnificatul unitar ‘bărbat’ justifică, la rigoare, și așa-zisa „semnificație” de ‘soț’ pe care o găsim consemnată în dicționare tot în dreptul cuvântului *român*. Referindu-se la soț, o femeie poate spune fie „bărbatul meu”, fie „omul meu”, fie „românul meu” (pentru cea din urmă sintagmă, vezi suficiente atestări la Arvinte 2004: 51-52). Simpla prezență a posesivului indică faptul că este nevoie mereu, în acest caz, de o determinare suplimentară (un context minim); avem de-a face, așadar, mai degrabă, cu o accepție

Cineva ar putea obiecta că cele afirmate de mine constituie doar o ipoteză și că nu am furnizat suficiente dovezi pentru a demonstra că una dintre accepțiile termenului *român* ar fi și aceea de ‘viteaz’. La o căutare mai atentă, cred că ar fi descoperite mai multe citate ilustrative. Până atunci, iată încă un context extras dintr-un basm cules (dar și rescris) de Petre Ispirescu, în care cuvintele evidențiate ne scutesc de orice comentarii suplimentare: „Cu acești voinici se întovărăși și *un om verde*, *pui de român*, *știi colea*, care auzise de făgăduința împăratului și venise să-și încerce și el norocul. Porniră, deci, cu toții, își aleseră un loc aproape de groapă și se puseră la pândă. Pândiră o zi, pândiră două, pândiră mai multe zile, și nu se întâmplă nimic. Iară când fu într-una din zile, cam după asfințitul soarelui, pe când era de rând *viteazul nostru* să pândească, ieși balaurul din groapă și se îndreptă către voinicii cari dormeau pe lângă foc.” (Petre Ispirescu, *Balaurul cel cu șapte capete*)⁵¹.

4.2.2. Să presupunem, totuși, că nu am fi avut la îndemână decât povestirea lui Emil Gârleanu (cu titlul semnificativ *Un viteaz*). Dacă acel călăraș român ar fi exclamat „Strașnic *român*, măi băieți, mă!” în fața actului de curaj (și de pricepere militară) dovedit de un alt român, o atare încadrare nu ne-ar fi atras atenția prea mult. Oare a greșit (lingvistic vorbind) românul rostind acele cuvinte? Coșeriu ar fi spus că vorbitorul are întotdeauna dreptate, iar lingvistul trebuie să vadă în ce sens are dreptate vorbitorul... Dar, în episodul relatat mai sus, ce anume a făcut ca „bariera” semnificației etnice să fie trecută, ce anume a justificat (dincolo de semnificatul unitar precizat) acea etichetare?

În conformitate cu cele expuse la 4.1.2., putem deduce (din afirmațiile lui Coșeriu) că – cel puțin la nivel de universalii posibile – în devenirea istorică a umanității pot fi identificate două perspective ce au

contextuală (chiar dacă aceasta este atât de frecventă), și nu cu o semnificație propriu-zisă.

⁵¹ Acest citat este valoros (dincolo de faptul că atestă relația contextuală dintre termenii *român* și *viteaz*) și pentru că indică echivalența semantică dintre *român* și *om* în anumite situații. Din câte știu, în limba română expresia curentă este „român verde”, și nu „om verde”.

la bază raportul noi (ca popor) vs ceilalți, așa cum apare acesta reflectat în felul în care ne *numim* în opoziție cu ceilalți:

(α) Perspectiva „primitivă” și intolerantă, adică (dacă se poate spune așa) „nos-centrică”, ce se vedește în faptul că denumirea poporului (sau a membrilor acestuia) este (sau provine din) termenul pe care respectiva comunitate idiomatică îl folosește pentru a desemna omul (ființa umană în general); vezi exemplul deja amintit referitor la populația (și limbile) *bantu* (*supra*, 4.1.2.), dar și altele (de pildă, *cf.* țig. *rom*, care înseamnă ‘om’, după DEX);

(β) Perspectiva modernă și „generoasă”/tolerantă, ce se vedește în aceea că – deși limbile conțin deja și un termen aparte pentru «om» – denumirea etnică poate ajunge să se refere și la om în general, ba, mai mult, să permită, până la un punct, nu doar referirea la noi, ci și la ceilalți. Este și cazul limbii noastre, în care cuvântul *român* are un bogat conținut semantic, format din diverse semnificate unitare ce pot justifica diverse accepții contextuale.

În concluzie, o situație cum este cea relatată în manieră artistică („povestită”, dar nu și complet inventată, pe cât se pare) de către Emil Gârleanu se explică, pesemne, tocmai ca o consecință a unei viziuni de tip (β).

5. Trăsături *sui generis* ale compuselor românești de tipul «coupe-papier»

5.1. Încă din titlu, demersul meu face o aluzie – destul de transparentă, după cum se va fi observat deja – la un studiu al lui Eugeniu Coșeriu, datând din 1976 (redactat inițial în limba germană), *La formación de palabras desde el punto de vista del contenido (A propósito del tipo «coupe-papier»)*, în care discuția se poartă în jurul unui tip de compunere specific limbilor romanice, deci întâlnit ca atare și în limba română. În cele ce urmează, îmi propun să fac o caracterizare amănunțită a modului „original” în care s-a manifestat pe teren românesc acest procedeu de formare a cuvintelor, încercând să pun în evidență, totodată, și legătura acestuia cu frazeologia.

5.2. Pentru început, voi prezenta succint tipul de compunere în cauză, așa cum apare el reprezentat în lumea romanică (sau în ansamblul limbilor romanice), după care voi menționa părerile unor

specialiști români cu privire la această problemă, oferind în același timp un bogat inventar de exemple românești pentru a ilustra diversele aspecte ale procedului examinat.

5.2.1. În studiul *La formación de palabras desde el punto de vista del contenido*, Eugeniu Coșeriu se ocupă în detaliu de tipul de compuse care ne interesează aici (fr. *coupe-papier*, it. *tagliacarte*, sp. *cortapapeles*, port. *corta-papel* etc.). El observă că acest tip este caracteristic limbilor romanice, fiind însă puternic dezvoltat mai ales în unele dintre aceste limbi, și anume în franceză și italiană. Procedul are origini indoeuropene: exista în sanscrită și în vechea persană și este atestat din plin în greacă veche (vezi, de pildă, *σεισίχθων*, ca epitet al lui Poseidon; cf. fr. *secoue-terre* sau it. *scuotiterra*). Se pare că tocmai greaca veche a contribuit la nașterea și la dezvoltarea acestui tip în limbile romanice (Coseriu 1987: 239-240). În alte limbi europene (precum engleza și germana) fenomenul apare doar sporadic, datorându-se, cel mai probabil, imitării modelelor romanice (cf. engl. *breakfast*, *pickpocket*⁵²; germ. *Taugenichts* etc.). Articolul lui Coșeriu – excelent ca toate ale sale – abundă în exemple din felurite limbi, în special din cele romanice. Pentru română, sunt selectate însă doar următoarele exemple: *papă-lapte*, *pierde-vară*, *Strâmbă-lemne*, *Sfarmă-piatră* și (ceva mai încolo) *împușcă-n-lună*⁵³, alături de constatarea că „este tipo es poco productivo en rumano, donde, además, está limitado casi exclusivamente a la designación antonomástica (y a menudo peyorativa) de personas” (*ibid.*: 262).

⁵² Vezi, pentru engleză, și *scare-crow* ‘sperietoare de ciori’. Un personaj din basmul lui L. Frank Baum, *The Wizard of Oz*, se numește chiar *Scare-Crow* și este interesant că în traducerea românească a acestui basm numele respectiv apare redat (firește) drept *Sperie-Ciori* (și nu **Sperie-Cioară*), deși forma consacrată de uz este, în limba română, *sperietoare de ciori*.

⁵³ Este adăugat și rom. *codobatură*, care, din punctul de vedere al conținutului (deși sub o configurație materială diferită), reprezintă o formație analogă tipului de compunere discutat (cf. și germ. *Federhalter*, it. *pescivendolo*, *fruttivendolo*). De fapt, *codobatură* constituie un subtip al tipului *coupe-papier* sau *tagliacarte*, una dintre denumirile «codobaturii» în italiană fiind chiar *batticoda* (Coseriu 1987: 264; cf. și Iordan & Manoliu 1965: 242).

5.2.1.1. Desigur, Coșeriu face și o trecere în revistă a părerilor specialiștilor despre acest compus și se arată preocupat de întrebarea dacă forma aparent „verbală” ce se prezintă în acest tip de compunere este „verbală” într-adevăr și – dacă este așa – despre ce formă a verbului ar fi vorba: „¿es la tercera persona singular del presente de indicativo?, ¿o quizá la segunda persona?, ¿o es un imperativo?” (*ibid.*: 240). Printre numeroasele interpretări, Coșeriu găsește (deși mai rar) și explicația corectă: „se trata simplemente del tema verbal puro”, după cum a susținut, încă din 1930, A. Pagliaro „con argumentos mucho más convincentes, teóricos y sincrónico-funcionales” (*ibid.*: 241)⁵⁴. În urma analizei semantice pe care Coșeriu o întreprinde (și asupra căreia voi reveni), rezultă că așa-numitul „element verbal” din acest tip de compunere „no es un imperativo, ni ninguna otra forma verbal conjugada, sino una derivación regresiva que corresponde aproximadamente al respectivo tema verbal (y que coincide materialmente con el imperativo sólo en la medida en que también éste se expresa a menudo por el tema verbal puro)” (*ibid.*: 260). De altminteri, din punct de vedere funcțional, „esta forma no es siquiera un verbo, sino un sustantivo: si se quiere, una especie de participio sustantivado” (*ibid.*).

5.2.1.2. Coșeriu susține că, în cazul acestui tip de compuse, asistăm la o combinare între o „compunere lexematică” și o „compunere prolexematică”. Pentru a înțelege mai bine explicația lui Coșeriu, este necesar să expunem pe scurt concepția sa despre formarea cuvintelor, care se încadrează într-o teorie complexă și coerentă privind structurile semantice/lexematice⁵⁵. În viziunea lui Coșeriu, structurile semantice sunt α) *paradigmatice* și β) *sintagmatice*. Cele paradigmatică sunt, la rândul lor, *primare* (în cadrul cărora se disting *câmpul* și *clasa*) și *secundare* (în care se includ *modificarea*, *dezvoltarea* și *compunerea*). Cele sintagmatice sunt de trei feluri: *afinitatea*, *selecția* și *implicația*.

⁵⁴ Vezi, de pildă, și cele spuse de Charles Bally: „On peut citer cependant le type *porte-plume, essuie-mains*, etc., où l'élément verbal n'a plus la valeur ni d'un impératif ni d'un indicatif, mais est un pur radical; *porte-plume* correspond à peu près à ce qui serait en grec *pherekálamos*.” (Bally 1965: 95).

⁵⁵ Pentru structurile lexematice, vezi, mai pe larg, Coșeriu 1977: 163-184 și 1987: 229-235, dar (pentru o prezentare cu exemple românești) și Coșeriu 1994: 87-92.

Pentru discuția noastră prezintă interes doar structurile paradigmatic secundare:

a) *modificarea* (cf. sp. *modificación*), ce reprezintă o „relație lexicală minimală în limbă, care nu implică o funcțiune propozițională”; în acest caz, „nu se schimbă categoria verbală; verbul rămâne verb, substantivul rămâne substantiv, adjectivul rămâne adjectiv” (Coșeriu 1994: 90); de exemplu: rom. *cal* → *căluș*, *fag* → *făget*; fr. *crier* → *criailler*; sp. *rojo* → *rojizo* etc. (Coseriu 1987: 231);

b) *dezvoltarea* (cf. sp. *desarrollo*) – o structură în care „baza este considerată cu o funcțiune propozițională implicită, și cu această funcțiune propozițională implicită e «înapoiată» vocabularului” (Coșeriu 1994: 90); în acest caz, se schimbă întotdeauna categoria verbală; de exemplu: rom. *a pleca* → *plecare*, *frumos* → *frumusețe*; sp. *bello* → *belleza*, *salir* → *salida*; fr. *partir* → *départ* etc. (Coseriu 1987: 232);

c) *compunerea* (cf. sp. *composición*), ce constă în combinarea a două elemente aflate într-un raport gramatical sau paragramatical. Atunci când ambele elemente combinate sunt lexeme, avem de-a face cu o *compunere lexematică* (de pildă, germ. *Apfel* + *Baum* → *Apfelbaum*; sp. *rojo* + *pelo* → *pelirrojo* etc.); dacă unul dintre cele două elemente implicate este de natură pronominală, atunci avem de-a face cu o *compunere prolexematică*; de pildă: «agent pronominal» + rom. *a deștepta* → *deșteptător*; «agent pronominal» + sp. *despertar* → *despertador* (Coșeriu 1994: 91 și Coseriu 1987: 232)⁵⁶.

Toate aceste structuri secundare se pot combina între ele, inclusiv cele două tipuri de compunere; de pildă: «agent pronominal» + germ. *lehren* ‘a învăța’ → *Lehrer* (compunere prolexematică) + *Schule* ‘școală’ → *Schullehrer* (compunere lexematică) (Coseriu 1987: 232). Or, după părerea lui Coșeriu, cu această posibilitate a procedeeleor

⁵⁶ Undeva, E. Coșeriu precizează că cel de-al doilea tip de compunere (cea *prolexematică*) corespunde unei secțiuni din ceea ce se numește, în mod tradițional, „derivare” (care, de altminteri, privește și *modificarea*, și *dezvoltarea*, în sens coșerian). În schimb, *compunerea lexematică* – cu excepția așa-numitei „compuneri verbale”, pe care Coșeriu o încadrează la *modificare* – corespunde procedeeului cunoscut, prin tradiție, drept „compunere” (Coseriu 1977: 181-182).

formative de a se combina între ele de mai multe ori se relaționează și compusele de tipul «coupe-papier».

În analiză, este necesar să se pornească întotdeauna de la „semnificatul sistematic” corespondent, adică ar trebui să ne întrebăm: „Ce știm noi dacă – de pildă, pentru italiană – cunoaștem ce înseamnă cuvintele *tagliare* și *carte* și, în plus, cunoaștem și în ce constă procedeul compunerii în cauză, dar nu știm, efectiv, ce înseamnă un «tagliacarte»? Știm doar că este vorba de «cineva (sau ceva) care taie hârtii» [„Sé que se trata de «qualcuno (o qualcosa) che taglia carte».”]” (*ibid.*: 258). Se observă lesne că sintagma „cineva (sau ceva) care taie”/„qualcuno (o qualcosa) che taglia” este o parafrază pentru o compunere prolexematică de genul rom. *tăietor* (-toare)/it. *tagliatore* (-trice). Deci, în cazul compunerii noastre, lui *tagliatore* i se adaugă lexemul *carte*: se combină o compunere prolexematică de tipul *tagliatore* (-trice) cu o compunere lexematică («tagliatore, -trice» + *carte* → *tagliacarte*) (*ibid.*: 259)⁵⁷. Din studiul lui Coșeriu se cuvine să mai reținem încă (cel puțin) două constatări: una care ține de aspectul material (al expresiei) și una care ține de aspectul semantic (al conținutului).

5.2.1.2.1. Din punct de vedere material, procedeul respectiv se caracterizează prin aceea că, într-o fază corespunzătoare compunerii lexematice, compusul prolexematic se reduce prin suprimarea posibilelor sufixe; în aceeași fază, dispar și prepozițiile care, în sintaxa normală, se utilizează în construcția unui compus prolexematic substantival cu un alt substantiv (*cf.* rom. *tăietor de lemne*, *sp. tenedor de*

⁵⁷ De altfel, într-un studiu scris cu câțiva ani înainte (*Las estructuras lexemáticas* [1968]), fără să intre în detalii, Coșeriu susținuse aceeași opinie: „El tipo románico esp. *cortapapeles*, it. *tagliacarte*, fr. *coupe-papier*, también representa una combinación de los dos tipos, puesto que implica una composición genérica [= prolexemática, n.m. Cr.M.] con derivativo de expresión cero (*cortar* → *corta-* [equivalente de «que corta», «cortador»] y una composición específica [= lexemática, n.m. Cr.M.]: compuesto genérico *corta-* + *papeles*).” (Coșeriu 1977: 182). După cum se vede, într-o primă fază a lexematiei sale, Coșeriu întrebuința termenii *composición genérica* și *composición específica*, în locul celor consacrați ulterior.

libros etc.)⁵⁸. Totuși, există și unele situații în care prepoziția s-a menținut: de pildă, în it. *saltimbanco*, *saltimbocca*, *nasciinguerra*, fr. *saute-en-barque*, *meurt-de-faim*, rom. *împușcă-n-lună* etc. (*ibid.*: 259-260).

5.2.1.2.2. Compusele – indiferent de tip – sunt create (după Coșeriu) pentru a corespunde unor necesități ale desemnării. De exemplu, în cazul germ. *Goldwaage*, cunoașterea generală a lucrurilor ne spune că avem de-a face, probabil, fie cu o balanță *de* aur, fie cu o balanță *pentru* aur. Abia într-o situație concretă putem afirma în mod cert că ne aflăm în fața unei balanțe *pentru* [cântărit] aur (*ibid.*: 246). Reamintesc că distincția tripartită *desemnare* – *semnificat* – *sens*, operată în planul conținutului lingvistic, este esențială în cadrul teoriei coșeriene. Desemnarea reprezintă doar referirea (referința) la realitatea extralingvistică, în timp ce semnificatul (semnificația) este conținutul dat exclusiv de limbă și prin intermediul limbii (este virtuală, însumând numai posibilitățile de desemnare); iar sensul – conținutul unui act concret de comunicare (al unui text/discurs). Astfel, ca să dau și un exemplu românesc, compusul *papă-lapte* ar semnifica, din perspectiva sistemului limbii române (sau a cunoașterii limbii), ‘cineva care papă lapte’ și nimic mai mult. Se știe însă că *a păpa* (< lat. *pappare*) ‘a mânca’ se folosește în limbajul copiilor. În consecință, *papă-lapte* rostit cu privire la un adult nu poate desemna altceva decât o persoană lipsită de energie sau de inițiativă, un om bleg. Cu vremea, desemnarea se poate transforma în semnificație, fixându-se în normă, aspect pe care îl subliniază și Coșeriu: „Entre el significado dado por el sistema de la lengua y el conocimiento general de las cosas, habría, sin embargo, que añadir todavía la eventual fijación por la norma de la lengua” (*ibid.*).

5.2.2. De aici încolo, voi avea în vedere îndeosebi compusele românești corespunzătoare acestui procedeu de compunere general

⁵⁸ Coșeriu are grijă să precizeze că, în majoritatea cazurilor, cel de-al doilea element al compunerii lexematice este un substantiv (cel mai adesea cu funcție sintactică de obiect direct), însă poate fi uneori și un adjectiv (cf. it. *cascamorto*), un adverb (cf. it. *Tirinnanzi*), ba chiar și un numeral (cf. sp. *matasiete*, it. *ammazzasette*), având diverse funcții sintactice: nume predicativ, complement circumstanțial de loc etc. (Coșeriu 1987: 259).

romanic. În vol. I, *Compunerea*, al tratatului elaborat de Academie, *Formarea cuvintelor în limba română* (1970), Fulvia Ciobanu se ocupă, într-o secțiune aparte, și de *Substantive compuse din cuvinte întregi existente și independent în limba română*. Se constată dintru început că „posibilitățile de combinare a părților de vorbire care alcătuiesc substantivul compus sunt variate” și că unul dintre tipurile de compuse bine reprezentate în limba actuală ar fi „verb la un mod personal (interjecție) + (prepoziție +) substantiv, adverb sau participiu (compuse de tip propoziție: *fluieră-n-biserică*, *zgârie-brânză*; *Cată-n-Sus*)” (Ciobanu & Hasan 1970: 37)⁵⁹. Se apreciază, de asemenea, că aceste compuse-propoziții „sunt mai puțin variate ca tipuri sintactice și morfologice și mai puțin bogate în informații decât compusele-părți de propoziții, prezentându-se totodată ca o categorie mult mai unitară decât acestea” (*ibid.*: 40). Cele mai frecvente sunt formațiile ce aparțin tipului: predicat + complement direct (de pildă, *zgârie-brânză*). Tot la compuse-propoziții este încadrat și următorul tip sintactic: „predicat + complement circumstanțial, reprezentat prin: verb + (prepoziție +) substantiv sau adverb (*fluieră-n-biserică*, *Cată-n-Sus*, *Cată-Râu*)” (*ibid.*). În fine, după această introducere în problematica generală, chestiunea care ne interesează este tratată pe larg în secțiunea *Verb la un mod personal sau interjecție + alte părți de vorbire* (*ibid.*: 103-114).

Fulvia Ciobanu face acestui tip de compuse și o caracterizare stilistică: „Compusele substantive comune sunt în marea lor majoritate epitete, care, de cele mai multe ori, au ca punct de plecare o hiperbolă: *calcă-n străchini* ‘om stângaci, prost’, *fluieră-n biserică* ‘om de nimic’, *fluieră-n bute și roade-litrele* ‘bețiv’, *înghite-câlți* ‘pehlivan, panglicar’, *linge-talere* (sau *talgere*) ‘lingău’, *papă-lapte* ‘om lipsit de energie, moale’, *papă-tot* ‘mâncăcios, lacom’, *sare-garduri* ‘bărbat afemeiat, muieratic’, *soarbe-zeamă* ‘om prost, găgăuță’, *taie-babă* ‘fricos’, *taie-*

⁵⁹ Pentru structura care înglobează o interjecție în locul verbului personal, nu am găsit în lucrările consultate niciun exemplu convenabil. Ar fi putut fi amintit, totuși, [un] *scârța-scârța pe hârtie* ‘funcționar, conșopist’. Ca nume generic depreciativ, există și compusul sinonim (ce include tema verbală corespunzătoare respectivei interjecții) *Zgârie-hârtie*, atestat chiar într-unul dintre articolele lui Mihai Eminescu (cf. Milică 2013: 107).

câinilor-frunză ‘borfaș, leneș’, *frige-linte* și *zgârie-brânză* ‘zgârcit’, (înv.) *pușcă-n lună* și *zboară-n lună* ‘om exaltat, excentric’ [etc.]” (Ciobanu & Hasan 1970: 103; cf. și *ibid.*: 41).

Tot din punct de vedere stilistic, dar referindu-se, totodată, și la orice alt fapt expresiv al limbii, Iorgu Iordan încearcă să ofere o explicație a modului în care iau naștere (și) astfel de compuse: „Majoritatea lor sunt și produsul fantaziei [sic!] noastre, nu numai al afectului: *zgârie-brânză*, *brânză-n sticlă* etc. trezesc în mintea ascultătorului imaginea omului care, de teamă să nu mănânce mai mult decât îi permite avariția, de-abia atinge (*zgârie!*) brânza din farfurie sau o pune pur și simplu într-o sticlă (ca să... risipească și mai puțin!).” (Iordan 1975: 13)⁶⁰. Într-o tratare specială a acestor compuse, același lingvist consideră că „izvorul mării expresivității a acestor formații” rezidă în aceea că „acțiunea exprimată de verb se transmite asupra unui obiect concret sau cel puțin cunoscut, așa că ne putem reprezenta, fără vreo efortare deosebită, situația reală, aș putea spune scena menită să înfățișeze personajul respectiv” (*ibid.*: 199).

5.2.2.1. Este adevărat că, de cele mai multe ori, imaginea de la baza sintagmei împietrite este ușor de reconstituit tocmai datorită cunoașterii «lucrurilor» (și a ideilor/opiniilor despre «lucruri») la care apelăm în permanență. Totuși, în unele cazuri, originea este greu de întrezărit. Din acest motiv, se produc, pe alocuri, false analize și, în consecință, resemantizări. De pildă, astăzi, compusul *târâie-brâu* este întrebuințat preponderent cu semnificația ‘om leneș, neglijent’ (la fel ca *târâie-obială*), tocmai pentru că nu se mai cunoaște contextul istoric inițial; la început, însă, *târâie-brâu* desemna omul certăreț, buclucaș: brâul – obiect vestimentar prețios în trecut – era lăsat, în mod intenționat (cel mai adesea), să atârne pe jos, cu scopul de a provoca un conflict „spontan”, de către cei care căutau dinadins ceartă (vezi Ciobanu & Hasan 1970: 103 și, mai ales, Dumistrăcel 2001: 56-58).

⁶⁰ Compusul *brânză-n sticlă* intră în aceeași categorie, fiindcă trebuie să fi fost la origine – cel puțin în mintea celui care l-a rostit prima oară – [un] *pune-brânză-n sticlă*. De altfel, la Mihail Sadoveanu am întâlnit un context edificator: „Se spune despre unii dintre noi că *punem brânza în sticlă* și dăm oțet mâței, dar asta nu-i adevărat. Oricât de cârpănoși am fi, asta nu facem.” (în romanul *Frații Jderi*, vol. III).

5.2.2.2. Atingem acum o particularitate aparte a limbii noastre. În română, acest tip de compunere este – după cum observase și Coșeriu – destul de puțin productiv, fiind limitat aproape exclusiv la desemnarea antonomastică (cel mai adesea, peiorativă) de persoane: *pierde-vară*, *papă-lapte*, *Strâmbă-lemne* etc. Pentru desemnarea obiectelor – dacă lăsăm la o parte calcuri precum *zgârie-nori* < germ. *Wolkenkratzer* (cf. și fr. *gratte-ciel*, engl. *sky-scraper* etc.); *sparge-gheață* < fr. *brise-glace*; *sparge-val*, *bate-pupa*, *apără-roate* etc. (provenind, în general, din franceză; dar poate fi invocată și etimologia multiplă) și chiar *mulge-capre* (după lat. *caprimulgus*)⁶¹ –, româna preferă compunerea prolexematică (în terminologie coșeriană): [un] *tocător (de) legume*, ~ *(de) paie* etc., și nu [un] **toacă-legume*, [un] **toacă-paie* etc. Un spaniol poate spune fie *cuentakilómetros*, fie *contador de kilómetros*, iar un francez, fie *porteur de drapeau*, fie *port-drapeau*, în timp ce un român nu dispune de ambele variante.

Pentru situația din celelalte limbi romanice, în care procedeul a proliferat spre zona denumirii obiectelor, uneltelor etc., deținem o explicație dată de Leo Spitzer, pe care o rezumă într-o notă de subsol și Fulvia Ciobanu: „După Leo Spitzer [...] cele mai vechi formații din verb (imperativ) + substantiv (complement) sunt porecle cu valoare ironică, folosite de păturile cele mai de jos ale societății. Asemenea porecle au devenit ulterior substantive comune denumind profesii specializate, din care s-au putut dezvolta numele de unelte.” (Ciobanu & Hasan 1970: 111)⁶².

Dacă o asemenea lămurire este corectă, ar rezulta că – și în această privință – limba română este mai conservatoare decât celelalte surori romanice, fiindcă s-a oprit la un stadiu mai vechi, depășit de respectivele idiomuri neolatine. Într-adevăr, din datele pe care le avem,

⁶¹ Fulvia Ciobanu (*op. cit.*: 103-104) menționează câteva denumiri de plante și de păsări întâlnite în limba populară *suge-pin* ‘sugătoare’, eventual, *unge-căi* [nesigur; mai degrabă *unghia-căii*], *simți-vară* ‘pițigoi’, *pișcă-n-floare* sau *chișcă-floare* ‘grangur’ și *cap-întoarce/cap-sucește/gât-întoarce*, ca variante pentru *capîntortură*, dar despre acestea nu se poate spune că desemnează «obiecte».

⁶² Pentru această idee, se face trimitere la următorul articol al lui Leo Spitzer: *Sur quelques emplois métaphoriques de l'impératif. Un chapitre de syntaxe comparative*, în „Romania”, tom. LXXXIII (1952), nr. 1, p. 42-61.

rezultă că poreclele obținute astfel – și devenite frecvent nume proprii de familie – sunt mai numeroase decât compusele-apelative.

5.2.2.3. Iorgu Iordan – pasionat de chestiunile onomastice (în special de antroponimie și toponimie⁶³) –, cunoscând foarte bine faptele de limbă în cauză, face o evaluare justă și în cazul numelor proprii create după acest model: „Am afirmat că *târâie-brâu*, *pierde-vară* și alte compuse asemănătoare fac impresia unor nume de persoane, mai exact a unor porecle, căci ele caracterizează un individ prin trăsătura lui psihologică, eventual fizică, predominantă și totodată conțin o nuanță satirică foarte precisă. Antroponimia noastră este bogată în numiri de soiul acesta, care, prin natura lor, ocupă un loc mijlociu între *târâie-brâu* etc., simțite ca epitete propriu-zise, deci mai degrabă nume apelative, și *Strâmbă-lemne* etc., adevărate nume proprii (indiferent dacă posesorii lor sunt ființe reale sau nu). De ex. *Beli-vacă* (< *beli*), *Frige-vacă*, *Linge-blide*, *Rade-oală* etc., toate porecle, la origine, dar ca atâtea altele, devenite, cu vremea, patronimice.” (Iordan 1975: 199).

Spre deosebire de Iorgu Iordan (vezi *supra*), Fulvia Ciobanu consideră că „numele proprii compuse de tip propoziție sunt puțin numeroase”⁶⁴, insistând mai mult pe cele descoperite în basmele populare, cum ar fi: *Strâmbă-Lemne*, *Cârână-Lemne*, *Jimbă-Lemne*, *Sfarmă-Munte*, *Sfarmă-Piatră*, *Scutură-Munți*, *Rumpe-Haine* etc. Din literatura cultă, este amintit *Arhonda Suflăvânt*, numele unui personaj din *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu. Specialistul pune în evidență și faptul că „unele nume geografice sunt la origine nume proprii de persoană: *Belibou*, *Belecâine*, *Jugă-Urs*, *Plânge-Baniul*” (Ciobanu & Hasan 1970: 104 și 112). În același timp, autoarea constată că astfel de compuse apar extrem de rar în textele noastre vechi, întrucât caracterul

⁶³ Celebrul romanist a lucrat mai multe decenii la două lucrări de specialitate voluminoase, foarte bogate în material: *Toponimia românească* (1963) și *Dicționar de nume de familie românești* (1983).

⁶⁴ În afară de cele deja înregistrate de predecesori (cum sunt *Calcântraur*, *Cătă-n-sus* ș.a.m.d.), Fulvia Ciobanu (*op. cit.*: 104) îl semnalează și pe *Tulbură-Apă*.

popular și afectiv al acestor forme este într-un contrast vizibil cu stilul textelor din acea vreme (*ibid.*: 112-113)⁶⁵.

5.2.2.4. Este cazul să ne întrebăm ce anume a împiedicat în limba română apariția compuselor care să desemneze obiecte, așa cum s-a petrecut în celelalte limbi romanice. De ce a fost oprită o asemenea evoluție? Ce factor a condus la această „neputință” a sistemului limbii noastre? Dincolo de faptul notabil că româna a rămas izolată de restul Romaniei, nefiind atinsă de unele influențe la care au fost supuse celelalte limbi neolatine, presupun că explicația (sau cel puțin o parte a ei) trebuie căutată într-o altă trăsătură specifică a acestui idiom: *apariția*⁶⁶ sau (*deja*) *existența articolului hotărât enclitic*. Avem de-a face, așadar, cu un obstacol de natură formală (pe care celelalte limbi nu-l întâmpină). În mod firesc, în limba română nu se zice **Am văzut zgârie-noriul/sparge-valul*. sau **Sunt de acord cu fațada zgârie-noriului/utilitatea sparge-valului*. etc., deoarece sunt încălcate normele gramaticale. Desigur, există soluții de compromis, precum *Am văzut acel zgârie-nori*. sau *Îmi plac ferestrele aceluia zgârie-nori*. ș.a.m.d., dar acestea incomodează⁶⁷, în cele din urmă, mai ales că, cel mai frecvent, funcțiile sintactice pe care le-ar avea astfel de compuse ar fi cea de complement direct (în Ac.) și cea de atribut substantival (în G.); or, asemenea poziții cer și articolul hotărât.

Interesante sunt observațiile făcute de Saramandu și Nevaci (2013: 95-99) cu privire la materialul înregistrat pe harta SANGSUE din *Atlasul*

⁶⁵ Acesta este, probabil, și motivul pentru care, în recentul tratat dedicat formării cuvintelor din perioada secolelor XVI-XVIII (vezi Popescu-Marin 2007), compusele în cauză nu sunt luate în considerație.

⁶⁶ Într-o notă de subsol, Fulvia Ciobanu face referire la Meyer-Lübke, potrivit căruia „inovația” (adică apariția acestui tip de compunere) ar fi ulterioară secolului al VIII-lea, dar îl amintește și pe Sextil Pușcariu, care – în discursul său de recepție la Academia Română, *Locul limbii române între limbile romanice* (1920) – estima că tipul de compunere în cauză va fi apărut cu cel puțin 2-3 secole înaintea epocii avansate de Meyer-Lübke (vezi Pușcariu 1974: 168), adică – adaug eu – cam în perioada în care, după majoritatea specialiștilor, începea să se formeze articolul în limbile romanice (totuși, cf. și opinia lui Coșeriu privind influența vechii eline, *supra*, 5.2.1.).

⁶⁷ În acest sens, se cuvine să reamintim constatarea (mereu valabilă) a lui Roman Jakobson, după care limbile se deosebesc prin ceea ce *trebuie* să zică, și nu prin ceea ce *pot* să zică.

lingvistic romanic (ALiR). După cum se știe, pentru forma *hirudo*, -inis ‘lipitoare’ din latina clasică, exista în latina vulgară echivalentul *sanguisuga* < *sanguis* ‘sânge’ + *sugere* ‘a suge’, care a rezistat (sub diverse forme derivate uneori) în toate limbile romanice occidentale. Deoarece termenul respectiv și-a pierdut, cu vremea, „transparența”, au apărut și sinonime „motivate” cu ordinea cuvintelor schimbată, de pildă: *succia-sangue* (în italiana meridională) și chiar *tête-vaches* (în franceza dialectală). Semnificativ este că în dacoromână există termenul *lipitoare*, folosit exclusiv pentru a desemna o atare vietate. Deși verbul *a lipi* (de origine slavă) se găsește și în celelalte dialecte ale limbii române (aromân, meglenoromân și istroromân), acestea din urmă nu cunosc și cuvântul *lipitoare* utilizat cu o astfel de accepție. După Saramandu și Nevaci, *lipitoare* ar fi o creație relativ recentă, ce va fi apărut „după separarea istroromânilor, adică după secolul al XII-lea” (*ibid.*: 99). În consecință, se cuvine să remarcăm încă o dată „tendința” limbii române de a evita formele „nepersonale” de tipul (ipoteticului) **suge-sânge*.

În cazul compuselor-apelative (*papă-lapte*, *pierde-vară*, *vântură-lume* etc.), se observă că dificultățile sunt mai puține: α) pe de o parte, fiindcă limba română are și ceea ce se numește „gen personal”, impunând, în astfel de situații (când complementul direct este o „persoană”), utilizarea prepoziției *pe* și anticiparea prin pronume personal (formă neaccentuată): *L-am văzut pe papă-lapte/pierde-vară* etc.; β) pe de altă parte, fiindcă (vezi *supra*, 5.2.2.3., constatarea lui Iordan) acestea se apropie foarte mult de statutul numelor proprii (al poreclelor), funcționând ca atare.

Din acest punct de vedere, numele proprii create pe un atare tipar (*Belivacă*, *Strâmbă-Lemme* etc.) au putut lua naștere și s-au manifestat fără opreliște. Se știe că „numele propriu se caracterizează formal prin «morfemul negativ» de nedeterminare, ceea ce înseamnă că este totdeauna nume al unui «singular» (acest A) și niciodată al unui «particular» (un A)” (Coșeriu 2004a: 283). Altfel spus, numele proprii „conțin” prin însăși natura lor ideea/categoria exprimată de articolul hotărât: „numele proprii, fiind individuale, rar au nevoie de

actualizatori (dat fiind că la ele desemnarea coincide cu denotarea)” (*ibid.*: 313)⁶⁸.

5.2.2.5. Întrucât ne lipsesc, în general, atestările pentru secolele mai îndepărtate, este dificil de estimat „vârsta” celor mai multe dintre compusele curente astăzi. Se presupune că unele, precum *Strâmbă-Lemne*, *Sfarmă-Piatră* (întâlnite în basme), sunt destul de vechi, adică dinainte de secolul al XIX-lea, când încep să fie înregistrate în texte majoritatea exemplelor amintite. În anii '40, Iorgu Iordan (*apud* Ciobanu & Hasan 1970: 113) aprecia că unele forme încetățenite în limbă serveau deja ca bază (prin analogie⁶⁹) unor compuse noi: de la *târâie-brâu* s-a ajuns la *târâie-vătrai* ‘polițist’, iar de la *vântură-lume* și *vântură-țară* a luat naștere, probabil, *vântură-vorbă*.

Același lingvist considera că tipul de compunere discutat este în continuare viabil: „...s-a creat o obișnuință a conștiinței noastre lingvistice cu acest mijloc de «compunere»: procedeul însuși a devenit expresiv, indiferent aproape de cuvintele care se combină.” (Iordan 1975: 199). Fulvia Ciobanu pare să-i dea dreptate lui Iordan, insistând asupra capacității acestui model de a genera ocazionalisme: „În ce privește evoluția acestui tip de compunere, se poate spune în linii mari că, deși viu în limbă și ușor de mânuit, folosit în special pentru a crea compuse ocazionale cu rol de epitete, nu a fost totuși prea productiv în trecut.” (Ciobanu & Hasan 1970: 114).

Într-adevăr, în vorbirea familiară și/sau argotică, procedeul continuă să se manifeste. Dintre creațiile mai recente, pot fi menționate: *Fură-Becu(l)*⁷⁰ ‘persoană foarte înaltă’ (de exemplu, vedeta de televiziune Roxana Ciuhulescu, un fotomodel de 1,92 m, fusese poreclită în copilărie *A lui Fură-Becu*; vezi mărturisirea ei într-un interviu din

⁶⁸ După Coșeriu (2004a: 300), „actualizatorul prin excelență este articolul «definit» sau «hotărât»”.

⁶⁹ Vezi și observația lui Al. Philippide: „Compusele, ca și formele gramaticale bazate pe dănsese, odată născute prin izolare, se înmulțesc prin analogie, și nu este prin urmare de trebuință ca la baza fiecărui compus să fie o izolare.” (Philippide 1894/1984: 72). Despre compuse, ca izolări, vezi și Hermann Paul (1891: § 566-567).

⁷⁰ Substantivele din cadrul compuselor de tip propoziție sunt, de regulă, nearticulate, însă aceasta nu este o normă obligatorie (vezi, de pildă, *roade-litrele*, *Plânge-Banul* etc.).

revista „Viva”; vezi <http://www.viva.ro>; vizualizat în oct. 2010); *pupă-n c...* (de la care trebuie să se fi format *pupîncurist* ‘lingușitor’, foarte des folosit; iată un exemplu: „Toți istoricii sunt niște *pupă-n cur* de politicieni, niște papagali care habar n-au de adevărata istorie.” (comentariu pe <http://stirileprotv.ro/stiri>; viz. în oct. 2010); *mute-fuște* (vezi Zafiu 2010: 78), intervertirea sunetelor inițiale producându-se din rațiuni... eufemistice⁷¹ (cf. și *f...-vânt* ‘om de nimic’, care ar fi, după H. Tiktin, forma originală pentru *fluieră-vânt*; vezi Dumistrăcel 2001: 452; popular, *f...-vânt* este și o altă denumire a codobaturii, cf. și it *fottivento*).

Dar și literatura artistică oferă astfel de surprize. Scriitorii, care își permit mai multe libertăți decât alți vorbitori, creând adesea în virtutea sistemului (de posibilități) al limbii (și nu a normei acesteia), pot specula și ei acest procedeu. De pildă, un exemplu ca *strivește-muguri* este original și poetic în același timp: „Primăvara s-a învârtit o dată / și a căzut în cioc lipindu-se de pământ / fără ea vom fi bezmetici degeaba / niște *strivește-muguri*, / niște *fluieră-vânt* / fără ea vom fi doar golani / alungați din cartierul de vis...” (versuri din poezia *Din veacul trecut* de Nicolae Dan Fruntelată).

5.3. În cea de-a treia secțiune (și ultima) a acestei lucrări, mă voi ocupa de legătura unora dintre compusele-propoziție românești de tipul «coupe-papier» cu frazeologia sau cu frazeologismele, luând în considerație și o serie de contribuții lingvistice aparținând unor înaintași.

5.3.1. Mai întâi, trebuie spus că statutul respectivelor compuse a fost, încă de la început, destul de neclar în literatura de specialitate, nefăcându-se o disociere riguroasă a acestora de expresii și locuțiuni (ca unități frazeologice). De remarcat că, acum mai bine de un secol, Al. Philippide includea majoritatea compuselor (printre care și *fluieră-vânt*, *gură-cască*, *pierde-vară*, *zgârie-brânză*) în clasa „idiotizmelor” (vezi Philippide 1894/1984: 76-77).

5.3.1.1. Din perspectivă gramaticală, unii autori le consideră, pur și simplu, niște locuțiuni, fie substantive, fie adjectivale. Este și cazul

⁷¹ Atunci când intervertirea sunetelor se produce dintr-un *lapsus linguae*, deci neintenționat, avem de-a face cu ceea ce anglo-saxonii numesc *spoonerism*.

lui Vladimir Robu, care citează, la rândul său, și alte păreri: „...locuțiunile substantivale [...] prezintă opoziții de număr și caz: *un târâie-brâu – unui târâie-brâu, un zgârie-brânză – niște zgârie-brânză*.” (Jordan & Robu 1978: 337; vezi și p. 367).

5.3.1.2. Din perspectivă (etno)stilistică și etimologică, astfel de construcții interesează doar ca expresii (idiomatice), nefiind necesară întotdeauna o încadrare foarte exactă. Astfel, Stelian Dumistrăcel tratează în bloc, ca „expresii românești”, și compusele *fluieră-vânt, fluieră-n biserică, paște-vânt* (Dumistrăcel 2001: 449-453)⁷². Așadar, chiar dacă nu este precizată în mod explicit, relația dintre frazeologisme și (unele) compuse este confirmată și de asemenea abordări.

5.3.1.3. Am văzut deja (*supra*, 5.2.1. și 5.2.1.2.1) că, în opinia lui Coșeriu, sintagma *împușcă-n lună* este, indubitabil, un compus. Aceasta însă nu îl împiedică pe marele lingvist să pună în relație „expresia” în cauză cu tehnica discursului repetat/vorbirii repetate (*cf. sp. discursus repetido* și germ. *wiederholte Rede*), atunci când vorbește despre distincția dintre desemnare și semnificație (ori dintre cunoașterea lucrurilor și cunoașterea limbii): „...când spunem *împușcă-n lună*, știm că este «ceva sau cineva care împușcă în lună». Că e *cineva* și nu *ceva*, sau că nici nu împușcă în lună, asta limba nu ne-o spune. Este deja o tradiție, nu a tehnicii libere, ci a vorbirii repetate, care ne spune că, atunci când se zice despre cineva că este *un împușcă-n lună*, se zice metaforic, căci, în realitate, nu împușcă în lună.” (Coșeriu 1996: 138).

5.3.2. Dacă în paragrafele de mai sus am arătat că unii specialiști români au trasat, fie implicit, fie intuitiv, o legătură a compuselor-propoziție cu domeniul frazeologiei, aici vom cerceta dacă sunt și lingviști (de aceeași naționalitate) care au evidențiat în mod explicit relația respectivă.

Revenind la tratatul elaborat de Academie (FCLR, I, 1970), trebuie remarcat că ceea ce frapează în capitoul redactat de Fulvia Ciobanu este că nicăieri nu se precizează că există o reală diferență, în ceea ce privește conținutul lingvistic și chiar modul de constituire, între formule precum *calcă-n străchini*, pe de o parte, și *papă-lapte*, pe de altă parte,

⁷² Desigur, sunt incluse și explicate și alte tipuri de compuse, cum ar fi, bunăoară, *burtă-verde* (Dumistrăcel 2001: 444-446).

sau între *taie-câinilor-frunză* și *zgârie-brânză* sau între *împușcă-n lună* și *soarbe-zeamă* etc. Se prezintă și se discută lucrurile exclusiv din punctul de vedere al formei/expresiei (vezi *supra*, 5.2.2.), fără să se observe că la baza unor compuse mai complexe avem frazeologisme verbale: *a călca în străchini*, *a fluiera în biserică*, *a tăia frunză la câini*, *a (îm)pușca/a da cu pușca în lună* – de altfel, mult mai cunoscute și mai frecvent utilizate decât compusele aferente⁷³. O constatare a Fulviei Ciobanu pare să mă contrazică: „În ce privește compusele de tipul *fluieră-baston* [*< fluieră-n baston*, n.m. Cr.M.], se poate presupune că ele provin din *expresii* [s.m. Cr.M.] din care au fost omise prepoziția sau adverbul sub influența numeroaselor compuse alcătuite din verb + substantiv.” (Ciobanu & Hasan 1970: 105). În realitate, constatarea în cauză se referă la alte compuse (*fluieră-vânt*, *fluieră-baston* etc.; nu și *fluieră în biserică!*), iar prin *expresii* (inclusiv din contextul extins al discuției) autoarea dă impresia că înțelege mai curând construcțiile sintactice obișnuite (deci, îmbinările libere).

În perioada în care Fulvia Ciobanu s-a ocupat de această chestiune, studiile de frazeologie românească (justificate și teoretic) erau abia la început, așa că nu trebuie să ne mire lipsa unei abordări mai adecvate. Dar, după consolidarea disciplinei aferente acestui domeniu – mai ales prin contribuțiile lui Theodor Hristea –, modul de a privi problema s-a schimbat. Felul în care Liviu Groza vorbește despre compunere și schimbarea valorii gramaticale într-un manual de lexicologie indică o reacție critică („mascată”) la unele aspecte tratate de Fulvia Ciobanu: „Denumirile ironice ale unor tipuri de caractere omenești provin din *substantivarea expresiilor frazeologice corespondente* [s.m., Cr.M.] ale căror elemente componente se regăsesc în compusele de felul: *calcă-n-străchini*; *cată-ceartă*; *coate-goale*; *fluieră-n-biserică*; *fluieră-n-vânt*; *înghite-câlți*; *linge-blide*; *pierde-vară*; *roade-litere* [sic!] etc. (cf. *a călca în străchini*; *a căuta ceartă*; *a fi cu coatele goale*; *a fluiera în*

⁷³ Și Laura Vasiliu, într-un articol de dicționar referitor la COMPUNERE în limbile române, după ce menționează compuse precum *gură-cască* și *târâie-brâu* (la structura verb + subst.), adaugă formele *calcă-n-străchini* și *fluieră-n-biserică* (la structura verb + prep. + subst.), fără să-și pună problema provenienței lor frazeologice (în Sala 1989: 67).

biserică; a fluiera în vânt; a înghiți călți; [a linge blide;] a pierde vara; a roade literele [sic!] etc.).” (Groza 2004: 118)⁷⁴.

Ca să înțelegem mai bine la ce se referă Liviu Groza atunci când invocă *substantivarea expresiilor frazeologice*, este necesar să facem o scurtă prezentare, în ordine cronologică, a etapelor care au dus la conturarea conceptului de «derivare frazeologică» în literatura românească de specialitate.

5.3.2.1. Într-un capitol din monografia dedicată locuțiunilor verbale⁷⁵ din limba română, Florica Dimitrescu se ocupă și de rolul acestora în formarea cuvintelor, identificând principalele mijloace prin care se face acest lucru.

(1) Cel mai productiv procedeu îl reprezintă *schimbarea valorii gramaticale* (Dimitrescu 1958: 139-140); cel care suferă transformarea este întotdeauna verbul din îmbinare, care ajunge să fie întrebuințat fie ca substantiv (provenind din infinitivul lung: *ieșire din minți, aducere aminte* etc.; sau, eventual, din supin: *luatul în primire* etc.), fie ca adjectiv (din participiul trecut: *ieșit din minți, luat de suflet* etc.).

(2) Un alt procedeu, mai slab reprezentat decât cel amintit mai sus, este considerat a fi *derivarea cu sufixe* (*ibid.*: 140-141), care duce la formarea de substantive (ce pot fi și adjective), cel mai adesea cu ajutorul sufixului *-tor (-toare)*: *băgător în seamă, luător aminte* etc.

(3) În fine, este menționat și procedeu *compunerii*, despre care se afirmă că este „ca inexistent în cazul locuțiunilor”. Ca o excepție, este oferit cuvântul *batjocură* („compus din *bat* + *joc*, căruia i s-a adăugat și elementul *-ură*”), care figurează atât la compunere, cât și la derivare, pentru că „s-a creat printr-o acumulare de mijloace de formare” (*ibid.*: 141)⁷⁶. Pe aceeași pagină, într-o notă de subsol, autoarea simte nevoia

⁷⁴ Evident, în ambele locuri din înșiruire (așa cum îl consemnează și Fulvia Ciobanu), termenul corect este *lită* (unitate de măsură echivalentă cu un sfert de litru), și nu *literă*.

⁷⁵ Prin *locuțiuni verbale*, Florica Dumitrescu înțelege, de fapt, orice frazeologism verbal (adică atât expresii, cât și locuțiuni propriu-zise).

⁷⁶ După cum am văzut deja din prezentarea concepției coșeriene (vezi *supra*, 5.2.1.2.), procedeele se pot combina între ele. Felul în care a fost creat *batjocură* nu este pe deplin clarificat (vezi Dumitrescu 1958: 133-134). El a fost apropiat de compuse precum *mână-ștergură, cap-în-tortură, codobatură* (pentru cel din urmă a fost însă

unei reveniri: „Problema compunerii nu se pune (excepție făcând *batjocură*) pentru că, păstrând proporțiile, în măsura în care acest procedeu nu este frecvent în limba română, nu apare nici în acest caz special al formațiilor de la locuțiunile verbale” (*ibid.*). Vom vedea însă că lucrurile nu stau chiar așa. Pesemne că Floricăi Dimitrescu i-au lipsit exemplele care să o facă să-și reconsidere părerea.

Pe lângă cele trei procedee discutate, aceeași cercetătoare notează că „limba se mai îmbogățește de la locuțiunile verbale prin formațiile noi în care apare în primul loc un cuvânt din aceeași familie cu verbul respectiv, dar originar diferit (de exemplu, *bătaie de joc*)” (*ibid.*: 141-142). Într-adevăr, deși infinitivul lung *batere* corespunde sistemului limbii (în sens coșerian), el nu este acceptat de normă (în cele mai multe cazuri; cf. însă *batere de monedă*); deci, nu se poate zice **batere de joc*.

5.3.2.2. Pentru Theodor Hristea, mijloacele de formare a cuvintelor trecute în revistă de Florica Dimitrescu (cu excepția compunerii) se includ în sfera conceptului de *derivare frazeologică* (termenul îi aparține tot Th. Hristea), concept definit în felul următor: „ori de câte ori de la o combinație de cuvinte cu caracter constant se formează o altă îmbinare lexicală stabilă, avem de-a face cu ceea ce numim derivare frazeologică” (Hristea 1984: 154). Printre exemplele date (*băgare de seamă, aducere aminte* etc.) este trecută și izolarea *bătaie de cap*, ceea ce confirmă dorința lingvistului bucureștean de a folosi termenul *derivare* într-o accepție foarte largă. Judecând după exemplele oferite, ar putea părea că Th. Hristea a avut în vedere, ca bază pentru derivarea frazeologică, mai ales locuțiunile verbale. O astfel de presupunere ar fi lipsită de temei, întrucât, într-o discuție anterioară (anticipând definiția și exemplele de mai sus), Hristea luase în considerație în mod explicit și expresiile: „O serie de unități frazeologice (cu valoare substantivală ori adjectivală) s-au născut în interiorul limbii române de la locuțiuni și expresii verbale sau tot substantivale printr-un procedeu pe care l-am numit *derivare frazeologică*” (*ibid.*: 148). De altminteri, în acel loc,

reconstituită și o formă **codo-batulla*), precizându-se că ar fi trebuit să fie, mai degrabă, **jocabură*. În orice caz, dacă admitem „că *batjocură* este refăcut din pluralul *batjocuri*, -ură este desinență, dar această desinență n-ar fi putut apărea dacă n-ar fi existat în limbă un sufix -ură la alte cuvinte (*mână-ștergură, cap-în-tortură*)” (*ibid.*: 141).

procedeu fusese ilustrat numai cu frazeologismul (expresia) *a pescui în apă tulbure*, de la care a fost derivat *pescuitor în apă tulbure* (întâlnit, de pildă, în teatrul lui Camil Petrescu și înregistrat în DLR).

5.3.2.3. Discipol al lui Th. Hristea, Liviu Groza a preluat de la maestrul său conceptul (și termenul) *derivare frazeologică*, aducând (într-un articol din 2000) o serie de precizări suplimentare cu privire la sfera de aplicare a acestuia. Eforturile specialistului nominalizat s-au îndreptat mai cu seamă în direcția cercetării mijloacelor de realizare a *substantivării frazeologismelor verbale* (vezi Groza 2011: 106-119). Aceasta din urmă este considerată a fi un aspect al derivării frazeologice și este definită simplu drept „procedeu prin care o unitate frazeologică verbală, un frazeologism verbal, devine o unitate frazeologică substantivală” (*ibid.*: 106). Într-o manieră mai detaliată, cu numeroase exemple extrase din presă, cercetătorul bucureștean rafinează și îmbogățește tipologia transformărilor discutate cu jumătate de secol mai înainte de către Florica Dimitrescu. Astfel, în cadrul secțiunii rezervate *schimbării categoriei lexico-gramaticale a centrului verbal*⁷⁷, și Liviu Groza se ocupă pe larg de *substantivarea infinitivului lung* și de *substantivarea supinului*, dar, spre deosebire de precursora sa, se oprește și asupra *substantivării unor forme verbale personale*.

Indiferent dacă acceptăm sau nu ideea că „centrul verbal” al compuselor în cauză este un verb la un mod personal (indicativ sau imperativ) – cum susține autorul –, trebuie să recunoaștem că L. Groza este primul (după informațiile noastre) care a pus în legătură explicit unele compuse cu frazeologismele corespondente: „Compusele formate din verb + substantiv, de felul: *fluieră-n biserică, fluieră-vânt, încurcă-lume, linge-blide, târâie-brâu* etc. au la bază expresii frazeologice: *a fluiera în biserică, a fluiera în vânt, a încurca lumea (degeaba), a linge blidele, a-și târâi brâul* etc. Substantivizarea s-a realizat prin desprinderea unităților frazeologice amintite din flexiunea verbală și folosirea ca substantiv a formei de indicativ prezent persoana a treia a

⁷⁷ Liviu Groza mai are în vedere și alte mijloace de realizare a substantivizării frazeologismelor verbale, precum *schimbarea diatezei centrului verbal, elipsa și derivarea lexicală propriu-zisă* (aceasta în special cu ajutorul sufixelor *-tor* și *-ură*, corespunzând, deci, compunerii prolexematice, evidențiată de Coșeriu).

acestor expresii frazeologice, ceea ce a favorizat tendința spre aglutinare (cf. *tu calci în străchini* cu *el calcă-n străchini* > *un calcă-n străchini*)” (Groza 2011: 98).

Ideea este reiterată și cu altă ocazie: „La formațiile vechi, de felul *fluieră-n biserică*; *fluieră-vânt*; *calcă-n-străchini*; *încurcă-lume*; *linge-blide* (cf. *a fluiera în biserică*; *a călca în străchini*, *a încurca lumea degeaba*; *a linge blidele*) se constată o tendință de aglutinare a elementelor componente, ceea ce face ca asemenea construcții să fie considerate cuvinte compuse.” (*ibid.*: 111)⁷⁸. Modul în care s-a realizat substantivarea este lămurit în mod similar, așa că nu mai repetăm întreaga explicație.

5.3.3. Afirmările lui Liviu Groza conțin o doză de exagerare, întrucât nu se poate susține că toate compusele enumerate s-au format pornind de la frazeologisme. **A linge blide(le)*, **a roade litrele*, **a înghiți călți* și **a târâi brâu(l)*, bunăoară, ar fi trebuit să fie înregistrate și ca expresii stabile, cu sens figurat; or, așa ceva nu s-a întâmplat. Tipul de compunere despre care a fost vorba în această lucrare are, fără îndoială, un statut aparte/individualitate proprie și numai într-un anumit punct are atingere cu frazeologia (din ce-am putut vedea, doar pe teren românesc, se pare); în consecință, apariția majorității compuselor create pe acest tipar (în primul rând, a numeroaselor nume proprii provenite din porecle, deci peiorative la origine) nu poate fi pusă pe seama frazeologismelor. Există, cu certitudine, o zonă comună celor două categorii de fapte lingvistice – în planul imaginarului („fantaziei”, cum îi spunea Iorgu Iordan) și al expresivității –, însă aceasta se referă deja la o altă problemă.

În ceea ce privește exemplele în cazul cărora legătura cu frazeologismele nu poate fi negată, cred că interpretarea trebuie făcută luând în considerație următoarele:

(1) Unele frazeologisme (destul de puține însă) „s-au folosit” de procedul compunerii pentru a se substantiva. Procedura a fost posibilă

⁷⁸ Pentru exemple și pentru respectiva încadrare în rândul „cuvintelor compuse” (cu care se vede că nu este de acord), Liviu Groza trimite la capitolul redactat de Fulvia Ciobanu (din FCLR, I), la care am făcut și eu referire deseori.

pentru că, în cele câteva cazuri, au existat factori favorizanți atât din punct de vedere formal, cât și din punct de vedere semantic.

(2) Substantivarea „centrului verbal”, pentru cazul care ne interesează aici, apare din necesitatea de a denumi autorul/agentul unei acțiuni (fie aceasta absurdă, exagerată ș.a.m.d.). Lăsând la o parte, deocamdată, aspectul expresivității, reamintim o observație anterioară potrivit căreia, în general, celelalte limbi romanice dispun de două posibilități pentru a exprima acest lucru, chiar dacă, în planul normei, posibilitățile nu se concretizează (sau, mai degrabă, nu se fixează) întotdeauna. În schimb, în limba română, cel puțin pentru desemnarea de «obiecte», pare să nu existe decât o posibilitate, și anume compunerea prolexematică: [un] *tocător (de) legume*, ~ (de) *paie* etc., și nu [un] **toacă-legume*, [un] **toacă-paie* etc. (vezi *supra*, 5.2.2.2.).

(3) Și frazeologismele verbale se pot substantiva apelând la compunerea prolexematică, transformarea exercitându-se în mod obligatoriu asupra verbului: «agent pronominal» + *a tăia (frunză la câini)* → *tăietor de frunză la câini*; «agent pronominal» + *a fluiera (în biserică)* → *fluierător în biserică* etc.

Chiar și în exemplul dat de Th. Hristea pentru a ilustra derivarea frazeologică avem de-a face tot cu o compunere prolexematică: «agent pronominal» + *a pescui (în apă tulbure)* → *pescuitor în apă tulbure*. La fel, despre cineva care *caută nod în papură*, se poate spune că este un *căutător de noduri în papură*; și, de altfel, chiar se spune așa: „Diferența dintre unii *căutători de noduri în papură* și specialiști în cultivarea limbii, autori ai unor analize pertinente, nu se poate realiza de orice vorbitor care ia de bun cuvântul tipărit.” (exemplul îi aparține unui lingvist: Dorin Uritescu; vezi <http://www.jurnalul.ro>; viz. în oct. 2010). Despre cineva care *caută pete (în soare)* se zice că este un *căutător de pete (în soare)*: „Nici soarele elenic n-a fost scutit de *căutători-de-pete*.” (Bogrea 1971: 371)⁷⁹. Că procedeul este încă productiv, o dovedesc suficiente atestări, ce pot fi extrase din presa

⁷⁹ Lingviștii sau filologii sunt și ei vorbitori și se comportă ca atare. Iată un alt exemplu de derivare frazeologică, descoperit fără prea mult efort, la Vasile Bogrea: „această pornire spre *luare-în-răs* a românilor” (Bogrea 1971: 374).

actuală sau, mai ales, din comentariile on-line scrise de cititorii articolelor jurnalistice. Selectăm câteva. De pildă, pentru:

- *tăietor de frunză la câini*: „Decât *tăietor de frunză la câini*, mai bine bonă la necuvântătoare” (titlul unui articol din „Ziarul financiar”, 22.02.2005; vezi <http://www.zf.ro>); „O sumă care probabil nu ar părea uriașă, chiar și în condiții de criză economică, dacă foștii prefecți și subprefecți transformați în inspectori guvernamentali nu ar fi ceea ce în limbaj popular se numește «*tăietori de frunză la câini*».” (fragment dintr-un articol publicat în „Cotidianul”, 3.09.2009; vezi <http://www.cotidianul.ro>);

- *fluierător în biserică*: „Avocatul Ștefan Baranga, un septuagenar cu o conștiință tânără și vechi *fluierător în biserică...*” (vezi <http://www.dreptonline.ro>; vizualizat în oct. 2010); „În editorialul de azi din Evenimentul Zilei H.R. Patapievici identifică 4 argumente clare prin care Parlamentul poate fi catalogat ca «*fluierător în biserică*» (îmi aparține expresia).” (vezi <http://dannitablog.blogspot.com>); „Trebuie spus însă că, la noi, *fluierători în biserică* au fost prea puțini.” (vezi <http://www.zf.ro>; vizualizat în oct. 2010);

- *călcător în/prin străchini* (eventual, precedat sau urmat de sinonimul *dătător prin gropi*): „Că avea un aer ușor grobian, ne-am dat seama și până acum, dar nu credeam că e așa de *călcător prin străchini* sau *dătător prin gropi...*” (într-un articol de presă, vezi <http://www.express.ro>; viz. în mai 2013); „Uslașii, în frunte cu Voiculescu, Antonescu și veșnicul *călcător în străchini* – Ponta – au început o lovitură de stat și spun că românii de-abia așteaptă să-l demită pe Băsescu.” (comentariu on-line la un articol jurnalistice de pe <http://www.romanialibera.ro>); „...năuc, frust, posedat, inconstient, naiv, *dătător prin gropi* și *călcător prin străchini*, cititor în stele...” (un critic literar, Margarita Curtescu; în revista „Sud-Est”, nr. 1/2005; vezi <http://www.sud-est.md>)⁸⁰;

⁸⁰ Am putea spune că acest ultim exemplu este o excepție, fiindcă se referă la un poet, și nu la un politician, așa cum se întâmplă în mai toate celelalte contexte (înregistrate aici) în care apar structurile *călcător în străchini* și *calcă-n-străchini*.

• *frecător de mentă* (foarte frecvent întâlnit⁸¹): „Este oare România țara cu cei mai mulți «frecători de mentă»? (vezi <http://mintrubbing.org>; viz. în mai 2013); „Zeci de *frecători de mentă*, în spitalele ieșene” (titlu de articol, vezi <http://www.bzi.ro>; viz. în mai 2013).

(4) Și în cazul frazeologismelor verbale (al expresiilor îndeosebi) putem asista la acea combinare între compunerea prolexematică și compunerea lexematică de care vorbea Coșeriu, la fel ca la compusele propriu-zise de tipul «coupe-papier». Iată câteva exemple ce merg în paralel cu cele de dinainte:

• [un/niște] *taie-câinilor-frunză* (cu atestări destul de vechi): „Ci ca fugi și d-ta de la fereastră! Ce tot te zgâiești și te uiți la toți d-alde *taie câinilor frunză*” (Petre Ispirescu; cf. Munteanu 2007: 173-174). Și H. Tiktin înregistrează compusul „frazeologic” în aceeași formă, dând un exemplu din Al. Vlahuță: „...pentru a-și masca poziția sa de «*taie-câinilor-frunză*»..., se introducea printre slujbașii legației române de acolo” (vezi Tiktin, DRG, I, s.v. *câine*)⁸²;

• [un/niște] *fluieră-n-biserică*: „Aceste fapte i-au atras mutarea disciplinară într-o parohie mai săracă. Dar, cum naravul din fire n-are lecuire, preotul a continuat s-o ție-ntr-o beție și-n chiolhanuri cu popa-prostu’, că se-nhăitase cu niște *fluieră-n biserică* și devenise subiectul principal al bârfelor de pe forumul comunității.” (vezi <http://www.gavagai.ro/blog/2008/04/21>);

• [un/niște] *calcă-n-străchini*: „Te ajut eu și-ți spun fără nicio răutate, dar fără greș: ești un «*calcă-n străchini*», perfect aiurit și complet debusolat” (vezi <http://www.news.e-juridic.ro>; viz. în oct. 2010); „Succesul tinerei care, între altele, este absolut și ne (!) Național și care nu are nicio legătură cu neica Ion din Chitila sau neica Bănescu de la Cotroceni, și cu atât mai puțin cu neica *calcă-n străchini* Tăriceanu, este și va rămâne un punct în CV-ul tinerei și nimic mai

⁸¹ Așa cum se întâlnește, bunăoară, și *cântător(i) în strună*.

⁸² Expresia de la care s-a format acest compus s-a încetățenit în varianta *a tăia frunză la câini*, dar, uneori, mai poate fi întâlnită și în versiunea *a tăia frunză câinilor*. Al. Philippide consemnează izolarea doar sub forma *a tăia câinilor frunză* (Philippide 1894/1984: 82), adică exact cu inversiunea prezentă în compusul rezultat.

mult.” (vezi <http://www.mail-archive.com>; viz. în oct. 2010); „N-ai vrea să ne scutiți de păreriile acestui *calcă-n străchini*? Gafeur de profesie [= Adrian Cioroianu, n.m. C.M.], istoric îndoielnic, lătrău cu limbaj academic greseiat, ține cu tot dinadinsul să-și dea în stambă...” (vezi <http://www.realitatea.net>; viz. în oct. 2010); „Tot pentru noi, și tot pentru câteva zile, o speranță transformată peste noapte într-un «*calcă-n străchini*» [= Mircea Geoană, n.m. Cr.M.], mult mai armonios cu destinul său hărăzit.” (vezi <http://wordpress.com>; viz. în oct. 2010);

• [un/niște] *frecă-menta*: „...suporterii ăia [pe] care i-ai făcut «niște derbedei pe stadion», «niste *frecă menta* cu două clase mai mult decât trenul» sau «niște mojici, niște spărgători de semințe pe stadion, niște semianalfabeți” au mâncat cu tine în același restaurant din Orăștie vineri” (comentariu pe <http://www.visurat.ro>; viz. în oct. 2010).

Compusul *frecă-menta*, ce se bucură de o mare circulație în ultima vreme, este de dată recentă (de altfel, nici *frecător de mentă* nu este mai vechi). Această popularitate a condus și la apariția unui verb nou, *a frecmenta* ‘a pierde vremea/a lenevi’ – un sinonim perfect (dar ceva mai flexibil în utilizare) al frazeologismului din care provine (*a freca menta*): „Băsoiu nu o mai *frecmentează* mult... chestie de luni. O să dispară din peisajul politic. Vor trebui să răspundă cei din SIE, MAI, SRI și MApN, care l-au susținut toți anii ăștia la putere.” (comentariu pe <http://www.evz.ro>; viz. în mai 2013)⁸³. Nu au întârziat să apară și laudatorii acestei forme verbale, care-i apreciază virtuțile expresive: „Pentru mine duminica nu-i o zi ca oricare alta. Și nici nu-s două duminici la fel. Duminica e pentru *frecmentare*, întotdeauna. Întotdeauna altfel. *Frecmentarea*, un nou termen pe care n-am nicio îndoială că Academia Română îl va îmbrățișa de îndată ce va lua cunoștință că el există, denumeste acțiunea de *a freca menta*. Chiar simplu. Și logic. Deci: eu *frecmentez*, tu *frecmentezi*, ... Ce minte luminată a avut/are cel ce a inventat verbul ăsta. Sau reinventat. Pentru că, până la urmă asta este ideea, nimic nou sub soare, cheia este

⁸³ Printr-un inspirat joc de cuvinte (sau prin atracție paronimică) a început să se folosească, la modul ironic, în exprimarea studenților, sintagma *a frecmenta cursurile* (în loc de *a frecventa cursurile*); deci, inovațiile sunt în plină desfășurare în limbajul familiar.

reinventarea, cu R.” (vezi <http://istraterestra.blogspot.ro>; postarea, din febr. 2011, se intitulează *Frecmentarea*).

(5) Ar părea că procedeul descris și exemplificat la punctul (4) reprezintă un concurent serios pentru cel de la punctul (3). În realitate, cel de la (4) are o sferă redusă de aplicare, afectând doar câteva expresii (nu și locuțiuni) verbale, în timp ce procedeul de la (3) se poate aplica, în principiu, la orice frazeologism verbal (fie expresie, fie locuțiune). Din acest motiv, el a atras atenția mult mai ușor, stând la baza conceptului de «derivare frazeologică» teoretizat de Th. Hristea. Mai mult decât atât, existența procedeeului de la (4), ce implică și compunerea lexematică, este condiționată de manifestarea, în prealabil, a procedeeului de la (3), adică a compunerii prolexematice. Altfel spus, o structură precum *calcă-n-străchini* presupune, mai întâi, îmbinarea *călcător în străchini*.

(6) Spuneam că sfera redusă de aplicare a procedeeului de la (4) se explică prin unele restricții de ordin semantic, dar și de natură formală. Înainte de toate, ca să devină un compus de tipul «calcă-n-străchini», este nevoie ca frazeologismul ce „candidează” la acest statut „să convină” din punctul de vedere al conținutului: el trebuie să se refere la o acțiune specific umană, exprimată metaforic, hiperbolic sau ironic (producând, eventual, efecte comice), așa cum o fac deja compusele autentice (*papă-lapte*, *zgârâie-brânză* etc.). Evident, acțiunea specific umană este una în mod necesar constantă sau durativă. Din acest motiv, nici nu se poate forma un compus de genul **spală-putină* (ori *~putina*) de la expresia *a spăla putina* ‘a pleca în grabă’ (cu excepția cazului, absurd sau puțin probabil, în care cineva chiar își face obiceiul de a proceda așa în orice situație). În schimb, nu văd niciun impediment în a crea compuse ca [un] **freacă-ridiche(a)* (de la *a-i freca* (cuiva) *ridichea* ‘a bate, a mustra, a fi prea exigent cu cineva’) ori [un] **arde-gaz(ul)* (de la *a arde gazul (de pomână)* ‘a lenevi, a pierde vremea’). Restricțiile de ordin formal diminuează și ele șansele unor frazeologisme de a dezvolta, prin substantivare, astfel de compuse. Fiindcă forma „standard” a compuselor în cauză cuprinde doar doi termeni/două lexeme (căci nu se iau în calcul prepozițiile), rezultă că o seamă de expresii mai lungi sunt excluse, chiar dacă ele corespund

semantic. După cum am văzut, se poate zice *căutător de nod(uri) în papură* sau *pescuitor în ape tulburi/apă tulbure*, dar nimeni nu va zice [un] **ca(u)tă-nod-în-papură* ‘cârcotaș’ sau [un] **pescuie(ște)-în-ape-tulburi* ‘profitor’, din motive lesne de înțeles. Există, totuși, un caz excepțional: [un] *taie-câinilor-frunză* (deși mai firească ar fi fost o altă topică: *taie-frunză-câinilor/la-câini*).

(7) Așa-numita „lege a minimului efort”, dublată de nevoia unei mai mari expresivități, ar motiva, mai curând, crearea și utilizarea unui (de pildă) ipotetic **freacă-ridiche(ă)* (sau *~ridichi*), decât a unui *frecător de ridiche/ridichi* (care figurează deja cu suficiente atestări pe Internet). Ce-i drept, astfel de exemple întăresc cele spuse la punctul (5), dar situația se poate prezenta și invers, fără să infirme deloc regula enunțată, deoarece compusele prolexematice de tipul «agent pronominal» + verb pot exista uneori doar în sistem, nu și în normă. Sistemul permite să spunem și *păpător de lapte*, *lingător de blide*, *pierzător de vară*, *târâitor de brâu*, *strâmbător de lemne* etc., dar aceasta nu înseamnă că asemenea forme au fost efectiv rostite înainte de crearea celorlalte (*papă-lapte*, *linge-blide* ș.a.m.d.). Ele sunt însă presupuse în mod obligatoriu în analiză (vezi *supra*, 5.2.1.2.). Așadar, compusele de tipul «pierde-vară» apar în mod spontan, odată ce tehnica a fost învățată. Aici poate fi invocat iarăși Coșeriu, care, discutând despre *dezvoltare* (cf. *supra*, 5.2.1.2.), observa că unele cuvinte provin de la baze nerealizate în normă: de pildă, lat. *barbatus*, nu s-a format direct de la *barba*, ci de la un **barbare* (inexistent, ca atare); la fel, rom. *neobrăzat*, presupune „existența” virtuală a verbului **a (ne)obrăza* (vezi Coșeriu 1994: 91)⁸⁴.

(8) Eugeniu Coșeriu (vezi *supra*, 5.2.1.2.2.) susținea că, în general, compusele apar din necesități de desemnare și că – în cazul unui compus de tipul «coupe-papier» – limba nu ne spune decât că avem de-

⁸⁴ Iată și alte exemple date de Coșeriu, laolaltă cu respectiva constatare: „...aunque a este respecto hay que advertir que puede tratarse también de bases no realizadas como tales en la norma de la lengua; cf. fr. *Gascon* → [verbo] → *gasconnade*, esp. *gaucho* → [verbo] → *gauchada*, it. *americano* → [verbo] → *americanata*, donde los verbos implicados por estos desarrollos – **gasconner*, **gauchar*, **americanare* – no existen en la norma del francés, del español y del italiano” (Cosieriu 1987: 251).

a face cu „cineva (sau ceva) care acționează într-un anume fel”. Ideea se verifică, într-o anumită măsură⁸⁵, și în cazul compuselor românești de tipul «papă-lapte». Trebuie subliniat însă că, atunci când vine vorba de compusele ce provin din frazeologisme, desemnarea nu mai prezintă aceeași importanță, întrucât „semnificatul sistematic” (menționat de Coșeriu) conține deja semnificatul expresiei frazeologice. În acest sens, un *taie-câinilor-frunză* este analizat drept „cineva care *taie frunză câinilor* (sau ~ *la câini*)”, numai că – deoarece vorbitorii știu ce înseamnă *a tăia frunză la câini* – semnificatul sistematic este aici, de fapt, convertit într-un semnificat de limbă: ‘cineva care lenevește/pierde vremea’. Altfel spus, compusul respectiv este înțeles rapid, fără să se mai apeleze la desemnare, la cunoașterea «lucrurilor» ș.a.m.d.

(9) Spre deosebire de Liviu Groza, care plasează la originea fiecărui compus expresiv un frazeologism (vezi *supra*, 5.3.2.), apreciez că se cuvine să cercetăm fiecare caz în parte înainte de a face generalizări. Numărul foarte mic de exemple de acest gen (cf. *supra*, la punctul (4), doar patru forme atestate⁸⁶), mă îndeamnă să fiu mai rezervat. Practic, s-a întâmplat ca unele frazeologisme (expresii) să corespundă atât de bine „rețetei” care stă la baza producerii compuselor autentice (precum *zgârie-brânză*, *Calcă-ntr-aur*, *Taie-n-coș*), încât au „glisat” cu ușurință pe modelul acestora. În pofida exemplelor rarissime, se poate emite, totuși, o observație cu caracter general, însă doar cu referire la sistem: în limba română există posibilitatea limitată (mai mult latentă) de a substantiva (unele) expresii conform unei tehnici creatoare de compuse-propoziție, posibilitate care constituie un slab concurent în fața derivării frazeologice propriu-zise.

(10) Mai rămâne să ne întrebăm dacă, în urma trecerii prin operația de *substantivare* (care se realizează fie numai printr-o compunere prolexematică, fie printr-o combinare a compunerii prolexematice cu cea lexematică), ceea ce rezultă reprezintă tot frazeologisme. Liviu

⁸⁵ Mă refer la punctul de plecare, fiindcă, ulterior, în cazul compuselor încetățenite, desemnarea se fixează ca semnificație.

⁸⁶ La care se poate adăuga și varianta [un] *calcă-n-gropi* (ce are la bază o interferență între *a da în gropi* [de prost] și *a călca în străchini*), formă reprodușă de Vladimir Robu (*op. cit.*: 367).

Groza, de pe poziția frazeologului, consideră că avem de-a face tot cu frazeologisme (substantivale). De pe poziția lexicologului, acestea ar fi, pur și simplu, compuse, indiferent de originea lor⁸⁷ (și cred că ar fi o încadrare corectă). Ca o soluție de compromis (aparent), s-ar putea utiliza o terminologie convenabilă ambelor tabere: să fie numite, de pildă, *compuse frazeologice prolexematice* sintagmele de tipul *fluierător în biserică*, *frecător de mentă* etc. și *compuse frazeologice lexematice* sintagmele de tipul *fluieră-n-biserică*, *freacă-menta* etc. O altă soluție ar putea fi aceea ca frazeologia (în calitate de disciplină) să înglobeze în obiectul său de studiu și compusele expresive (idee acceptată deja de unii specialiști). Oricum ar fi, trebuie subliniat faptul că există mai multe grade de „stabilitate”/„fixitate” ale îmbinărilor (și, deci, tot atâtea „gramatici”) ce corespund diverselor specii care intră în sfera «discursului repetat»: colocații, frazeologisme (în sens strict), compuse etc. Din acest punct de vedere, se poate afirma că la o extremă se găsesc îmbinările libere de cuvinte (ce se opun discursului repetat), iar la cealaltă, compusele, ce suferă procesul de aglutinare în cea mai mare măsură.

5.4. Izolată de celelalte limbi romanice, româna și-a urmat drumul propriu, dezvoltând o serie de trăsături și elemente *sui generis*, între care se înscrie și felul „original” în care s-a manifestat pe teren românesc tipul de compunere general romanic discutat aici. După cum remarcase Coșeriu (și după cum am putut constata din bogatul material prezentat), procedeul în cauză s-a specializat (aproape) exclusiv în direcția desemnării antonomastice de persoane, aspect pe care am încercat să-l explic prin statutul aparte pe care îl are articolul hotărât enclitic în limba noastră. Rămâne de văzut însă de ce compusele respective sunt, de cele mai multe ori, peiorative. Aceasta – ne-ar spune, pesemne, etnopsihologia – se va fi datorând „firii” românului, mai înclinat către glumă și ironie, decât spre lucrurile grave. O astfel de atitudine lasă urme adânci și în limbă, sub forma a ceea ce K. Jaberg a numit cândva, foarte inspirat, *Spiel und Scherz in der Sprache*.

⁸⁷ În consecință, Vasile Bogrea (vezi *supra*, 5.3.3.) proceda just scriind *căutători-de-pete* și *luare-în-răs* cu liniuțe de unire, la fel ca în cazul oricărui alt compus.

Bibliografie generală

- Arvinte 2004 = Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Bacău, Editura „Egal”, 2004.
- Aubenque 1998 = Pierre Aubenque, *Problema ființei la Aristotel*, Traducere de Daniela Gheorghe, București, Editura Teora, 1998.
- Bally 1965 = Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Quatrième édition revue et corrigée, Éditions Francke Berne, 1965.
- Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, Editura Dacia, 1971.
- Borcilă 2002 = Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, în „Limba română”, Chișinău, 2002, nr. 10, p. 90-99.
- Borcilă 2006 = Mircea Borcilă, *Despre contextul actual și perspectivele integralismului*, în „Limba română”, Chișinău, 2006, nr. 1-3, p. 43-49.
- Brâncuș 2004 = Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, ediția a II-a, București, Editura Fundației România de Măine, 2004.
- Cartagena 1972 = Nelson Cartagena, *Sentido y estructura de las construcciones pronominales en español*, Publicaciones del Instituto Central de Lenguas, Universidad de Concepción, 1972.
- Ciobanu & Hasan 1970 = *Formarea cuvintelor în limba română* (redactori responsabili: acad. Al. Graur și Mioara Avram), vol. I. *Compunerea* de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, Editura Academiei, 1970.
- Coja 2003 = Ion Coja, *Îndreptarea îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*, Iași, Editura Junimea, 2003.
- Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, Editore Boringhieri, 1973.
- Coseriu 1976/1996 = Eugenio Coseriu, *El sistema verbal románico* [1976], México [sic!], Siglo XXI Editores, 1996.
- Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos, 1977.
- Coseriu 1979/2004 = Eugenio Coseriu, „*το ἔν σημαίνειν*. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles” (1979), în Eugenio Coseriu, *Der Phyei-Thesei-Streit. Sechs Beiträge zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Herausgegeben von Reinhard Meisterfeld, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2004, p. 63-71.

- Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* [1978], Segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos, 1987.
- Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica cognitiva*, în „Jornadas de Filología”, Barcelona, 1990, p. 239-282.
- Coseriu 1992a = Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof” (III), Cluj, 1992, nr. 11, p. 11 și 14.
- Coșeriu 1992b = „A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr”. *Un dialog cu Eugen Coșeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu”, în „Cronica”, 1992, nr. 11, p. 6-7 [I] și nr. 12, p. 12, 15 [II].
- Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
- Coșeriu 1996 = *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura Arc, 2000.
- Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L'homme et son langage*, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Éditions Peeters, 2001.
- Coșeriu 2004a = Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004.
- Coșeriu 2004b = Eugenio [sic!] Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu [1998-1999]*, Texte consemnate, cuvânt înainte și anexă de Doina Constantinescu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004.
- Coseriu 2007 = Eugenio Coseriu, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, Edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Madrid, Arco/Libros, 2007.
- Coșeriu 2009 = Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009.

- Coseriu 2010 = Eugenio Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio*, Edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci Editore, 2010.
- Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011.
- Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei, 1958.
- Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești* (ediția a II-a revăzută și augmentată), Iași, Editura Institutul European, Iași, 2001.
- Dumitriu 1969 = Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969.
- Dumitriu 1990 = Anton Dumitriu, *Homo universalis. Încercare asupra naturii realității umane*, București, Editura Eminescu, 1990.
- Dumitriu 1992 = Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis. Încercare asupra unei dimensiuni necunoscute a filosofiei grecești* (ediția a II-a), București, Editura Fundației Culturale Române, 1992.
- Gaur 1972 = Al. Gaur, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.
- Groza 2004 = Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, București, Editura Humanitas Educațional, 2004.
- Groza 2011 = Liviu Groza, *Probleme de frazeologie*, București, Editura Universității din București, 2011.
- Hristea 1984 = Theodor Hristea, *Introducere în studiul frazeologiei*, în Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română* (ediția a III-a), București, Editura Albatros, 1984, p. 134-160.
- Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediția a II-a, definitivă), București, Editura Științifică, 1975.
- Iordan & Manoliu 1965 = *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
- Iordan & Robu 1978 = Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Kabatek 2003 = Johannes Kabatek, *Unidad del significado, Designado y Lingüística integral*, în „Odisea” (Almería), n°3, 2003, p. 87-100.

- Lyons 1995 = John Lyons, *Introducere în lingvistică teoretică* [1968], București, Editura Științifică, 1995.
- Martínez del Castillo 2004 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *La lingüística del decir. El logos semántico y el logos apofántico*, Granada, Granada Lingvistica, 2004.
- Martínez del Castillo 2005 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *El significado en Coseriu: fundamentación teórica y estudio*, în *Eugenio Coseriu in memoriam*, II, [Ed. Jesús G. Martínez del Castillo], Granada, Granada Lingvistica, 2005, p. 67-89.
- Martínez del Castillo 2010 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *Las relaciones lenguaje – pensamiento o el problema del logos*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 2010.
- Meillet 1965 = A. Meillet, *Le nom de l'homme* [s.a.], în A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* [tome I], Paris, Librairie Honoré Champion, 1965, p. 272-280.
- Milică 2013 = Ioan Milică, *Lumi discursive. Studii de lingvistică aplicată*, Iași, Editura Junimea, 2013.
- Munteanu 2007 = Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, Editura Independența Economică, 2007.
- Murguía 2011 = „Eugeniu Coșeriu a devenit din întâmplare lingvist, la fel de bine putea să devină și filosof...” [interviu cu Adolfo Murguía, realizat de Eugenia Bojoga], în „Contrafort”, nr. 3-4, 2011, p. 12-13 și 15.
- Paul 1891 = Hermann Paul, *Principles of the History of Language*, Translated from the second edition of the original by H. A. Strong, New and revised edition (1890), London, Longmans, Green, and Co., 1891.
- Philippide 1894/1984 = Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii* [1894], în Alexandru Philippide, *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, Cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei, 1984.
- Popescu-Marin 2007 = Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 2007.
- Pușcariu 1974 = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, Ediție îngrijită de Ilie Dan, Prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974.
- Sala 1989 = Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

- Sala 2006 = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.
- Sapir 1921 = Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, San Diego – New York – London, Harcourt Brace & Company, 1921.
- Saramandu & Nevaci 2013 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, București, Editura Universitară, 2013.
- Seppänen 1988 = Lauri Seppänen, *Indivisibilium intelligentia. Zum aristotelisch-scholastischen Begriff und zu dessen Rolle in der Sprachtheorie Coserius*, în *Energeia und Ergon* (hrsg. von J. Albrecht, J. Lüdtke und H. Thun), Bd. II (hrsg. von Harald Thun), Tübingen, 1988, p. 19-27.
- Șăineanu 1999 = Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor [1887]*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliu, Timișoara, Editura de Vest, 1999.
- Vilarnovo Caamaño 1993 = Antonio Vilarnovo Caamaño, *Lógica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, Madrid, Editorial Gredos, 1993.
- Vilcu 2010 = Dumitru Cornel Vilcu, *Orizontul problematic al integralismului [Integralism și fenomenologie – volumul I]*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut & Scriptor, 2010.
- Willems 2011 = Klaas Willems, *Meaning and Interpretation: The Semiotic Similarities and Differences between Cognitive Grammar and European Structural Linguistics*, în „Semiotica”, n°185, 2011, p. 1-50.
- Zafiu 2010 = Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, Editura Humanitas, București, 2010.

[Pentru elaborarea acestei postfețe am prelucrat informații din următoarele lucrări personale: Cristinel Munteanu, *Pentru o justă înțelegere a conceptului de «semnificat» la Eugeniu Coșeriu*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom LI (2011), București, Editura Academiei Române, 2012, p. 259-276; IDEM, *Problema «semnificatului unitar» la Eugeniu Coșeriu (cu o aplicație la cuvântul român)*, în Acad. Marius Sala et alii (editori), *Lucrările celui de-al cincilea simpozion internațional de lingvistică, București, 27-28 septembrie 2013* (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, s.a., p. 564-580; IDEM,

Despre concepția stilistică a lui G. Ivănescu (sau despre justetea unei recomandări privind cercetarea stilurilor), în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom LIII (2013), București, Editura Academiei Române, 2013, p. 185-204; IDEM, Frazologie românească. Formare și funcționare, Iași, Editura Institutul European, 2013, p. 122-147.]*

* În acest caz, precizez că am reprodus aici fragmente din cartea mea, *Frazologie românească. Formare și funcționare* (2013), având permisiunea Institutului European. Mulțumesc conducerii acestei edituri pentru înțelegere.

Index nominum*

- Abel, 38
 Abercrombie, 26, 66
 Alarcos Llorach, 58
 Ammer, 40, 67
 Atkins, 28
- Bahner, 49
 Baldinger, 18-19, 21-22, 55
 Bally, 32, 53, 55, 67, 82, 84, 103
 Barthes, 63
 Basilus, 49
 Baumgärtner, 47
 Bendix, 75-76
 Benveniste, 57
 Betz, 49
 Bierwisch, 75
 Black, 18
 Bloch, 23, 26
 Bloomfield, 22-26
 Bréal, 19-20
 Brekle, 114, 116
 Bühler, 67
 Bustos Tovar, 31
- Carnap, 17
 Carroll, 27, 29
 Cesares, 22
 Chomsky, 25
 Coleridge, 20
 Conklin, 27
- Coseriu, 14-15, 18, 22-23, 27, 34-35, 37-38, 47, 50-53, 55, 58, 61, 67, 69, 73, 78-81, 84-90, 92-99, 101-102, 108-111, 113-116
- Darmesteter, 19-20
 Diderichsen, 23
 Dionysius Thrax, 51
 Dornseiff, 49
 Dubois, 64
 Ducháček, 34, 42, 53-54, 58
- Eikmeyer, 13
 Erdmann, 40
- Firth, 20, 65-67
 Fischer-Jørgensen, 58
 Flydal, 88
 Fodor, 35, 75, 97, 116
 Fowler, 24
 Frei, 23, 56-57
 Fries, 24
- Gabelentz, 85
 Gamillscheg, 20, 40
 Gardiner, 25
 Gauger, 35
 Geckeler, 13-15, 23, 25, 29, 34-36, 42, 49, 54, 63, 74, 78, 97, 111, 113-114

* Indicele cuprinde doar numele care apar în textul ediției originare.

George, 18
 Georges, 37
 Gipper, 42-43, 50, 72-73
 Gleason, 25
 Godel, 56-58
 Goodenough, 27-28
 Grammont, 21
 Grebe, 52
 Greenberg, 25
 Greimas, 61, 69, 73-75, 78, 96
 Gross, 116
 Güntert, 40
 Guiraud, 17-19, 33-34, 41, 53

 Hall, 25
 Halle, 115
 Hallig, 21
 Hamp, 19-20
 Harris, 23, 26, 64
 Hattori, 78, 99
 Haugen, 24
 Hayakawa, 17
 Heger, 21, 58
 Heyse, 38
 Hill, 25-26
 Hjelmslev, 37, 39, 44, 51, 58-61, 65,
 79-80, 116
 Hockett, 25
 Holt, 58
 Humboldt, 42
 Husserl, 91

 Ikegami, 63-64
 Ipsen, 38-39, 43

 Jakobson, 38, 115
 Jespersen, 54
 Jolles, 51-52, 108
 Joos, 27, 63-64

Kainz, 40
 Katz, 35, 75, 97, 116
 Koch, 58
 Korzybski, 17
 Kroeber, 27
 Kronasser, 18-20, 40-41
 Kurylowicz, 54-55

 Lamb, 27, 64-65, 116
 Lázaro Carreter, 21
 Lees, 116
 Leibniz, 115
 Leisi, 49, 52
 Lerot, 63
 Lounsbury, 27-29, 96
 Lyons, 38, 50-51, 66, 76-78, 113

 Malinowski, 65
 Marchand, 55
 Marouzeau, 21
 Matoré, 33-35, 53-54
 Meyer, 38, 50, 81
 Morris, 17, 26

 Naert, 23
 Nida, 25-26, 54, 66

 Öhman, 41-50

 Ogden, 31
 Oksaar, 49
 Osgood, 29
 Otto, 40, 67

 Pei, 21
 Pike, 25, 27
 Porzig, 45, 51-55, 57, 104
 Postal, 116
 Pott, 39

- Pottier, 37, 55, 69, 70-73, 78, 84, 96-97, 99, 101, 113
 Prieto, 61
- Quadri, 21, 49
- Read, 19
 Regnéll, 18-19
 Reichling, 23
 Reisig, 19-20
 Rey, 22, 37, 63
 Richards, 31
 Ricken, 49
 Rieser, 13
 Rodríguez Adrados, 37, 78
 Rosiello, 29
- Sapir, 22, 78
 Saussure, 21, 31-32, 38, 40-42, 44, 85, 91
 Scheidweiler, 49
 Scherer, 40
 Schlauch, 18
 Schlieben-Lange, 13
 Schmidt, 40
 Schwarz, 42-43, 52
 Šćur, 34
 Sebeok, 13
 Seiffert, 42, 49
 Sieberer, 40
 Siertsema, 58
 Slama-Cazacu, 69
 Spang-Hanssen, 23
 Spence, 42
 Sperber, 20, 40, 51
 Stern, 19
- Stöhr, 38
 Streitberg, 39
 Suci, 29
- Tannenbaum, 29
 Tegnér, 38
 Todorov, 63
 Togeby, 75
 Tollenaere, 22
 Trabant, 13
 Trager, 23, 26, 27
 Trier, 38, 39, 41-44, 46, 48-54, 81, 94, 98, 107-108
 Trubetzkoy, 21, 95
- Ullmann, 17-20, 31, 34, 41, 50, 77
 Urban, 67
- Wallace, 28
 Wandruszka, 75, 115
 Wartburg, 21, 34, 50, 108
 Weinreich, 27, 29, 35, 37, 75
 Weisgerber, 28, 41-50, 52, 54, 57, 94, 113, 115
 Wells, 29
 Werner, 38
 Weydt, 13
 Whitfield, 59
 Whorf, 22
 Wolff, 54
- Zauner, 21
 Zvegincev, 19

În aceeași colecție au apărut:

Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*

Carmen-Gabriela Pamfil, *Timotei Cipariu – lingvist și filolog*

Ioan Milică, *Expresivitatea argoului*

Michael Metzeltin, *Gramatică explicativă a limbilor romanice. Sintaxă și semantică*

Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală* (ediția a III-a)

Petronela Savin, *De gustibus disputandum... Frazologia românească privitoare la alimentație*

Claudia Tărnăuceanu, *Gramatica limbii latine. Morfologia cu aplicații pe texte juridice*

Marius-Radu Clim, *Neologismul în lexicografia românească*

Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară*

Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*

Dinu Moscal, *Teoria câmpurilor lexicale. Cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv*

Adina Chirilă, *Limba scrierilor lui Antim Ivireamul. Fonetica. Morfologia*

Michael Metzeltin, Margit Thir, *Antropologia textului*

Antoine Meillet, *Schiță pentru o istorie a limbii latine*

Pál Enikő, *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche*

Martin-Dietrich Glessgen, *Lingvistică romanică: domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*

Sorin Guia, *Discursul religios. Structuri și tipuri*

Teodora Ghivirigă, *Formarea terminologiei economice
în limba română*

Roxana Vieru, *Studiu lingvistic asupra Paliei de la Orăștie*

Dan S. Stoica, *Limbaaj, discurs, comunicare. Eseuri la temă*

Arsène Darmesteter, *Viața cuvintelor studiată în semnificațiile lor*

Adriana Maria Robu, *Discursul publicitar din perspectivă pragmatolingvistică*

Albert Dauzat, *Filozofia limbii*

M. Terentius Varro, *De lingua Latina (VIII-X)*

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

700109 Iași, Pinului 1A, tel./fax 0232 314947

Apărut: 2016

Comanda: 184

Informații și comenzi:

www.editura.uaic.ro

editura@uaic.ro

„Singura semantică cognitivă, care ne spune care este și cum este cunoașterea lingvistică, cunoașterea prin limbaj, este tocmai semantica structurală, care ne spune că această cunoaștere este numai diferențială și numai delimitativă, fără această analiză și fără această descriere a tuturor proprietăților. Iar noi, și în sens practic, pentru predarea limbilor, pentru traducere, pentru dicționare, pentru lexicologie, avem nevoie de această semantică, și nu de semantica ce ne descrie lucrurile, fiindcă noi vrem să știm nu cum sunt lucrurile, când vorbim de semantică și când vorbim de limbi, ci cum se numesc și cum sunt delimitate lucrurile în această limbă sau în cealaltă limbă, fiindcă lingvistica nu este o știință a lucrurilor, ci este o știință a limbii.” (Eugeniu Coșeriu).

„Școala de la Tübingen a desfășurat până acum o considerabilă activitate laborioasă de ordin teoretic și practic pe terenul semanticii structurale și acest tip de semantică și-a dovedit aplicabilitatea. Dar mai rămân multe de făcut. Formulăm invitația noastră de a adera la această teorie semantică apelând la comparația rostită în [Evanghelia după] Matei 9, 37-38: «Mare este secerișul, dar puțini sunt lucrătorii!»” (Horst Geckeler).

